

PROF. ALÎ MUHAMMED MUHAMMED ES-SALLÂBÎ

# HÂRİCÎLER

Ortaya Çıkışları Nitelikleri İnançları ve  
Düşünceleri

## el-Havâric

Neşetühüm ve Sifâtühüm ve  
Âkâidühüm ve Efkarühüm

Çeviri  
İsa Demirkaynak

Kısaltmalar

|        |                              |
|--------|------------------------------|
| b.     | bin.                         |
| bkz.   | Bakınız.                     |
| c.c.   | celle celalüh.               |
| Ç.     | Çevirmen.                    |
| Hız.   | Hazreti.                     |
| Ö.     | Ölümü.                       |
| r.a.   | Radiyellahü anh.             |
| rh.    | Rahimehüllah/rahimehümüllah. |
| s.     | sayfa.                       |
| s.a.v. | Sallallahü aleyhi ve sellem. |
| Thk.   | Tahkik.                      |

## Çevirmenin Önsözü

Çağımızın velüt kalemlelerinden prof. Dr. Ali es-Sallabî'nin; dinî ve siyasî konulardaki aşırı görüşleri ve faaliyetleriyle tanınan Hâricîler fırkasını konu edinen *el-Havâric Neşetühüm ve Sifâtühüm ve Akâidühüm ve Efkarühüm* adlı eserini Türkçeye kazandırma çalışmamızda bizi müvaffak eden yüce Allah'a hadm ve rasûlüne, al ve ashabına salat ve selam olsun.

Hâricîler, dinî ve siyasî konularda aşırı görüşleri ve

faaliyetleriyle tanınan, İslam'ın ilk asrında ortaya çıkmış siyasî bir fırkadır. Bu fırkanın ilk temsilcileri, Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra, ilkin Hz. Ali'yi desteklediler ve Muaviye'ye karşı onun tarafında savaştılar. Ancak bunlar, tahkim hadisesi ile birlikte gelişen olaylar sonucunda görüş değiştirerek söz konusu olaya katılan veya onaylayanların hepsini tekfir ettiler.

Başlangıçta tamamen siyasî amaçlarla ortaya çıkan bu hareket kısa zaman sonra kendilerini haklı göstermek ve taraftar toplayabilmek için başta “Allah'tan başka hüküm verecek yoktur/Hüküm Allah'ındır” gibi ayetleri veya ayetlerden alınmış ifadeleri sloganlaştırarak bunları kendi çıkarlarını destekleyen bir araç olarak kullanmaktan çekinmediler. Böylece Haricîlik, İslam düşüncesi tarihinde ortaya çıkan ilk siyasî-dinî fırka olarak tarihteki yerini almış oldu.

İlk Hâricîler'in yerleşim bölgeleri, yetiştirme tarzları ve sosyo-kültürel yapıları incelendiğinde çoğunlukla sosyo-kültürel seviyeleri düşük insanlardan oluştuğu görülmektedir. Bu sebepten davranışlarına ve olaylara dar açıdan bakan bir düşünce hâkim olmuş ve dinin inceliklerini anlama konusunda güçlük çektiklerinden söz konusu marjinal tutumları ve düşünceleriyle tarih sahnesine çıktılar.

Kuran'ı Kerim'i bedevî kültürlerinin ışığında yorumlayan Hâricîler, kendi gruplarını bir kabile gibi algılayıp, kendilerinden olmayanlara iyi gözle bakmıyor; hatta onları potansiyel bir düşman olarak görüyorlardı. Onlar, dinî düşüncelerini bu kabile taassubunun etkisi altında ve sertlik temayülü içinde nassların zahirine dayandırıyorlardı.

Haricilik, var olduğu her dönemde marjinal bir hareket olmanın ötesine geçmemekle birlikte hemen her asırda farklı

isim ve görüntülerle varlığını devam ettirebilmiştir. Günümüzde de farklı isim ya da görüntüler halinde ancak aynı zihniyetle hareket eden buna benzer marjinal yapılanmalar pek çok İslam ülkesinde faaliyetlerine devam ettiğini görmekteyiz. Dolayısıyla, harici mantığı ya da zihniyeti tarihe mal olmuş, kaybolup gitmiş değildir.

Bu gün Hâricîler’den farkedilmeyecek kadar bütün mantığıyla, felsefesiyle, sığ ve dar bakış açısıyla birçok sıra dışı grup ve akımı görmek mümkündür. Bu anlamda konu, önemli olmasıyla birlikte güncelliğini koruyan bir meseledir. İşte bu noktada Hâricîler’i, ortaya çıkış ortamları, gelişim süreçleri, nitelikleri, inançları ve düşünceleri gibi birçok açıdan ele alan Sallabî’nin söz konusu kitabını yararlı olabileceğini düşünerek Türkçeye kazandırmayı uygun gördük.

Müellif, eserinin konusunu; ‘Hz. Ali’nin Hâricîler’e karşı tutumu’ ile ‘Hz. Alinin son günleri ve şehit olması’ olmak üzere iki ana başlık üzerinden ele almaktadır. Eserde birinci ana başlık altında; Hâricîler’in ortaya çıkışı, kendileriyle ilgili hadisler, Nehrevan savaşı, Hz. Ali’nin Hâricîlerle yaptığı savaştan fıkâhî çıkarımlar, Hâricîler’in nitelikleri, itikadî görüşleri, modern dönemde Hâricîler’in tipik özellikleri ve çağımızdaki aşırılığın göstergeleri gibi konular etraflıca incelenirken ikinci ana başlıkta; Nehrevan savaşı sonrası süreç, Muaviyeyle ateşkes ve Hz. Ali’nin şehit edilmesi detaylarıyla işlenmektedir.

Eseri Türkçeye kazandırma metodumuza gelince bu konuda şunlara dikkat ettik: Kitapta geçen ayetlerin meallerini verirken Diyanet İşleri Başkanlığı’nın mealini vermeyi tercih ettik ve önemine vurgu yapmak için italik yazıyla yazdık. Eserde geçen bazı terimlere, kavram ve

konulara kısa da olsa yeterli olduğunu düşündüğümüz dipnotlarla bir açıklama yapmayı uygun gördük. Bu açıklamaların müellife değil çevirmene ait olduğunu belirtmek amacıyla dipnotun sonuna çevirmen sözcüğünün kısaltılmışı olarak Ç harfini koyduk. Kitapta ismi geçen şahsiyet ve müelliflerin yaşadığı dönemi hatırlatma amacıyla ölüm tarihlerini miladî ve hicrî olarak parantez içinde vermeye çalıştık. Eserde yer alan bazı bilgi ve açıklamaların kavramsal ifadelerine parantez içinde yer verdik. Çeviri sırasında literal çeviriden çok eserin orjinalinden ayrılmadan ifade edilmek istenen muhtevayı aktarmaya önem verdik. Müellifin gerek kaynak belirten gerek açıklama mahiyetini taşıyan dipnotlarını orjinaline sadık kalarak vermeye gayret ettik. Çevirinin sonuna kaynakça bölümünü ekleyerek eserin kaynaklarını açıklamaya çalıştık.

Son olarak çevirimizin incelenmiş ikinci baskısını sizlere sunarken bütün dikkatlerimize rağmen olabilecek hatalarımız için siz okuyucuların bizi mazur görmenizi temenni ederiz. Gayret bizden, başarı Allaha.

**İsa Demirkaynak**  
2018-Ardahan

## Birinci Bölüm

# EMÎRÜ'L-MÜ'MİNİN HZ. ALİ'NİN HÂRİCÎLERE KARŞI TUTUMU

Emîrû'l-Mü'minin Hz. Ali'nin  
Hâricîlere Karşı Tutumu

### A. HÂRİCÎLERİN TANIMI VE ORTAYA ÇIKIŞLARI

#### 1. Tanımı

**İ**lim erbabı, hâricîler için birtakım tanımlamalar yapmışlardır. Ebû'l-Hasan el-Eş'arî (ö. 324/935-36)'nin; “Havâric <sup>1</sup> (Hâricîler) ismi, Hulefâ-ı Raşidîn'in <sup>2</sup> dördüncüsü Ali b. Ebî Tâlib (r.a)'e karşı çıkan gruba denmektedir” şeklinde açıkladığı tanım bunlardan biridir. Eş'arî'ye göre; bu grub Hz. Ali'ye karşı çıktıklarından ötürü söz konusu isimle anılmışlardır. Çünkü Eş'arî: “Bu şekilde adlandırılmalarının nedeni; Ali b. Ebî Tâlib, kendisi ile Muâviye arasında arabuluculuk yapmak üzere hakem tayin ettiği zaman O'na karşı çıkmalarıdır” <sup>3</sup> demektedir.

İbn Hazm (ö. 456/1064) ise Hâricî isminin Ali b. Ebî Tâlib (r.a)'e karşı çıkan gruba benzeyen, inançlarında onlara ortak olan herkesi kapsadığını belirtmektedir. Nitekim kendisi şöyle der: “Hakem tayin etmenin (tahkîm) dinde yerinin olmadığını, büyük günah işleyenlerin kâfir olduğunu, zâlim yöneticilere karşı çıkmayı, büyük günah işleyenlerin ebedî olarak cehennemde kalacaklarını ve yöneticiliğin Kureyş olmayan birinde olabileceğini savunma konusunda Hâricîlere uyan her kişi Hâricî'dir. Şâyet kişi saydığımız konularda ve Müslümanların ihtilaf ettiği başka mevzularda hâricîlere muhalefet ederse o zaman Hâricî değildir.”<sup>4</sup>

---

<sup>1</sup> Havâric, Hâricî kelimesinin çoğuludur. Hâricî, “çıkarmak, itaatten ayrılıp isyan etmek” anlamındaki hurûc kökünden “ayrılan, isyan eden” mânasında bir sıfat olan hâric kelimesine nisbet ekinin ilâve edilmesiyle meydana gelmiş bir terim olup topluluk ismi için hâriciyye ve havâric kullanılır. Ç.

<sup>2</sup> Hz. Peygamber'den sonraki ilk dört halife (632-661). Ç.

<sup>3</sup> *Mekâlatü'l-İslâmiyyîn*, 1/207.

<sup>4</sup> *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâ ve'n-Nihal*, 2/113.

Şehristânî (ö.548/1153) ise Hâricîleri, herhangi bir dönemde, yöneticiliğinin meşru oluşunda söz birliği bulunan devlet başkanına karşı çıkışı söz konusu yaptığı genel bir tanımla tanımlamıştır. Çünkü Hâricîleri: “Müslüman toplumunun yöneticiliğde ittifak ettiği meşru/yasal yöneticiye karşı çıkan herkese Hâricî denir. Bu karşı çıkış ister hülefâ-i râşidîne karşı sahabe döneminde olsun, ister iyilikle hülefâ-i râşidînin yolunu takip eden yöneticilere karşı herhangi başka bir dönemde olsun”<sup>5</sup> şeklinde tanımlamaktadır.

İbn Hacer (ö.852/1449)’ın Hâricîler’i: “Hâricîler, Hz. Ali’nin hakem tayin etme (Tahkîm)<sup>6</sup> kararını tanımayan, Hz. Ali’den, Hz. Osman’dan ve Hz. Osman’ın zürriyetinden yollarını ayıran ve onlarla savaşanlardır.” şeklinde tanımladıktan sonra şu değerlendirmesini görürüz: “Eğer onlar Hz. Ali’yi ve Hz. Osman’ı kayıtsız tekfir<sup>7</sup> etmişlerse aşırıya gitmişlerdir, sınırı aşmışlardır.”<sup>8</sup> İbn Hacer başka bir açıklamasında: “Hâricîler bid’atçı tâifedir, dine ve Müslümanların en hayırlılarına karşı çıktıklarından bu şekilde isimlendirilmişlerdir.”<sup>9</sup> ifadelerini kullanmaktadır.

Ebü’l-Hasan el-Meltî’ye göre; ilk Hâricîler hükmün

---

<sup>5</sup> *el-Milel ve’n-Nihal* 1/115.

<sup>6</sup> Tahkîm; Sıffîn Savaşı’nda (37/657) hilâfet meselesinin Kur’an’a göre çözülmek üzere hakemlere havale edilmesi işi. Ç.

<sup>7</sup> Sözlükte “örtmek, gizlemek; nankörlük etmek” anlamındaki küfr (küfrân) kökünden türeyen tekfir “küfre nisbet etmek, mümin diye bilinen bir kişi hakkında kâfir hükmü vermek” demektir. Ç.

<sup>8</sup> *Hedyü’s-Sârî Fi Mukaddimeti Fethi’l-Barî*, s. 459.

<sup>9</sup> *Fethü’l-Barî*, 2/283.



sadece Allah (c.c)’a ait olduğunu dillendiren, Hz. Ali’nin Ebû Musa el-Eş’arî’yi hakem tayin etmesiyle kâfir olduğunu ileri süren ‘Muhakkime’<sup>10</sup> tâifesidir. Bu tâife, Hz. Ali ile Muâviye arasında arabuluculuk yapmak üzere hakemlerin belirlendiği günde ‘Allah’ın dışında hiç kimsenin hüküm yetkisinin olmadığını’ dillendirerek Allah’ın dışında birinin hakem tayin edilmesinden hoşlanmadıkları için Hz. Ali’ye karşı çıktıklarından ötürü bu ismi almışlardır.<sup>11</sup> Dr. Nâsirü’l-Akl ise hâricîleri: “Hâricîler zâlim yöneticilere karşı çıkan, büyük günah işleyenleri tekfir edenlerdir.”<sup>12</sup> şeklinde tanımlar.

Sonuç olarak Hâricîler, Sıffîn<sup>13</sup> savaşında Hz. Ali’nin arabuluculuk yapmak üzere hakemleri kabul etmesinden sonra kendisine karşı çıkan tâifedir. Hâricîler için kullanılan; Harûriyye,<sup>14</sup> Şûrât,<sup>15</sup> Mârîka ve Muhakkime<sup>16</sup> gibi başka isimler de vardır.<sup>17</sup> Hâricîler bu isimler arasında Marika

---

<sup>10</sup> Hükümün sadece Allah’a ait olduğu sloganıyla Hz. Ali’ye karşı çıkan ilk Hâricîler’e verilen ad. Ç.

<sup>11</sup> *et-Tenbih ve ’r-red alâ ehli’l-ehvâ-ı ve ’l-bid’a*, s. 47.

<sup>12</sup> *el-Havâric*, Nasirü’l-Akl, 28.

<sup>13</sup> Halife Hz. Ali ile Muâviye b. Ebû Süfyân arasında yapılan savaş (37/657). Ç.

<sup>14</sup> Tahkim olayında Hz. Ali’den ayrılıp Kûfe yakınındaki Harûrâ’ya çekildiklerinden ötürü bu ismi almışlardır. Ç.

<sup>15</sup> Satın alanlar demek. Kendilerini tââta vererek karşılığında cenneti satın aldıklarını söylediklerinden bu şekilde adlandırmışlardır.

<sup>16</sup> Hakemleri kabul etmediklerinden ve Hükümün; sadece Allah’ın hükmü olduğunu söylediklerinden bu şekilde anılmışlar.

<sup>17</sup> Hâricîlere, reisleri Abdullah b. Vehb er-Rasibî’ye izafeten ‘Vehbiyye’ adı

ismini sevmezler. Çünkü marika okun avı delip çıkması gibi dinden çıkan tâife anlamındadır. Onlar ise <sup>18</sup> dinden çıktıklarını kabul etmiyorlar.<sup>19</sup>

## 2. Ortaya Çıkışları

Bir kısım ilim erbabı Hâricîler'in ilk ortaya çıkışlarını, Rasûlullah (s.a.v)'ın zamanına uzandığını söylemektedir. Onlara göre ilk Hâricî, Hz. Ali (r.a)'nin Yemen'den tabaklanmış bir derinin içinde gönderdiği külçe altının taksimi sırasında Rasûlullah (s.a.v)'a itiraz eden Zü'l-Hüvaysira'dır.

Ebû Said el-Hudrî (r.a)'den rivayet edilen bir hadisi şerif şöyledir: “Ali b. Ebî Tâlib Rasûlullah (s.a.v)'a Yemen'den tabaklanmış bir deri parçası içinde henüz toprağı üzerinde olan bir altın külçesi gönderdi. Rasûlullah (s.a.v), altını dört kişi arasında paylaştırdı. Bunlar Uyeyne b. Hısn, el-Akra' b. Hâbis, Zeydû'l-Hayr dördücüsü ise Alkame b. Allâse ya da Amir b.Tufeyl idi. Sahabe'den biri kalkıp ‘Bizler bu altına bunlardan daha layık idik.’ dedi. Bu söz Hz. Peygamber (s.av.)'e ulaşınca: ‘Sabah akşâm bana vahiy gelirken, ben gökte bulunanın bile kendisine güvendiği bir kimse iken, siz bana güvenmiyor musunuz?’ buyurdu. Derken çıkık gözlü, yanağının iki elmacığı ve alnı çıkık, gür sakallı, başı tıraşlı ve izarını yukarı çekmiş bir adam kalkıp ‘Ey Allah'ın Resûlü

---

da verilmiştir. Ç.

<sup>18</sup> Kendileri ise Havâric ismini, “kâfirlerin arasından çıkarak Allah'a ve peygamberine hicret edenler” (krş. en-Nisâ 4/100), “kâfirlerle her türlü bağı koparanlar” anlamında kullanırlar. Ç

<sup>19</sup> *Mekalatü'l-İslamiyin*, 1/207.

Allah'tan kork!' dedi. Rasûlullah (s.a.v): 'Yazık ettin. Yeryüzü halkı içinde Allah'tan korkmaya en layık olan ben değil miyim?' dedi. Sonra o kimse arkasını dönüp gitti. Hâlid b. Velîd (r.a): 'Ya Rasûlullah! Şunun boynunu vurayım mı?' dedi. Rasûlullah (s.a.v): 'Hayır, vurma! Umulur ki namaz kılıyordur.' buyurdu ve bunun üzerine Hâlid (r.a): 'Ya Rasûlallah! Namaz kılanlardan nice kimseler vardır ki onlar gönüllerinde olmayan şeyi dilleriyle söylerler.' dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v): 'Ben insanların kalplerini açmakla, karınlarını yarmakla memur değilim' buyurdu. Hadisi rivâyet eden ravî der ki: 'Sonra o itiraz eden adam dönüp giderken Rasûlullah (s.a.v) arkasından bakıp: *‘Şunun soyundan öyle bir nesil türeyecektir ki, onlar her zaman güzel sesle Allah'ın Kitabını okuyacaklar. Fakat Kuran'ın tatlılığı onların gırtlaklarından ileri geçmeyecektir. Onlar okun, avın bedenini delip çıktığı gibi dinden çıkacaklar!’* buyurdu.”

Hadisin ravîsi Ebû Said der ki: “Öyle sanıyorum ki sonra Rasûlullah (s.a.v): ‘Eğer ben bunların zamanına yetişmiş olsaydım, Semûd kavminin öldürülüşü gibi muhakkak bunları öldürürdüm.’ buyurdu.”<sup>20</sup> İbnü'l-Cevzî (ö.597/1201) bu hadisi açıklarken; “Durumu en çirkin olan ilk Hâricî, Zü'l-Hüveysira et-Temimî'dir.” Demektedir.

Bir başka rivâyette hadisin ilgili bölümü; “Bu adam Hz. Rasûlullah (s.a.v)'a ‘adaletli davran’ dedi. Rasûlullah'da ‘ben adaletli değilsem kim adaletlidir.’<sup>21</sup> buyurdu” şeklindedir. Bu adam İslam'da ortaya çıkan ilk Hâricî'dir. Onun kaybetme sebebi, Rasûlullah (s.a.v)'ın görüşü üstünde başka görüşün

---

<sup>20</sup> *Buharî*, 2/232; *Müslim*, 2/742.

<sup>21</sup> *Müslim*, 2/740.

olmayacağını bildiği halde kendi görüşünü benimsemesinden ötürüdür. Ali b. Ebî Tâlib (r.a)’le savaşımlar bu adamın izini takip edenlerdir.<sup>22</sup>

Ebû Muhammed b. Hazm (ö.456/1064) da, Zü'l-Hüveysira'nın ilk Hâricî olduğuna işaret edenlerdendir.<sup>23</sup> Ayrıca Şehrîstânî de *el-Milel ve'n-Nihal*, adlı eserinde bu görüşü ileri sürmektedir.<sup>24</sup>

Zü'l-Hüveysira'nın ilk Hâricî olma görüşünün yanı sıra Hâricîler'in ortaya çıkışının, Hz. Osman (r.a)'ı zâlimce, düşmanca öldürmeye yol açan fitneyi çıkarmak suretiyle bir gruhun Hz. Osman'a karşı çıkmasıyla başladığını düşünen âlimler de vardır. Bu fitne birinci fitne olarak bilinmektedir.<sup>25</sup> *el-Akîdetü 't-Tahâviyye*<sup>26</sup> eserin yorumcusu, "Hâricîler ve Şîa birinci fitnede ortaya çıktılar." diye konuya açıklık getirmektedir<sup>27</sup> İbn Kesir (ö.774/1373),<sup>28</sup> Hz. Osman (r.a)'a karşı çıkıp kendisini öldüren gruha 'Hâricîler' ismini vermekte ve bu gruhun

---

<sup>22</sup> *Telbîsü İblîs*, s. 90.

<sup>23</sup> *el-Fasl fî'l-Milel ve'l-Ehvâi ve'n-Nihal*, 4/157.

<sup>24</sup> *el-Milel ve'n-Nihal* 1/116.

<sup>25</sup> *Akîdetü Ehli's-Sünne fî's-Sahabe* 3/1141.

<sup>26</sup> Hanefî fakihlerinden Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâmet-Tahâvî'nin (ö. 321/933) akaide dair risâlesi. Ç.

<sup>27</sup> *Şarhü'l-Akîdetü 't-Tahâviyye*, s. 563.

<sup>28</sup> İbni Kesir, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî, tarihçi, müfessir, muhaddis ve Şâfiî fakihidir. Ç.

Hiz. Osman'ı öldürdükten sonraki yaptıklarına değinirken “Hâricîler hazine dairesinin malını aldılar. O sırada hazinede çok fazla mal vardı.”<sup>29</sup> diye not düşmektedir.

### 3. Ortaya Çıkışlarının Başlangıcı Konusunda Kabul Gören Görüş

Zü'l-Hüvaysira, Hiz. Osman'a karşı çıkan güruh ve Sıffin savaşında Hiz. Ali'nin arabuluculuk yapmak üzere hakemleri kabul etmesinden ötürü Hiz. Ali'ye karşı çıkan Hâricîler arasında güçlü bağlar bulunmasına rağmen Hâricîler terimi özel anlamıyla; Zü'l-Hüvaysira'nın durumunun ve Hiz. Osman'a karşı çıkan güruhun durumlarının aksine, dinle ilgili ideolojik ve düşünsel açık bir etki ortaya koyan, kendilerine özgü görüşleri ve siyasî eğilimleri olan bir grup olmaları açısından; sadece, tahkîm olayından ötürü Hiz. Ali'ye karşı çıkan gruba söylenmektedir.<sup>30</sup>

## B. HÂRICÎLERİ YEREN HADİSLER

Dinden çıkan Hâricîler'i yeren birçok hadis bulunmaktadır. Söz konusu hadisler, Hâricîleri en kötü konuma düşüren, onların çirkin ve nahoş niteliklerini anlatır.

Hâricîleri yeren hadislerden birisi, İmam-ı Müslim (ö. 261/875)'in ve İmam-ı Buharî (ö. 256/870)'nin Ebû Said el-Hudrî'den rivâyet ettikleri şu hadistir: “Biz Rasûlullah (s.a.v) 'in yanında bulunuyorduk. Kendisi de ganimet taksimi yapmaktaydı. O sırada yanına Temim kabilesinden Zü'l-Hüveysira geldi. Derken adam: “Yâ Rasûlallah! Adaletli

---

<sup>29</sup> *el-Bidaye ve'n-Nihaye* 7/202.

<sup>30</sup> *Firak Muâsıra*, Avâcî, 1/76; *Hilâfetü Ali*, Abdulhamit, s. 297.

ol” dedi. Rasûlullah (s.a.v): “Yazıklar olsun sana! Eğer ben adaletli olmazsam kim adaletli olur? Eğer ben adaletli davranmıyorsam (sen âdil olmayan birine tâbi olduğun için) muhakkak eli boş kalmış ve ziyan etmiş olursun.” buyurdu. Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.): ‘Yâ Rasûlallah! Bana izin ver de bunun boynunu vurayım.’ dedi. Rasûlullah (s.a.v): ‘Onu bırak! Onun öyle arkadaşları olacak ki, sizden biriniz onların namazı yanında kendi namazını, oruçları yanında kendi orucunu muhakkak küçük görecektir. Onlar Kur’ân okuyacaklar, fakat Kur’ân onların köprücük kemiklerinden öteye geçmeyecek. Onlar, okun avı delip çıktığı gibi İslâm’dan çıkacaklar, avı delip geçen okun demirine bakılır, orada kan namına bir şey bulunmaz. Sonra okun yaya giriş yerine bakılır, orada da bir şey bulunmaz. Sonra okun ağaç kısmına bakılır, orada da bir şey bulunmaz. Sonra okun tüyüne bakılır, orada da bir şey bulunmaz. Ok, avın işkembesi içindeki şeylere ve kana hızlı bir şekilde girip çıkmış, fakat onlardan hiçbir şey oka yapışmamıştır. Onların alâmeti iki pazusundan biri kadın memesi gibi yahut öteye beriye gidip gelen büyük bir et parçası gibi olan siyah bir adamdır. Onlar insanlar (Müslümanlar) arasında bir ayrılma olduğu zaman ortaya çıkacaklardır.”

Hadisin ravisi Ebû Said el-Hudrî der ki: “Bu hadisi Rasûlullah’tan işittiğime şahitlik ederim. Yine şahitlik ederim ki; Ali b. Ebî Tâlib bunlarla savaştı, Ben de Hz. Ali’ ileydim. Hz. Ali bu adamın getirilmesini emretti, bu adam aranıp bulundu, Hz. Ali’ye getirildi. Hz. Ali kendisine baktığında gördü ki o adam Hz. Peygamberin anlattığı fizikî niteliklere sahipti.”<sup>31</sup>

---

<sup>31</sup> *Müslim*, 2/743-744.

Yine Müslim ve Buhârî, Ebû Seleme ile Atâ b. Yesâr'ın hadisinden şunu rivâyet ederler: “Bu iki zat Ebû Said (r.a)’e gelip kendisine Harûriyye<sup>32</sup> hakkında şöyle sordular: ‘Sen Rasûlullah (s.a.v)’ın Harûriyye’den bahsederken gördün mü? Ebû Said (r.a) şöyle buyurdu: ‘Ben Harûriyye’nin kimler olduğunu bilmiyorum. Lakin Rasûlullah (s.a.v)’tan şunu işittim: ‘Bu ümmet içinde öyle bir topluluk *çıkacak ki siz onların namazlarının yanında kendi namazlarınızı küçük göreceksiniz. Onlar;* Kur’ân da okuyacaklar, fakat Kur’ân onların boğazlarını geçmeyecek. Onlar, okun avdan *çıktığı* gibi dinden *çıkacaklar. Kan namına bir şey yapışmış mı? diye oku atan okunun demirine* ve okun yaya giriş yerine bakar. Onlar okun avdan *çıktığı* gibi dinden çıkacaklar. Kan namına bir şey yapışmış mı? diye oku atan kişi okunun demirine ve okun yaya giriş yerine bakar. Sonra avcı Acabâ ava dokunmadı mı? şüphesiyle fok denilen veter girişine bakar (orada da kan izi görülmez).”<sup>33</sup>

Buhârî, Yasir b. Amr’ın rivayet ettiği hadisi; “Sehl b. Hanif’e dedim ki; ‘Rasûlullah (s.a.v)’ın Hâricîler hakkında bir şey söylediğini işittin mi?’ O da ‘evet, işittim’ dedi. Rasûlullah (s.a.v) eliyle Irak tarafını işaret ederek şöyle söyledi: “Bu taraftan bir topluluk çıkacaktır. Onlar Kur’ân’ı okuyacaklar, fakat Kur’ân onların köprücük kemiklerinden öteye geçmeyecek Onlar, okun avı delip *çıktığı* gibi İslâm’dan çıkacaklar.” Şeklinde rivayet etmektedir.

Bu üç hadisi şerifte de Hâricîlere yönelik açık bir yeme

---

<sup>32</sup> Tahkim olayında Hz. Ali’den ayrılıp Kûfe yakınındaki Harûrâ’ya çekildiklerinden ötürü ilk Haricilere verilen ad. Ç.

<sup>33</sup> *Müslim*, 2/743-744.

söz konusudur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v) onları şu üç nitelikleriyle açıklamıştır:

- a) Dinden çıkan bir tâife olmaları.
- b) Dinin sıkı davranılmaması gereken konularında sıkı ve katı davranmaları.
- c) Dine giriş ve çıkışları aynı anda olacak şekilde dinden çıkıp dininden hiçbir şeye tutunamamaları.

Ayrıca birinci hadis, ‘onların hak ehliyle savaşacaklarını, hak ehlinin onları öldüreceklerini ve onların içinde eli şöyle ve böyle olan bir adamın olduğunu’ içermektedir. Bütün bunlar Hz. Peygamberin haber verdiği şekilde gerçekleşmiştir.

Hz. Peygamberin, “Kur’ân onların köprücük kemiklerinden öteye geçmeyecek.” hadisinin iki şekilde anlaşılma olasılığı söz konusudur:

1. Onların zihin dünyası Kur’ân’ı idrak etmiyor ve onlar Kur’ân’ı amacının dışında taşıyorlar.
2. Onların Kur’ân okumaları Allah (c.c)’a yükselmiyor.<sup>34</sup>

## **1. İmanlarının Sadece Sözde Oluşu ve Kur’ân’ı Yanlış Anlamaları**

Rasûlullah (s.a.v), onların başlı başına imanı dillendirmelerinin dışında imanlarının olmadığını, akıllarının kıt ve cılız olduğunu ve Kur’ân’ı okuduklarında aşırı yanlış anlamalarından ötürü, Kur’ân onların aleyhindeyken lehlerinde olduğunu zannedeceklerini açıklayarak onların nahoş sıfatlarını dile getirerek onları yermiştir. Nitekim Buharî, Hz. Ali’nin dediklerini şöyle: “Vallâhi sizlere Rasûlullah (s.a.v)’tan bir hadis rivâyet

---

<sup>34</sup> Fethü ’l-Barî 6/618, bkz. Şerhü ’n-Nevevî, Kadi İyaz, 7/159.



ettiğim zaman, gökten yere yüz üstü düşmem Rasûlullah (s.a.v)’a iftira atmaktan bana daha sevimlidir. Ama aramızdaki bir konuyla ilgili konuştuğumda durum değişebilir. Çünkü savaş hiledir. Ben Rasûlullah (s.a.v)’ın şöyle buyurduğunu işittim: ‘Son zamanda <sup>35</sup> bir kavim çıkacaktır. Dışleri küçüktür, akılları kıttır. Yeryüzünün en hayırlı sözünü <sup>36</sup> söylerler, imanları boğazlarını geçmemektedir. Ok avı delip çıktığı gibi onlar İslâm’dan çıkacaklar.’ rivayet etmektedir. <sup>37</sup>

Bu iki hadiste, Hâricîler’e yönelik sözlü imanlarının ötesinde imanlarının olmadığına dair kınama vardır. Zira birinci hadis onların kalple değil sadece dille iman ettiklerini ifade etmektedir. <sup>38</sup> Zeyd b. Vehb el-Cühenî’nin Hz. Ali (r.a)’den rivâyet ettiği bu hadiste görüyoruz ki namaz, iman kavramı ile ifade edilmiştir. İki hadis de imanlarının sözle sınırlı kaldığını ve imanlarının boğazdan öteye geçmediğini göstermektedir. Bu durum sahibi için en çirkin ve nahoş vergilerdendir. <sup>39</sup>

---

<sup>35</sup> Hafız İbn Hacer hadisin “Son zamanda” pasasını: “Amaç, hilâfetin son zamanlarıdır. Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurur: “halifet benden sonra otuz yıldır. Sonrası saltanattır.” Hâricilerin ortaya çıkışı ile Nehrevan savaşı Hz. Ali’nin hilâfetinin sonunda H.38.yılında olmuştur.” Şeklinde yorumlamaktadır. Bkz. *Fethu’l-Barî*, 12/287.

<sup>36</sup> Yani: Kur’an’ı okurlar, geçen Ebû Said’in hadisinde ifade edildiği gibi.

<sup>37</sup> *Buharî*, 2/281.

<sup>38</sup> *Fethül Barî*, 2/281.

<sup>39</sup> *Akidetü ehli’s-Sünne fi’s-Sahabe*, 3/1183.

## 2. Dinden Çıkmaları ve Yaratıkların En Kötüleri Olmaları

H.z. Peygamber (s.a.v)’in kınadığı Hâricîler’in niteliklerinden biri de onların dinden çıkması, bir daha dine dönme başarısını yakalayamamaları ve onların, insanların hatta yaratıkların en kötüsü olmalarıdır.

İmam Müslim (r.h), Ebû Zerr (r.a)’in rivayet ettiği hadisini şöyle rivâyet eder: “Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: ‘Benden sonra ümmetinden bir kavim çıkacaktır. Bunlar Kur’ân’ı okurlar Kur’ân onların boğazını geçmez. Ok avdan çıktığı gibi dinden çıkacaklar sonra dine dönecekler. Onlar insanların ve yaratıkların en kötüleridir.’”<sup>40</sup>

Ebû Said’in rivâyet ettiği bir hadis-i şerif ise şöyledir: “H.z. Peygamber (s.a.v) ümmetinden bir topluluktan bahsetti. Bunlar, insanların (Müslümanların) arasında bir ayrılma olduğu zaman ortaya çıkacaklardır. Onların görünen alameti başlarının tıraşlı olmasıdır. Onlar insanların en kötüleridir. Onları, iki tâifeden hakka en yakın olanı öldürecektir.”

## 3. Allah’a En Sevimsiz İnsanlar Olmaları

Hâricîler’in Rasûlullah (s.a.v)’ın dilinden yerilen sıfatlarından biri de insanlar arasında Allah (c.c)’a en çok sevimsiz olmalarıdır.

İmam Müslim, Rasûlullah (s.a.v)’ın azatlısı Ubeydullah b. Ebî Râfi’in hadisinden şöyle bir rivâyete yer vermektedir: “Harûriyye tâifesi ortaya çıktığı zaman ben Ali b. Ebî Talib (r.a)’ile idim. Harûriyye tâifesi şu tezi dillendiler: ‘Hüküm yetkisi yalnız Allah (c.c)’ındır.’ Bunun üzerine H.z. Ali şöyle buyurdu: ‘Bu dillendirdikleri hak bir sözdür ancak bu hak

---

<sup>40</sup> *Müslim*, 2/750.

sözü batılı alet ettiler.<sup>41</sup> Şüphesiz Rasûlullah (s.a.v) bir tâifenin niteliklerini dile getirdi. Ben bu nitelikleri iyi biliyorum, bunlar dilleriyle hakkı söylerler söyledikleri bu hak söz onların burasını geçmez, -elleriyle boğazına işaret etti- Bunlar, insanlar arasında Allah (c.c)’a en sevimsiz olanlardır. Onlardan biri, siyah ve iki elinden biri koyun memesi gibidir, ya da meme başı gibidir.’ Ali b. Ebî Tâlib (r.a) onları öldürdüğü zaman, bu sıfatlara sahip adamın aranmasını emretti. Oradakiler bu sıfatta birini aradıktan sonra bulmayınca Hz. Ali: ‘Dönün tekrar arayın. Vallâhi yalan söylemiyorum.’ dedi. Bu sözü iki ya da üç defa tekrarladı. Daha sonra bu adamı bir harabede bulup Hz. Ali’nin önüne getirdiler. Ben bütün bu olup bitenlere, onların durumlarına ve Hz. Ali’nin onların hakkındaki sözüne şahit oldum.’<sup>42</sup>

#### 4. Hakkı Tanımaktan Mahrum Olmaları

Hâricîler’in, Rasûlullah (s.a.v)’ın dilinden yerilen sıfatlarından biri de hakkı tanımaktan ve hakkın farkına varmaktan mahrum olmalarıdır.<sup>43</sup> İmam Müslim, Yüseyr b. Amr’dan, onun da Sehl b. Hanif’ten, onun da Hz. Peygamberden rivâyet ettiği hadisi şöyle zikreder: “Şâm

---

<sup>41</sup> Yani: bu sözün gerçek anlamı doğrudur, yüce Allah: “Hüküm yetkisi yalnız Allah (c.c)”ındır.’der. Ancak onlar bu âyetten tahkim olayında Hz. Ali’nin kararını kabul etmeme olarak anlamak istediler. Bkz. *Şerhu’nevevî* 7/173-174.

<sup>42</sup> *Müslim*, 2/749.

<sup>43</sup> *Akidet-ü ehli’s-Sünne fi’s-Sahabe*, 3/1184.

tarafında başları tıraşlı bir kavim, yolunu kaybedecektir.”<sup>44</sup> Nevevî (ö.676/1277), bu hadisi: “Yani doğru ve hak olan yoldan sapacaklar. Allah daha iyi bilir.”<sup>45</sup> şeklinde yorumlamıştır.

## 5. Müslümanları Öldürmeleri ve Putperestlere İlişmemeleri

Hız. Peygamber (s.a.v)’in kendilerinde bulunduğunu haber verdiği ve verdiği sıfatlarından biri de Müslümanları öldürmeyi bir din gibi kabul etmeleridir ve putperestlere karışmamalarıdır.<sup>46</sup>

Müslim ve Buharî, Ebû Said el-Hudrî’nin hadisini şöyle rivâyet etmektedirler: “Ali (r.a) Yemen’deyken Rasûlullah (s.a.v)’a, daha toprağından temizlenmemiş bir külçe altın gönderdi. Rasûlullah bu külçe altını dört kişi arasında bölüşürdü. Derken gür sakallı, elmacık kemiğı çıkık, alnı çıkık, başı tıraşlı bir adam gelip “Ey Muhammed Allah’tan kork.” dede. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v): ‘Eğer ben Allah (c.c)’a isyan ediyorsam kim Allah (c.c)’a itaat ediyor?! Allah bana yeryüzündekiler konusunda güvenirken siz bana güvenmiyor musunuz?’ dedi. Sonra adam arkasını dönüp gitti, sahabeden biri onu öldürmek için Rasûlullah (s.a.v)’tan izin istedi. -Bu sahabenin Hâlid b. Velîd olduğı sanılır- Ve Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: ‘Bu adamın soyundan bir kavim türeyecektir. Onlar Kur’ân okurlar, okudukları boğazlarını geçmez. Bunlar Müslümanlar’ı öldürürken putperestlere karışmazlar, okun avı delip diğerk tarafından

---

<sup>44</sup> *Müslim*, 2/750.

<sup>45</sup> *Şerhu’n-Nevevî*, 7/175.

<sup>46</sup> *Akidet-ü ehli’s-Sünne fi’s-Sahabe*, 3/1184.

çıkacağı gibi dinden çıkacaklar. Eğer onların zamanına yetişirsem Âd kavminin öldürüldüğü gibi öldüreceğim onları.” dedi.<sup>47</sup>

Bu hadiste Rasûlullah (s.a.v)’ın göz alıcı bir mucizesi vardır. Çünkü Rasûlullah (s.a.v)’ın verdiği haber, anlattığı gibi gerçekleşmiştir. İleride, Allah’ın izniyle açıklayacağımız gibi, bu tâife Müslümanları öldürmek için Müslümanlara kılıçlarını çekiyorlardı. Fakat kâfir olan Yahudi ve Hristiyan’lara karşı kılıçlarını kınına sokarlardı.<sup>48</sup>

### **6. Hz. Peygamber (s.a.v)’in Öldürmelerini Teşvik Etmesi**

Hadislerde, Hâricîler’in itibarını zedeleyen bir takım başka sıfatlarına da yer verilmiştir. Rasûlullah (s.a.v), ortaya çıktıkları zamanda Hâricîler’in öldürülmelerini teşvik etmiş, onları öldürenlere kıyamet gününde Allah katında mükâfat verileceğini haber vermiştir. Ayrıca Rasûlullah (s.a.v) onların zamanına yetiştiğinde Âd ve Semûd kavmi gibi onları ortadan kaldıracağını bildirmiştir.

Yüce Allah (c.c) Hâricîlerle savaşmak ve onları öldürme onurunu Hülefâ-ı Râşidîn’in dördüncüsü Hz. Ali’ye verdi. Çünkü Hâricîlerin, Rasûlullah (s.a.v)’ın açıkladığı şekilde kendilerinde bulunan ayırt edici özelliklerine uygun olarak ortaya çıkmaları Hz. Ali (r.a) zamanında gerçekleşmiştir. Nitekim Hz. Ali (r.a), Şâm’a gitmek için hazırladığı ordusu ile onların üzerine yürüdü. Nehrevân’da onlara saldırdı. İlerde açıklamasına yer vereceğimiz gibi iki eli parmak sayısını geçmeyecek kadar kişinin dışında kimse kurtulmadı.

---

<sup>47</sup> *Buharî*, 2/232; *Müslim*, 2/741-742.

<sup>48</sup> *Akîdetü ehli’s-Sünne fi’s-Sahabeti’l-Kiram*, 3/118.

Onlar, dökülmesi haram olan kanı dökmedikçe ve Müslümanların mallarına saldırmadıkça Hz. Ali (r.a) onlarla savaşımadı. Ancak onlar Müslümanların kanını döküp, mallarına saldırmaya başlayınca Hz. Ali (r.a) başkaldırıları ve zulümlerini bastırmak için onlara savaş açtı, onların dışa vurdukları kötü söz ve eylemlerinden dolayı onlarla savaştı.

Hâricîler'in kınanmasıyla ilgili değindiğimiz hadisler burada konunun anlaşılması açısından bize yeterlidir. Bu düşünceyle yukardaki hadislerle yetindik. Çünkü bu konuda gelen hadisler çoktur. Hadis kitapları arasında bu hadislere yer vermeyen kitaplar yok denecek kadar azdır.<sup>49</sup>

Allahın izniyle ilerleyen sayfalarda, Hâricîler'in Harûrâ'ya<sup>50</sup> çekilmeleri, İbn Abbâs'ın onlarla münazarası, Hz. Ali'nin onların gerçeği görmelerini çok arzu etmesi, Nehrevân<sup>51</sup> savaşının nedenleri, savaştan doğan sonuçlar, Hâricîler'in durumu, bunların tartışılması, Hâricî düşüncesinin halen insanlar arasında olup olmadığı, bunun nedenleri ve bunların tedavi yöntemleri ele alınacaktır.

### **C. HARÛRÂ'YA ÇEKİLMELERİ VE İBN ABBÂS'IN MÛNAZARASI**

Hz. Ali (r.a)'nin ordusunun Sıffin'den dönüp Kûfe'ye<sup>52</sup>

---

<sup>49</sup> *Akâidetü ehli's-Sünne fi's-Sahabe*, 3/118.

<sup>50</sup> Hâricîler'in Sıffin Savaşı'nda Hz. Ali'nin saflarından ayrıldıktan sonra ilk toplandıkları yer. Ç.

<sup>51</sup> Hz. Ali ile Abdullah b. Vehb er-Râsibî liderliğindeki Hâricîler arasında meydana gelen savaş (38/658). Ç.

<sup>52</sup> Kûfe; güney Irak'ta Hz. Ömer'in emriyle Sa'd b. Ebû Vakkâs tarafından kurulan şehir. Ç.

doğru yol alması sırasında Hâricîler büyük bir grup halinde ordudan ayrıldı. Ayrılan büyük grubun sayısı bir rivâyete göre on bin kusur olarak tahmin edilmiştir. Grubun sayısı farklı rivâyetlere göre; on iki bin,<sup>53</sup> sekiz bin,<sup>54</sup> on dört bin<sup>55</sup> olarak sınırlandırılmıştır. Ayrıca yirmi bin<sup>56</sup> olarak sayısını belirleyenler de vardır. Ancak bu rivâyet isnatsız gelen bir rivâyettir.<sup>57</sup> Bu grup, Hz. Ali'nin ordusunun Kûfe'ye varmasına birkaç durak kalmışken Müslüman topluluğun ordusundan ayrıldı. Bu bölünme Hz. Ali (r.a)'nin yanında kalmaya devam eden Müslüman topluluğunu endişelendirip ürküttü.

Hz. Ali, itaatinde kalan ordu ile Kûfe'ye girinceye kadar yürüdü. Halîfe Hz. Ali, ayrılan Hâricî grubuyla yakından ilgilendi. Hz. Ali (r.a) bu grubun, fiilen Müslüman topluluğundan ayrıldıkları anlamını taşıyan; namaz kıldırmak için birini, savaş için başka birini<sup>58</sup> emir tayin etmeleri, biatin sadece Allah (c.c)'a yapılabileceği ve ma'rufun emredilip münkerden sakındırma ilkelerini ortaya koymaları şeklinde

---

<sup>53</sup> *Tarihü Bağdâd*, 1/160.

<sup>54</sup> *el-Bidaye ve'n-Nihaye* 7/280-281. bu hadisin isnadı sahihtir, bkz. *Mecmauz-Zevaid*, 6/235.

<sup>55</sup> *Musannef-u Abdurrazzak*, 10/157-160, hasen bir sened ile.

<sup>56</sup> *Tarihü Halife*, s. 192.

<sup>57</sup> *Hilâfetü Ali b. Ebî Talib*, Abdulhamid, s. 303.

<sup>58</sup> Sıffin'de Hz. Ali ordusunun sol kanadını kumanda eden Şebes b. Rib'î et-Temîmî'yi askerî kumandan, Abdullah b. Kevvâ el-Yeşkürî'yi de namaz kıldırmak üzere imam seçmişlerdi. Ç.

bir düzenlemeye gittiklerinin haberini aldıktan sonra onlarla çok yakından ilgilendi.

Emîrû'l-mü'minin Hz. Ali (r.a), ayrılan bu grubu Müslüman topluluğuna döndürmeyi çok arzu etti. Bu amaçla İbn Abbâs'ı onlarla ayrılma konularını tartışmak üzere kendilerine gönderdi. İşte İbn Abbâs, yaşadıklarını bize şöyle rivâyet eder: “Onlara doğru gitmeye karar verdim. Olabilecek en güzel Yemen hüllesini giydim. Saçımı taradım. Gündüz ortası bir evde yanlarına vardım.- Ebû Zümeyl der ki: ‘İbn Abbâs yakışıklı, yüksek ve gür sesli biri idi.’- Beni gördüklerinde şöyle dediler: ‘Hoş geldin, ey İbn Abbâs! Bu elbisen de ne?’ Şöyle dedim: ‘Beni ayıplıyor musunuz? Vallâhi Rasûlullah (s.a.v)’ın üstünde olabilecek en güzel elbiseyi gördüm. Bu konuda şu âyet inmiştir: ‘De ki: ‘Allah’ın, kulları için yaratıp ortaya çıkardığı ziyneti, temiz ve hoş rızıkları haram kılmak kimin haddine?’<sup>59</sup> ‘Niye buraya geldin?’ dediklerinde ben şöyle yanıt verdim: ‘Ben, Muhacir<sup>60</sup> ve Ensâr<sup>61</sup> olan sahabenin ve Hz. Peygamberin amcaoğlu olan damadının yanından geldim. Kur’ân onların üzerlerine inmiştir. Bundan dolayı onlar Kur’ân’ın tefsirini sizden daha iyi bilirler. Sizin aranızda Kur’ân’ın kendi üzerine indiği kimse yoktur. Ben, onların dediklerini size, sizin dediklerinizi de onlara aktaracağım. O sırada onlardan bir grup bana doğru yöneldiler.’ Onlara dedim ki: ‘Rasûlullah (s.a.v)’ın sahabelerine ve amcaoğluna olan kininizin nedenini nedir?’ ‘Üç neden vardır.’ dediler Nedir onlar? dediğimde

---

<sup>59</sup> A’raf, 7/32.

<sup>60</sup> Medine’ye göç eden Müslümanlar. Ç.

<sup>61</sup> Hz. Peygamber’e ve muhacirlere yardımcı olan Medineli müslümanlar. Ç.



şöyle açıklama yaptılar: ‘Birincisi, Yüce Allah (c.c), ‘Hüküm yetkisi yalnız Allah (c.c)’ındır.’ buyururken O Allah’a ait bir işte insanları hakem olarak kabul etti. İnsanların hükümle ne işi var?’ ‘Bu birincisi peki ikincisi nedir?’ dedim. Şöyle söylediler: ‘o (Sıffın’de) savaştı, ama ne kimseyi esir aldı ne de ganimet aldı. Eğer savaştıkları kâfir idiyse onları esir almak helal idi, eğer mü’min iseler onları esir almak ve onlarla savaşmak helal olmaz idi.’ ‘Bu ikincisi, üçüncüsü nedir?’ dediğimde şöyle dediler: ‘Kendisi Emîrül-mü’minin sıfatını (yazılan antlaşmada) sildirip bu sıfattan vazgeçti. Eğer mü’minlerin emiri değilse o zaman kâfirlerin emiridir.’ Dedim ki: ‘Bunların dışında bir şey var mı?’ ‘bunlar bize yeter.’ dediler.

Onlara dedim ki, ‘Söyler misiniz eğer Allah (c.c)’ın kitabından, Peygamber (s.a.v)inin sünnetinden söylediklerinizi çürütecek deliller getirirsem (Müslüman topluluğunun arasına) dönecek misiniz?’ ‘Evet’ dediler. Onlara dedim ki: ‘Allah’ın dininde insanların hüküm vermesi konusundaki görüşünüze gelince, bir dirhemin dörtte birinin değeri konusunda bir de kadın ve eşinin arasındaki anlaşmazlığın giderilmesi konusunda yüce Allah (c.c)’ın hakemliği insanlara bıraktığına dair sizlere delil getireceğim. Yüce Allah bu konuda insanlara hakemlik yapmalarını emretmiştir. Yüce Allah (c.c)’ın şu sözünü bilmiyor musunuz?: *‘Ey iman edenler! Siz ihramlı iken av öldürmeyin. İçinizden biri onu bilerek öldürürse kendisine bir ceza vardır. O ceza ise, öldürdüğüne benzer bir hayvan olup, öldürülenin emsali olduğuna içinizden iki adil kişinin karar vermesi gerekir.’*<sup>62</sup> İşte bu, insanlara verilen hakemlik yetkisidir.

---

<sup>62</sup> Maide, 5/95.

Allah aşkına söyler misiniz? İnsanların arasını bulmak ve kanlarının akmasını durdurmak için hakemlik yapmak mı üstündür yoksa değeri dirhem dörte biri olan tavşan hakkındaki hakemlik mi üstündür? diye sorduğumda: ‘İnsanların arasını bulmak ve kanlarının akmasını durdurmak için hakemlik yapmak daha üstündür.’ dediler. Yüce Allah buyurur ki: *‘Eğer karı kocanın birbirinden ayrılacaklarından endişe ederseniz, o vakit, kendilerine erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin.’*<sup>63</sup> Allah aşkına söyler misiniz? İnsanların arasını bulmak ve kanlarının akmasını durdurmak için hakemlik yapmak mı üstündür yaksa kadın ve erkek arasını bulmak için hakemlik yapmak mı? Şimdi bu düşüncenizden vazgeçtiniz mi? diye sorduğumda ‘Evet’ dediler.

‘Ali savaştı, ne kimseyi esir aldı ne de ganimet aldı.’ sözünüze gelince, anneniz Aişe’yi esir alır mısınız, o annenizken başka kadınlarda helal gördüğünüzü onda helal görecektir misiniz? Eğer, ‘Başka kadında helal gördüğümüzü onda da helal görürüz’ diyorsanız siz kâfirsınız. Eğer, ‘Annemiz değil’ diyorsanız Kur’ân’ın şu âyetini inkâr etmiş olursunuz: *‘Peygamberin müminler üzerinde haiz olduğu hak, onların bizzat kendileri hakkında haiz oldukları haktan daha fazladır. (O, bir baba konumunda olduğundan) onun eşleri de müminlerin anneleridir.’*<sup>64</sup> Görülüyor ki, siz iki sapıklık arasında bocalıyorsunuz. Gelin bir çıkış yoluyla bundan kurtulun. Şimdi bu düşüncenizden vazgeçtiniz mi?’ dediğimde ‘Evet’ dediler.

---

<sup>63</sup> Nisa, 4/35.

<sup>64</sup> Ahzap, 33/6.

Sonra şöyle devam ettim: ‘Kendisinin Emîrû’l-mü’minin sıfatını sildirip bu sıfattan vazgeçmesi konusunda da hoşnut olacağınız delilleri size arz edeceğim: ‘Hz. Peygamber (s.a.v) Hudeybiye gününde müşriklerle antlaşma yaptı. Antlaşmayı yazması için Hz. Ali’ye şöyle buyurdu: ‘Ya Ali şöyle yaz: ‘Bu, Allah’ın Resûlü Muhammed’in, yaptığı antlaşmadır.’ Bunun üzerine müşrikler dediler ki: ‘Şâyet senin Allah Resûlü olduğunu kabul etseydik senle savaştık.’ Bu gelişme üzerine Rasûlullah şöyle buyurdu: ‘Ya Ali Allah’ın Resûlü sözcüğünü sil, Allah’ım sen bilirsin ki ben senin Resûlünüm, sil ya Ali ve şöyle yaz: ‘‘Bu, Abdullah’ın oğlu Muhammed’in, üzerine antlaştığı maddelerdir.’

Görüldüğü gibi vallâhi Rasûlullah Ali’den üstünken ‘Rasûlullah’ sıfatını silmiştir. Bu onun kendini peygamberlikten çıkardığı anlamına gelmiyor. Şimdi bu düşüncenizden vazgeçtiniz mi? ‘Evet’ dediler.”

Bunun üzerine onlardan iki bin kişi Müslüman topluluğuna geri döndü. Geri kalanlar ise karşı çıkıp muhalif olmalarına devam ederek sapıklıklarını savunmak için kendileriyle savaşan Ensâr ve muhacirlerle savaştılar.<sup>65</sup> İbn Abbâs’ın Hâricîlerle yaptığı münazaradan; bir takım hikmet, ibret ve derslerden oluşan bir derleme çıkartabiliriz. Şöyle ki:

## **1. Muhalifle Münazara Yapacak Kişiyi İyi Seçmek**

Görüyoruz ki, Rasûlullah (s.a.v)’ın amcası Ebî Tâlib’in oğlu bu münazara için İbn Abbâs’ı seçmiştir. İbn Abbâs, ümmetin büyük bilgesi ve Kur’ân’ın müfessiridir. Sahabe ve tabi’în kendisini Kur’ân’ı iyi bilen biri olarak tanıyor idi.

---

<sup>65</sup> *Hasâisü Emîri’l-Mü’minin Ali b. Ebî Talib*, Nesaî, s. 200, bu hadisin isnadı sahihtir.

Müslümanların inançlarını Kur’ân ile kanıtlamak konusunda kendisine itimat ediyor idi. Bundan dolayı İbn Abbâs Hâricîler’i ikna etmek için en uygun seçenektir. Ayrıca o Kur’ân’ı ve tefsirini en çok bilendi. Rahatlıkla diyebiliriz ki: “İbn Abbâs, niyetinin Allah için samimi olması, heveslerden sakınması, hilm ve sabr sahibi olması, uzun uzadıya düşünmesi, muhalîfe yumuşak davranması, muhalifleri iyi dinlemesi, tartışmadan sakınması ve kanıtlarının güçlü ve açık olması gibi güzel erdemlere sahip olduğundan bu münazarada ihtisâs sahibidir.”

## **2. Münazaraya İttifak Edilen Noktalardan Başlamak**

Halîfe Ali b. Ebî Tâlib ve ona karşı çıkanlar, delillerini Allah’ın kitabından ve Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v)’in sünnetinden alma konusunda ittifak üzere idiler. Abdullah İbn Abbâs da bu konuda ittifak üzere idi. Çünkü yukarıda geçtiği gibi İbn Abbâs onlara: “Söyler misiniz eğer Allah (c.c)’ın kitabından, peygamber (s.a.v)inin sünnetinden söylediklerinizi çürütecek deliller getirirsem dönecek misiniz?” demişti. Ayrıca İbn Abbas münazaradan önce bu konuda onlardan emin olmak istiyordu.

## **3. Münazaradan Önce Muhalifin Delillerini Tanımak, İyice İncelemek ve Delillere Göre Hazırlanmak**

Ümit ediyoruz ki, Emîrü’l-mü’minin <sup>66</sup> Hz. Ali (r.a), Hâricîlerle münazaraya başlamadan önce onların delillerini biliyor idi. Ayrıca onların delillerini ne şekilde çürüteceklerini arkadaşlarına anlatmış idi.

---

<sup>66</sup> İslâm tarihinde Hz. Ömer’den itibaren devlet başkanlarına verilen unvan. Ç.

#### 4. Muhalifin İddialarını Sırasıyla İddialar Bitinceye Kadar Çürütmek

Münazara sırasında İbn Abbâs (r.a)’ın sarf ettiği sözlerde bu metodu uyguladığını açık bir şekilde görebiliyoruz. Ve İbn Abbâs onların her bir delilini çürüttükten sonra her defasında onlara “Şimdi bu düşüncenizden vazgeçtiniz mi?” demişti.

#### 5. Doğruluğun Lehine Sonuç Veren Bir Tarzda Münazarayı Başlatmak

Görüyoruz ki, Abdullah b. Abbâs (r.a) işin başında, münazaradan önce şöyle demişti: “Ben, Muhacir ve Ensâr olan sahabenin ve Hz. Peygamberin amcaoğlu ve damadının yanından geldim. Kur’ân onların üzerlerine inmiştir. Bundan dolayı onlar Kur’ân’ın tefsirini sizden daha iyi bilirler. Sizin aranızda Kur’ân’ın kendi üzerine indiği kimse yoktur.”<sup>67</sup>

#### 6. Münazara Sırasında Muhalifin Görüşüne Saygı Duyduğunu Açığa Vurmak

Bu yöntem muhalifleri, münazara edenin sözünü daha iyi dinlemelerine ve görüşüne saygı duymalarına sevk edecektir. Bu uygulamayı da İbn Abbâs’ın Hâricîlerle yaptığı münazarada görebiliyoruz.<sup>68</sup>

#### 7. Hâricîlerden Binlerce Kişinin Hidâyet Bulması

Bu münazaradan sonra binlerce Hâricî’nin yaptıklarından

---

<sup>67</sup> *Hasâisü Emiri’l-Mü’minin Ali b. Ebî Talib*, Nesaî, s. 197, bu hadisin isnadı sahihtir.

<sup>68</sup> *Menhecü Ali b. Ebî Talib fi’l-d-da’ve ilellah*, s. 339.

ve düşüncelerinden vazgeçerek Müslüman topluluğunun saflarına geçtiğini görüyoruz. Zira Allah'ın izniyle ilerde açıklayacağımız gibi Hâricîler'den Nehrevân<sup>69</sup> savaşına katılanların sayısı dört bini geçmemektedir. Sayıları on bini aşkın olan Hâricîler'in altı bini önce Allah'ın keremiyle sonra da İbn Abbâs'ın sahip olduğu ilim, ikna gücü, kanıtlama ve açıklama vesilesiyle gerçeği tanıdılar, taşıdıkları şüphelerden kurtuldular. Onların yanlış yorumladıkları âyetlerin doğru tefsiri ile Kur'ân'ı Kerim'in manalarını izaha kavuşturan değerli sünnet-i nebevî sayesinde delil olarak sunduklarının yanlış olduğu onlara göründü.<sup>70</sup>

## **8. “Sizin Aranızda Kur'ân'ın İlk Mutabı Kimse Yoktur” Sözü**

İbn Abbâs'ın bu sözü, Hâricîler'in arasında Rasûlullah'ın sahabelerinden hiçbir kimsenin bulunmadığına dair açık bir kanıttır. Ayrıca İbn Abbâs bu sözü onlara söylerken onlardan hiç biri onun bu sözüne itiraz etmemiştir. Bu hadisin rivâyeti sahih ve sabittir. Diğer taraftan bildiğim kadarıyla, Hâricîler'in arasında Rasûlullah (s.a.v)'ın sahabelerinin olduğunu söyleyen hiçbir ehl-i sünnet âlimi yoktur. Hâricîler'in arasında bir kısım sahabelerin de olduğu iddiası, Hâricî mezhebinin iddiasıdır. Bu iddialarını ispatlayacak güvenilir, ilmî hiçbir kanıtları yoktur.

## **9. Kaynağı Belirlemek**

---

<sup>69</sup> Hz. Ali ile Abdullah b. Vehb er-Râsibî liderliğindeki Hâricîler arasında meydana gelen savaş (38/658). Ç.

<sup>70</sup> *Hilâfetü Ali b. Ebî Talib*, Abdulhamid, s. 307.

İbn Abbâs'ın münazara sırasındaki “Söyler misiniz eğer Allah (c.c)’ın kitabından, Peygamber (s.a.v)inin sünnetinden söylediklerinizi çürütecek deliller getirirsem dönecek misiniz?” sözüne Hâricîler ‘Evet’ diye yanıt verdiler. İbn Abbâs'ın, bu sözleriyle kaynağı belirlediğini görüyoruz.

İşte İbn Abbâs'ın bu sözünde önemli bir öğreti vardır. Söz konusu öğreti; münazara sayesinde doğru bir sonuca ulaşabilmek için münazaranın iki tarafı için kaynağın belirlenmesinin gerekli olmasıdır.

### **D. HZ. ALİ’NİN HÂRİCÎLERLE KALAN GÖRÜŞMESİ VE KÛFEYE DÖNDÜKTEN SONRAKİ SÜREÇ**

İbn Abbâs'ın Hâricîlerle münazarasından ve onlardan iki bin kişinin İbn Abbâs'ın davetine icabet ederek Müslüman topluluğuna dönmelerinden sonra Halîfe Ali bizzat kendisi Hâricîler'in yanına gitti, onlarla konuştu. Bu görüşme sonucunda Hâricîler Harûrâ'dan ayrılıp, Müslüman topluluğuna katılarak Kûfe'ye girdiler. Ancak bu ittifak uzun sürmedi. Çünkü Hâricîler Hz. Ali (r.a)'den; kendisinin hakem tayin etmekten vazgeçtiğini, hatasından (onların iddiasına göre) pişman olduğunu anladılar. Ve bu iddiayı insanlar arasında yaymaya başladılar. Bunun üzerine Eş'as b. Kays el-Kindî halîfe Ali'ye gelerek: “İnsanlar senin onlar için küfürden <sup>71</sup> (onların iddiasına göre) dönüş yaptığını konuşuyorlar.” demesi üzerine Hz. Ali (r.a) Cuma günü bir hutbe irad etti. Hutbede Allah'a hamd ve senadan sonra dinleyenleri uyardı. Hâricîler'in Müslüman toplumuna muhalefet ettiklerine ve kendisinden ayrıldıkları noktaya

---

<sup>71</sup> Yani; Tahkîmden. Çünkü Hâricîler'e göre Tahkîm küfür sebebi idi.

değindi.<sup>72</sup>

Başka bir rivâyet ise şöyledir: “Bir adam gelip “Hüküm yetkisi yalnız Allah (c.c)’ındır.” dedi. Ardından başka bir adam da gelip “Hüküm yetkisi yalnız Allah (c.c)’ındır.” dedi. Daha sonra kalkıp mescidin köşelerinde Allah’ın dışında başka bir hakemin olmadığını söylediler. Hz. Ali eliyle oturmalarını işaret etti, sonra şöyle dedi: “Bu dillendirdikleri hak bir sözdür ancak bu hak sözden batılı kastettiler (batıla yordular)”<sup>73</sup>. Allah’ın sizin hakkınızdaki hükmünü bekliyorum.”<sup>74</sup> Hz. Ali minberdeyken onları işaret ederek susturmaya başladı. Hâricîler’den biri ayağa kalkıp parmaklarını kulaklarına tıkayarak şu âyeti okudu: “İyi dikkat et! Allah’a ortak koşarsan yaptığın bütün makbul ameller boşa gider ve sen âhirette kaybedenlerden olursun!”<sup>75</sup> Bunun üzerine Halîfe Hz. Ali şu âyeti kerime ile ona yanıt verdi: “O halde sabret! Çünkü Allah’ın va’di kesindir. Sakın ona inanmayanlar seni paniğe düşürmesin, seni dayanıksız bulmasın ve seni endişelendirmesin.”<sup>76</sup>

Halîfe Hz. Ali bu fanatik grup karşısında doğru ve adaletli yönetimini ilan ederek onlara şöyle seslendi: “Size üç hak tanıyorum:

---

<sup>72</sup> *Musannaḥ-u İbn Ebî Şeybe*, 15, 312-313; el-Bâni, *fi’İrvail Ğalil* adlı eserinde sahih bir hadis olduğunu söyler. Bkz. *fi’İrvail Ğalil*, 8/118-119.

<sup>73</sup> Yani; Batıla alet edilmiş doğru bir sözdür.

<sup>74</sup> *Merviyatü Ebî Mihnef fi Tarih-i Taberî*, s, 452.

<sup>75</sup> Zümer, 39/65.

<sup>76</sup> Rum, 30/60.



1. Bu mescitte namaz kılmanıza engel olmayacağız.
2. Bizimle hareket ettiğiniz sürece bu ganimetten size döşen paydan sizi yoksun bırakmayacağız.
3. Bizimle savaşmadığınız sürece sizinle savaşmayacağız.<sup>77</sup>

Emîrû'l-mü'minin Hz. Ali, halîfe ile savaşmadıkları ve Müslüman topluluğa karşı çıkmadıkları sürece İslamî inanç çerçevesinde özel düşüncelerini korumakla Hâricîler'e bu hakları teslim etmiştir. Görülüyor ki Hz. Ali ilkin onları İslam'ın dışında görmüyor, sadece ayrılık, bölünmüşlük ve silaha sarılmaya sevk etmeyecek şekilde farklı düşünme hakkını onlara teslim ediyor.<sup>78</sup>

Emîrû'l-mü'minin Hz. Ali Hâricîler'i hapse atmadığı gibi onların başına casusları yönetici olarak da getirmedir. Ayrıca özgürlüklerine de yasak koymadı. Fakat Hz. Ali (r.a) onlar ve onların davranış ve görüşleriyle aldanmışlar için bu konudaki kanıtları açığa kavuşturmayı ve hakkı göstermeyi çok arzu etti. Çünkü Hz. Ali müezzine Kur'an'ı iyi bilenleri yanına getirmesini ve Kur'an'ı ezberlemeyen hiç kimsenin yanına gelmemesini emretti. Bunun üzerine Hz. Ali'nin evi, Kur'an'ı en iyi bilenlerle doldu. Hz. Ali büyük İmam Mushaf'ı getirtti, elleriyle vurmaya başlayarak şöyle dedi: "Ey Mushaf"<sup>79</sup> insanlara anlat!" Bunun üzerine hazırda bulunanlar: "Ey

---

<sup>77</sup> *Musannef-u İbn Ebî Şeybe*, 15/327-328; *el-Ümm*, Şâfiî, 4/136; *Tarihü Taberî*, 5/688 senedinin kopukluğundan zayıf bir senedle. Ancak senedine ait deliller vardır. Bkz. *el-Bani, fi'irvâi'l-Ğalil*, 8/117-118.

<sup>78</sup> *el-Vazifetü'l akdiyye li'd-Devle İslamiyye*, Hamid Abdulmacid, s. 47.

<sup>79</sup> Kur'an-ı Kerîm âyetlerinin iki kapak arasında toplanmasından oluşan kitap. Ç.

mü'minlerin emiri Mushaf'tan ne istiyorsun? O ancak yapraktaki bir mürekkeptir, bizler Mushaf'tan rivâyet ettiklerimizi okuyabiliriz, nereyi okumamızı istersin?" dediler. Hz. Ali şöyle konuşmaya başladı: "Benimle, bana karşı çıkan şu arkadaşlarınız arasında Allah'ın kitabı hakemdir. Yüce Allah kitabında, anlaşılmayan kadın ve erkek konusunda şöyle buyurur: *'Eğer karı kocanın birbirinden ayrılacaklarından endişe ederseniz, o vakit, kendilerine erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin. İki taraf işi düzeltmek isterlerse, Allah onları uyuşmaya muvaffak buyurur.'*<sup>80</sup> Hz. Muhammed'in ümmetinin kutsallığı ve kanı bir kadın ve erkek konusundan daha çok önemlidir. Bunlar Muâviye ile yazışmalarında 'Ali b. Ebî Tâlib (Emîrü'l-mü'minin kaydı olmaksızın) yazdığımdan bana kin güdüyorlar. Hal bu ki, Rasûlullah kavmi Kureyş'le antlaşma yaptığı zaman bizler Hudeybiye'de kendisiyle beraberdik. O sırada Süheyl b. Amr geldi. Bunun üzerine Rasûlullah 'Rahman, rahim olan Allah'ın adıyla' diye antlaşma metnini yazmaya başlamasını istedi. Süheyl: 'Rahman, rahim olan Allah'ın adıyla yazmam' dedi Rasûlullah: 'Nasıl yazacaksın? diye sorunca 'Senin adınla Allah'ım yazacağım' dedi. Bu gelişme üzerine Rasûlullah: 'Tamam yaz' dedi. Süheyl de 'Senin adınla Allah'ım' yazdı. Daha sonra Rasûlullah Süheyl'den şunu yazmasını istedi: 'Bu, Allah'ın Resûlü Muhammed'in yaptığı antlaşmadır.' Süheyl 'Şâyet senin Allah'ın Resûlü olduğunu kabul etseydik sana muhalefet etmezdik.' Bu gelişme üzerine Süheyl şöyle yazdı: 'Bu, Abdullah'ın oğlu Muhammed'in,

---

<sup>80</sup> Nisa, 4/35.

Kureyş’le yaptığı antlaşmadır.’<sup>81</sup> Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “*Hakikaten, Allah’ın Resûlünde sizler için, Allah’a ve âhiret gününe kavuşmayı bekleyenler ve Allah’ı çok zikredenler için en mükemmel bir numune vardır.*”<sup>82</sup>

Hâricîler, Emîrû’l-mü’mininin, Ebû Musa el-Eş’arî’yi arabuluculuk yapmak için hakem olarak tayin etme konusunda kararlı olduğunu kesin olarak öğrenince kendisinden bu karardan vazgeçmesini istediler. Fakat Hz. Ali onların bu isteklerini reddetti. Onlara, bu karardan vazgeçmenin antlaşmalara aykırı olduğunu, sözleşmeleri bozduğunu ve aralarında sözleşme yazdıklarını izah etti. Hâlbuki yüce Allah şöyle buyurur: “*Bir de sözleşme yaptığınızda Allah’ın huzurunda verdiğiniz sözü yerine getirin. Allah’ı kefil ederek bağlandığınız yeminleri te’kid ettikten sonra bozmayın.*”<sup>83</sup>

Emîrû’l-mü’minin Hz. Ali’nin bu çıkışı üzerine Hâricîler, kendisinden ayrılma ve kendilerine bir başkan tayin etme kararını aldılar. Bu münasebetle Abdullah b. Vehb er-Râsibî’nin evinde bir araya geldiler. Abdullah b. Vehb onlara etkili bir konuşma yaptı. Konuşmasının başında arkadaşlarını dünyadan el çekmeye, âhiret ve cennete rağbet etmeye, iyiliği emredip kötülükten sakındırmaya teşvik etti. Sonra konuşmasını şöyle sürdürdü: “Kardeşlerim! Şu adaletsiz kararları reddederek bizi; halkı zâlim olan bu köyden şu işlenilebilir toprak tarafına, dağların bazı küçük

---

<sup>81</sup> *Müsned-u Ahmed*, 2/656, Ahmed Şakir, bu hadisin isnadının sahih olduğunu söyler.

<sup>82</sup> Ahzap, 33/21.

<sup>83</sup> Nahl, 16/91.

köylerine, şu şehirlerin bazısına çıkartın.”

Daha sonra Hürkûs b. Züheyr kalkarak Allah’a hamd ve sena ettikten sonra şöyle konuştu: “Kesinlikle şu dünyada yaşamın gereçleri azdır, bu dünyadan ayrılma yakındır, o halde dünyanın süsü ve güzelliği sizi dünyada sürekli kalacağınızı sanmaya sevk etmesin, hakkı aramaktan ve zulmü reddetmekten sizi alıkoymasın. *‘Çünkü Allah fenalıktan korunanlar ve hep güzel davrananlarla beraberdir.’*”<sup>84</sup>

Akabinde Hamza b. Sinan el-Esedî şöyle konuştu: “Ey hazır olan topluluk! Düşündükleriniz doğru görüştür, değindikleriniz haklıdır. O halde sizden birisini başınıza yönetici olarak tayin edin. Çünkü sizin için bir güven veren ve koruyan bir lider gerekir, kendisiyle onurlanacağınız ve kendisine döneceğiniz bir sancak gerekir. Bu öneri üzerine onların lider ekibinden olan Zeyd b Hısn et-Tâî’ye emirlik teklifini arz ettiler, bu teklifi Zeyd kabul etmedi. Sonra aynı teklifi Hürkûs b. Züheyr’e götürdüler o da reddetti. Ardından tekliflerini Hamza b. Sinan’a götürdüklerinde o da kabul etmeyince, teklifi bu sefer Şurayh b. Ebî Evfa el-Absî’ye sundular, o da reddetti, son olarak tekliflerini Abdullah b. Vehb’e götürdüklerinde Abdullah kabul etti ve şöyle dedi: “Vallâhi dünyaya olan rağbetimden kabul edecek değilim, ölümden kurtulmak için de teklifi reddedecek değilim.”<sup>85</sup>

Ayrıca Zeyd b Hısn et-Tâî’nin evinde de bir araya geldiler. Zeyd onlara bir konuşma yaptı, konuşmasında onlara, iyiliği

---

<sup>84</sup> Nahl, 16/128.

<sup>85</sup> *el-Bidaye ve’n-Nihaye, İbn Kesir/İbn Kesir*, İbn Kesir, 7/312; *Tarihü Taberî*, 5/689.

emretmelerini kötülükten sıkındırmalarını teşvik ederken Kur'ân-ı Kerim'den birkaç âyeti de onlara okudu. Okuduğu âyetlerden bir kaçı şunlardı: *“Ya Dâvud! Biz seni ülkede hükümdar yaptık, sen de insanlar arasında adaletle hükmet, keyfine uyma ki seni Allah yolundan saptırmasın. Allah yolundan sapanlara hesap gününü unuttukları için şiddetli bir azap vardır.”*<sup>86</sup> *“Kim Allah'ın indirdiği ahkâm ile hükmetmezse işte onlar tam kâfirdirler.”*<sup>87</sup> *“Kim Allah'ın indirdiği ahkâm ile hükmetmezse işte onlar tam fasıktırlar.”*<sup>88</sup> Zeyd konuşmasını şöyle sürdürdü: “Şahitlik ederim ki, aynı kibleyi paylaştıklarımız ve bizi hakka çağırانlar kendi heveslerine uymuşlar, Kur'ân'ın hükmünü terk etmişler, söz ve eylemlerinde sapmışlar, bunlarla savaşmak mü'minlerin hakkıdır.” O sırada Abdullah b. Şecere es-Sülemî ağlamaya başladı. Sonra dinleyenleri, Müslümanlara karşı çıkmaya teşvik etti ve sözlerini şöyle sürdürdü: “Rahman ve rahim olana boyun eğilinceye kadar onların yüzlerine ve alınlarına kılıçlarla vurunuz. Eğer başarırsanız ve istediğiniz gibi Allah'a itaat edilirse Allah size, kendisine itaat eden ve emriyle hareket edenlerin mükâfatını lütfedecektir. Eğer başarısız olursanız, Allah'ın rızasına ermekten ve cennetine gitmekten daha üstün bir şey var mıdır?”<sup>89</sup>

İbn Kesir, yukarıda bahsi geçen, şeytanın onlara dikte ettiği düşüncelere değindikten sonra şöyle der: “Bunlar,

---

<sup>86</sup> Sad, 38/26.

<sup>87</sup> Maide, 5/44.

<sup>88</sup> Maide, 5/47.

<sup>89</sup> *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, İbn Kesir, 7/312.

insanların bir çeşidi, âdemoğlunun en ilginç şekillere sahip olanlarıdır. Yarattıklarını istediği gibi çeşit çeşit yaratan ve büyük kaderinde onları önceden belirten zatı tenzih ederim. Öncekilerin Hâricîler hakkında söylediği şu söz ne güzeldir: “Hâricîler şu âyetlerde anlatılanlardır: ‘*De ki; İşleri yönünden âhirette en büyük kayba uğrayanların kimler olduklarını bildireyim mi? Onlar o kimselerdir ki dünya hayatında yaptıkları işlerin karşılıkları hep boşa gidecektir. Hâlbuki kendilerinin güzel işler yaptıklarını sanırlar. İşte onlar Rab’lerinin âyetlerini ve O’na kavuşmayı inkâr etmiş, bu yüzden de yaptıkları iyi işler boşa gitmiştir. Onların tartışacak şeyleri kalmadığından kıyamet günü onlar için artık tartı aleti koymayacağız.*”<sup>90</sup>

Yapılan konuşmalardan anlaşıldığı gibi bu câhil, sapık, sözlerinde ve eylemlerinde bedbaht olan tâife, Müslümanlardan ayrılmak konusunda fikir birliğine vardılar. Müslümanların üzerinde bir otorite sahibi olmak ve şehirlerde kendilerini korumaya almak için şehirlere gitme konusunda ittifaka vardılar. Şehirlerde ittifaka ve anlaşmaya varmak için ve onlarla aynı mezhebi ve görüşü paylaşan Basralı ve başka şehirden olanlara haber yollayarak onları o şehirlere getirmek istediklerinden buralara yerleşmeyi tercih ettiler.

Zeyd b. Hısn et-Tâî onlara şöyle öğüt verdi: “Şehirlere girmeye güç yetiremezsiniz. Çünkü şehirlerde öyle ordular vardır ki, sizler onları yenemezsiniz, onlar şehirleri sizden koruyacaklar. Ancak kardeşlerinizle Cevha nehri köprüsünde buluşmak üzere sözleşiniz. Sizi fark etmesinler diye Kûfe’den toplu halde çıkmayınız, tek tek çıkınız.”

Bu önerinin öngörüsü olarak kendileriyle aynı mezhebi ve

---

<sup>90</sup> Kehf, 18/103-105.

yolu paylaşan Basralı ve başka şehirlerden olanlara, onları Cevha nehrine getirtmek için genel bir mektup yazdılar. Sonra hiç kimse bilmesin ve onların çıkmalarına engel olmasın diye teker teker Kûfe'den kaçmaya başladılar. Bütün bunları Müslümanlara karşı tek el olmak için, yaptılar.

Böylece Hâricîler babalarının, annelerinin, dayılarının ve teyzelerinin arasından sıyrılarak ve geri kalan akrabalarından ayrılarak Kûfe'den çıktılar. Bunlar, câhilliklerinden, bilgi ve akıllarının azlığından bu yaptıklarının yerin ve göğün Rabb'i olan Allah'ı hoşnut edeceğine inandılar. Bu yaptıklarının, helake sürükleyen en büyük günahlardan ve cürümlerden olduğunu bilmediler. Bu hareketlerinin, lanetli, göklerden kovulan, babamız Âdem'e ve ruhları bedenlerinde olduğu sürece zürriyetine düşmanlık yapmak için hep hazır bekleyen şeytanın kendilerine süsleyip güzel gösterdiklerinden olduğunu idrak etmediler.

Müslüman topluluğun bir kısmı Hâricîler'in arasına katılan evlatlarına ve kardeşlerine yetiştirler, onları geri çevirdiler, onları kınayıp azarladılar. Çevrilenlerin bir kısmı hayatlarını istikamet üzere sürdürürken, diğer bir kısmı çevrildikten sonra kaçıp Hâricîlere tekrar katıldılar, onlar kıyamet gününde zarar ettiler. Hâricîler sözleştikleri yerde buluştular, daha önce mektup yazdıkları Basralı ve başka yerden olanlar da onlara katıldılar. Böylece Nehrevân'da toplandılar ve Nehrevân onlar için bir güç ve kuvvet oldu.<sup>91</sup>

Hız. Ali ile Muâviye arasında arabuluculuk yapan hakemler anlaşmadan, hoşnut olmadan ayrıldıkları zaman Hız. Ali, Nehrevân'da<sup>92</sup> toplanan Hâricîler'e bir mektup

---

<sup>91</sup> *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, İbn Kesir, 7/312-313.

<sup>92</sup> Nehrevân; Dicle'nin sol kıyısında Bağdat ile Vâsıt

yazdı. Mektubunda, hakemlerin hoşnut olmadan ayrıldıklarını bildiren Hz. Ali, Hâricîler'in önceki durumlarına dönüp kendisiyle beraber Şâm halkıyla savaşılmaya yönelmelerini istediye de onlar bu isteği kabul etmediler. Onlar Hz. Ali'nin bu isteğini reddederlerken şöyle dediler: “Sen, önce Allah'ın dışında hakem kabul etmekle kâfir olduğunu ikrar etmedikçe, sonrasında da tövbe etmedikçe bizler bu isteğini kabul etmeyiz.”<sup>93</sup>

Bir başka rivâyette ise Hâricîler'in Hz. Ali'ye şöyle yazdıkları anlatılıyor: “Sen rabbin için kızmamışsın, ancak kendi nefsin için kızmışsın, eğer yaptığınla kâfir olduğuna şahitlik edersen ve tövbeye yönelirsen o zaman aramızdaki sorunu çözmeye bakarız. Aksi takdirde karşılıklı olarak senden vazgeçeriz. Şüphesiz ki, Allah hainleri sevmez.” Hz. Ali onların mektubunu okuduktan sonra onlardan umut kesti. Artık onlarla ilgilenmemeye ve Şâm halkıyla karşılaşp savaşıncaya kadar beraberindeki Müslüman topluluğuyla Şâm halkına doğru gitmeye karar verdi.<sup>94</sup>

Şüphesiz ki, Hâricîler'in Hz. Ali'nin küfrünü ilan etmeleri sorunu ve Hz. Ali'den tövbe etmesini istemeleri, bu rivâyetlerle sabit olmaz. Ancak bu sorun, onların Hz. Ali ve Hz. Osman'ı tekfîr etme konusundaki görüşleri ve Müslüman topluluğunun bu sorunla imtihan edilmeler ile uyuşmaktadır.<sup>95</sup>

---

arasındaki bir kasabadır. Ç.

<sup>93</sup> *Ensabü'l-Eşraf*, 2/63, Zayıf bir senedle rivayet etmiştir. Buna dair kanıtlar vardır.

<sup>94</sup> *Hilâfetü Ali b. Ebî Talib*, Abdulhamid, s. 319.

<sup>95</sup> *Hilâfetü Ali b. Ebî Talib*, Abdulhamid, s. 318.



## E. NEHREVÂN SAVAŞI - H. 38

### 1. Savaşın Nedeni

H. Ali, Hâricîler'in Müslüman topluluğu arasında kalmaları için şu şartları koşmuş idi; Herhangi bir kan akıtmamaları, güvende olan hiç kimseyi korkutmamaları ve hiçbir yolu kesmemeleri. Onlar bu suçlara giriştiklerinde kendilerine kesinlikle savaş açacaktı. Onların, kendilerine muhalefet edenleri tekfîr etmelerini ve muhalefet edenlerin kanını ve malını kendilerine mubâh gördüklerini göz önünde bulundurduğumuzda, İslam'da haram kılınan kanın dökülmesini başlattıklarını görürüz. Bu yasaklara giriştikleri konusunda çok sayıda rivâyetler vardır.

Bu rivâyetler arasında sahih olanlardan biri, önceleri Hâricîler'den iken sonra onlardan ayrılan görgü tanığı birinin şu anlattıklarıdır: “Cevha nehrinde toplananlara eşlik ettim, sonra onların durumundan nefret ettim, beni öldürmelerinden korktuğumdan, nefretimi onlardan gizledim. Onlardan bir grupla beraber olduğum sıralarda bir de baktım ki, bir köye geldik, bizimle köy arasında bir nehir vardı. O sırada köyden bir adam ürkek bir şekilde, elbisesi peşinden sürüklenerek karşımıza çıktı. Ona ‘sanki seni korkuttuk’ dediklerinde ‘Evet’ dedi adam. ‘Korkulacak bir şey yok’ dediler. O sırada ben kendi içimden şöyle dedim: ‘vallâhi bunlar onu tanıyorlar ben tanımıyorum.’ Onlar o adama ‘Sen Rasûlullah’ın sahabeti, Habbâb’ın oğlu musun?’ dediklerinde adam: ‘Evet’ dedi. Adama ‘babanızın Rasûlullah’tan işittiği ve senin de babandan işittiğin bir hadis var mıdır?’ dediklerinde, adam şöyle konuştu: ‘Babamdan Rasûlullah (s.a.v)’ın şöyle söylediğini işittim: ‘Rasûlullah bir fitneyi anlattı, sonra da şöyle söyledi: ‘Bu fitnede oturanlar ayakta olanlardan, ayakta olanlar yürüyenlerden, yürüyenler koşanlardan daha

hayırlıdır, Şâyet bu fitneye yetişirsen Allah'ın öldürülen kulu ol.' Habbâb b. Eret'in oğlu Abdullah'ı ve eşini beraberlerinde alıp götürdüler. Yolda ilerlerken hurma ağacından düşen bir hurma gördüler. Onlardan biri o hurmayı alıp ağzına attı, beraberindekilerden biri: 'bu hurma antlaşma yaptığımız insanlara ait bir hurmadır, bunun yenilmesini nasıl helal görüyorsun?' dediğinde arkadaşı hemen hurmayı ağzından çıkarıp attı. Daha sonra yolda bir domuza rastladılar, onlardan biri domuzu kılıcıyla vurup öldürdü, bir diğeri 'bu domuz antlaşma yaptıklarımıza ait bir domuzdur, bunu nasıl helal görüyorsun?' dedi. O sırada Abdullah b. Habbâb şöyle söyledi: 'Ben size bundan daha büyük dokunulmaz olanı söyleyeyim mi? 'Evet' dediler Abdullah b. Habbâb, 'ben' dedi. Fakat onlar Abdullah'ı nehre götürüp boynunu vurdular.”

Bu hadisin ravisi der ki, Abdullah'ın suya akan kanını, sanki suda sürüklenen su bağcığı gibi su yüzeyinde aktığını ve sonrada kaybolduğunu gördüm.<sup>96</sup> Onlar Abdullah'ın eşini de hamileyken getirtip karnını yardılar. Hadisin ravisi der ki: “Arkadaşlıkları bunların arkadaşlığından daha sevimsiz olan hiçbir toplulukla arkadaşlığım olmadı, sonunda bir boşluk bulup onlardan kurtuldum.”<sup>97</sup>

Bu eylem, insanlar arasına korku saldı. Bu korku salmanın en açık boyutu, bu kadının karnını yarmaları ve Abdullah'ı koyun keser gibi kesmeleriyle gerçekleşti. Onlar bunlarla da yetinmediler, insanları ölümle tehdit etmeye başladılar. Hatta onlardan bir kısmı bile, “yazıklar olsun size biz bunlar için mi

---

<sup>96</sup> *Tarihü Bağdâd*, 1/205-206.

<sup>97</sup> *Musannef-u İbn Ebî Şeybe*, 15/310-311, sahih bir sened ile.

Ali'den ayrıldık? diyerek bu eylemleri yapmadıklarını bu yapılanlardan berî olduklarını söylediler.<sup>98</sup>

Hâricîler'in giriştikleri çirkin kabul edilmezliklerinin iğrençliğine rağmen emîrû'l-mü'minin Hz. Ali onlarla savaşmaya kalkışmadı. Sadece katillere had uygulamak için katilleri teslim etmelerini istedi. Onlar bu isteğe, inat ve kibirle “biz hepimiz katiliz.” şeklinde karşılık verdiler.<sup>99</sup> Bu çirkin tavırları üzerine Hz. Ali, Şâm halkıyla savaşmak üzere hazırladığı ordusuyla hicretin otuz sekizinci senesinin Muharrem ayında Hâricîler'e doğru harekete geçti,<sup>100</sup> ordusunu Nehrevân nehrinin batı kıyısına yerleştirdi. Hâricîler ise Nehrevân şehrinin karşısında, nehrin batı kıyısında idiler.<sup>101</sup>

## 2. Hz. Alinin Ordusunu Savaşa Teşvik Etmesi

Halîfe Hz. Ali; Hâricîler'in, Rasûlullah (s.a.v)'ın dinden çıkan tâife diye nitelendirdiği grup olduğunu kavramış idi. Bu nedenle Hz. Ali ordusuyla Hâricîler'e doğru giderken onları Hâricîlerle savaşmaya teşvik etmeye başladı. Rasûlullah (s.a.v)'ın Hâricîler hakkındaki hadislerinin, sahabe ve Halîfe Hz. Ali'nin yanında yer alanların üzerinde büyük bir etkisi var idi. Bundan ötürü Hz. Ali (r.a) ordusunu, ilkin bu Hâricîlerle savaşmaya teşvik etti ve ordusuna şöyle seslendi:

---

<sup>98</sup> *Mecmû'u'z-Zevaid* 6/237-238, isnadı sahihtir.

<sup>99</sup> *Musannef-u İbn Ebî Şeybe*, 15/308-309, sahih bir sened ile.

<sup>100</sup> *Halîfe Ali b. Ebî Talib*, s. 322; *Ensabu'l-Eşraf*, 2/63, tanınmayan bir ravinin yer aldığı bir sened ile.

<sup>101</sup> *Tarihü Bağdâd*, 1/205-206.

“Ey insanlar! Rasûlullah (s.a.v)’tan işittim şöyle buyurdu: ‘Ümmetimden bir grup çıkacaktır, onlar Kur’ân okurlar, sizin Kur’ân okumanız onların okumasına göre bir şey değildir. Sizin namazınız onların namazına göre bir şey değildir. Oruçlarınız da onların orucuna göre bir şey değildir. Onlar Kur’ân okur, Kur’ân onların aleyhindeyken onlar Kur’ân’ın lehlerine olduğunu zannederler. Onların namazı köprücük kemiklerinden öteye geçmez. Onlar okun avı delip çıktığı gibi İslâm’dan çıkacaklar, onları öldüren ordu peygamberin dilinden kendilerine mükâfat olarak ne vadedildiğini bilseler idi, başka işlerle uğraşmazlardı. Bu topluluğun alameti, onların arasında pazusu olup, ön kolu olmayan, pazusunun başının üstünde meme başı gibi bir et parçası ve beyaz kılıçlar bulunan bir adam vardır.’ Bu gerçeklere rağmen sizler Muâviye ve Şâm halkına mı gideceksiniz? Bunları (Hâricîleri) yerinize geçecek şekilde zürriyetiniz ve mallarınız arasında mı bırakacaksınız? Vallâhi Hz. Peygamberin anlattığı topluluğun bu topluluk olacağını ümit ediyorum. Çünkü bunlar, dökülmesi haram olan kanı döktüler, Müslümanlar serbest ve dağınıklarken Müslümanlara saldırdılar. O halde Allah’ın ismiyle yürüyünüz.”<sup>102</sup> Ayrıca Hz. Ali (r.a) Nehrevân savaşının başladığı gün: “Ben, dinden çıkanlarla savaşmakla emrolundum, bunlar dinden çıkanlardır.”<sup>103</sup> dedi.

Hz. Ali, orduyu Hâricîler’in karşısında Nehreven nehri, aralarını ayıracak şekilde konuşlandırdı, ordusuna, Hâricîler

---

<sup>102</sup> *Müslim*, 2/748-749.

<sup>103</sup> *es-Sünne*, İbn Ebî Asım, thk. el-Bani. el-Bani, “hadisin sahih, isnadının ise zayıf olduğunu” söyler. Bu hadisin delilleri vardır. *Hilâfetü Ali*, Abdulhamid, s. 323.

batıdan nehri geçmedikçe savaşmaya başlamamaları emrini verdi. Hz. Ali (r.a) kendilerine, Allah'ın adına yaptıklarından vazgeçmelerini istemek üzere elçilerini gönderdi, Ayrıca kendilerine Berâ b. Âzib'i gönderdi, Berâ b. Âzib üç gün boyunca kendilerini davet etmesine rağmen davetini reddettiler.<sup>104</sup> Hz. Ali'nin elçileri, Hâricîler'in dönmelerini sağlamak için kendilerine sık sık gidip geldiler, bunun sonucunda Hz. Ali'nin elçilerini öldürdüler ve nehri geçtiler.<sup>105</sup>

Hâricîler'in eylemlerinin bu hadde ulaştığını, barışa ve kan dökülmesini engellemeye yönelik yapılan bütün çabalardan beklenen umutları yok ettiklerini, hakka dönmeyi inatlarından ve kibirlerinden reddederek savaşa ısrar ettiklerini gören Halîfe Hz. Ali ordusunu organize etmeye ve savaşa hazırlamaya başladı.<sup>106</sup> Ordusunun sağ cenahına komutan olarak Hicr b. Ali'yi, sol cenahına Şıbs b. Rib'i ile Ma'kil b. Kays er-Riyahî'yi, süvari birliğine Ebâ Eyyub el-Ensârî'yi, yaya birliğine Ebû Katâde el-Ensârî'yi, Medineliler birliğine -ki bunlar yedi yüz kişi idiler- Kays b. Sa'd b. Ubâde'yi görevlendirdi.

Hz. Ali, Ebû Eyyub el-Ensârî'den, Hâricîler'e güven sancağını yükselterek göstermesini ve onlara şunu söylemesini istedi: “Kim bu sancağa doğru gelirse, o güvendedir. Kim Kûfe'ye ve şehirlere dönerse güvendedir. Bizim sizinle bir bahanemiz alıp veremediğimiz yoktur,

---

<sup>104</sup> *es-Sünenü'l-Kübra*, Beyhakî, 8/197, *Hilâfetü Ali b. Ebî Talib*, Abdulhamid, s. 324.

<sup>105</sup> *Musannef-u İbn Ebî Şeybe*, 15/325-327.

<sup>106</sup> *Hilâfetü Ali b. Ebî Talib*, Abdulhamid, s. 324.

ancak kardeşlerimizi öldürenlerle hesabımız vardır. Ebâ Eyyub el-Ensârî'nin çağrısı üzerine savaşa katılan dört bin Hâricî'den birçoğu geri döndü ve Hz. Ali'nin yanında yer almaya başladılar. Böylece onlardan sadece bin kişi veya binden daha az kişi Abdullah b. Vehb er-Rasibî'yle kaldı.

Hâricîler'in ordusunda komutan olarak, sağ cenahta Zeyd b. Hisn et-Tâî, sol cenahta Şüreyh b. Evfâ, süvari birliklerinde Hamza b. Sinân, yaya birliğinde Hurkûs b. Züheyr es-Sa'dî yer almaktaydı. Bunlar, Hz. Ali ve arkadaşlarıyla savaşarak kendisine karşı olmaya devam ettiler.<sup>107</sup>

### 3. Savaşın Patlak Vermesi

Hâricîler Hz. Ali'ye doğru ilerlediler. Onlardan okçular öne çıktı. Hz. Ali süvari birliğini ordunun önüne geçirdi, yaya birliğini atlı grubun arkasına dizerek arkadaşlarına: “onlar size vurmaya başlamadıkça siz onlara karışmayınız.” Talimatını verdi. Hâricîler, “Hüküm yetkisi yalnız Allah (c.c)’ındır. Cennete gitmek cennete gitmek...” diyerek ilerlediler. Hz. Ali'nin ordunun önüne geçirdiği süvari birliğinin üzerine doğru hamle yaparak, bu öncü süvari birliğini ayırdılar. Böylece süvari birliğinin bir kısmı sağ tarafa diğer kısmı da sol tarafa dağıldı. Böylece Hâricîler'i okçular birliği oklarıyla karşıladılar, okları yüzlerine fırlattılar, o sırada süvari birliği sağ cenahtan sol cenahtan üzerlerine döndü, yaya birliği de mızrak ve kılıçlarıyla üstlerine saldırdı, Böylece Hâricîler'i öldürdüler ve atların toynakları altında yere serilmiş oldular. Bu arada komutanları olan Abdullah b. Vehb, Hürkûs b. Züheyr, Şüreyh b. Evfâ,

---

<sup>107</sup> *Tarihü'l-Hilâfeti'r-Râşide*, Muhammed Kenan, s. 425.

Abdullah b. Sehbera es-Sülemî öldürüldüler.<sup>108</sup> Süvari birliğinin komutanı, Ebâ Eyyub el-Ensârî savaştaki bir sahnesini şöyle anlatır: “Hâricîler’den birisini mızrakla yaraladım, belinden vurarak kendisini infaz ettim, ona: “Ey Allah’ın düşmanı cehennemle sevin, mutlu ol.” dediğimde o da şöyle dedi: “Cehennemi boylamaya daha çok hangimizin müstahak olduğunu bileceksin”<sup>109</sup>

Hâricîler’den çoğu, Abdullah b. Vehb er-Rasibî’den işittikleri bir sözden dolayı savaşı bırakıp çekildiler. Bu söz, Abdullah b. Vehb’in gerçeği iyi algılamadığını ve düşüncelerinin doğru olduğuna emin olmadığını gösteriyordu. Hz. Ali (r.a) kılıcıyla Hâricîler’den birini vurduğunda Hâricî: “Cennete gitmek ne güzeldir.” der. Bunun üzerine Abdullah b. Vehb: “Bilmiyorum cennete mi yoksa cehenneme mi?”<sup>110</sup> diye bir söz sarf eder. Bunun üzerine Sa’d oğullarından Ferve b. Nevfel el-Eşce’î: “Ben buna aldandığımdan ötürü bu savaşa katıldım, bakıyorum kendisi şüphe içindedir.” dedi. Bu gelişmenin ardından kendisi ve bir grup arkadaşı Hâricîler’den ayrıldılar. Hâricîler’den bin civarında kişi Ebâ Eyyub el-Ensârî’nin tarafına geçtiler ve birçoğu da kaçmaya başladılar.<sup>111</sup>

Hicretin otuz sekizinci senesinin Sefer ayının dokuzunda gerçekleşen bu savaş, çetin olmasına karşın günün sadece bir

---

<sup>108</sup> *Tarihü'l-Hilâfeti'r-Râşide*, Muhammed Kenan, s. 426.

<sup>109</sup> *Tarihü'l-Hilâfeti'r-Râşide*, Muhammed Kenan, s. 427.

<sup>110</sup> *Ahbarü'l-Havâric mine'l-Kamil*, Müberrid, s. 21; *Hilâfeti Ali*, s. 325.

<sup>111</sup> *Hilâfeti Ali b. Ebî Talib*, Abdulhamid, s. 325.

bölümünü alacak kadar kısa sürdü.<sup>112</sup> Ansızın gelişen bu savaş, Hâricîler'in safları arasında büyük sayıda öldürülenlerin olduğunu ortaya çıkardı. Hâricîler'in saflarında durum böyle iken Halîfe Hz. Ali (r.a)'nin ordusunda durum tamamen bunun aksine idi. Çünkü Hz. Ali'nin ordusundan öldürülenler, Müslim'in *sahih* adlı eserinde Zeyd b. Vehb'ten rivâyet ettiğine göre sadece iki şahıstı.<sup>113</sup> Başka bir rivâyette ise hasen bir sened ile Zeyd b. Vehb: "Ali'nin arkadaşlarından on iki veya on üç kişi öldürüldü."<sup>114</sup> demiştir. Başka *sahih* bir rivâyet ise şöyledir: "Ebû Miclez<sup>115</sup> dedi ki, 'Müslümanlardan, -Hz. Ali'nin ordusunu kastediyor- dokuz kişiden başka kimse öldürülmedi. Şâyet bu konuda kanıt istersen git Ebû Berze'a'ye"<sup>116</sup> sor çünkü o, bu savaşa katılanlardan idi."<sup>117</sup>

Hâricîler'in ölülerine gelince rivâyetler bütün Hâricîler'in öldürüldüğünü zikrederler.<sup>118</sup> Ancak Mes'udî, on kişiyi geçmeyecek şekilde az bir sayıda kişinin, karşı koyulmaz

---

<sup>112</sup> *Ensabü'l-Eşraf*, 2/63, tanınmayan bir ravinin yer aldığı bir sened ile...

<sup>113</sup> Müslim, 2/748.

<sup>114</sup> *Musannef-u İbn Ebî Şeybe* 5/311; *Tarihü Halîfe*, s. 197, hasen bir sened ile...

<sup>115</sup> Lâhik b. Hümejd es-Sedûsî el-Basrî, sikadandır, üçüncü asrın yazarlarındandır.

<sup>116</sup> Nehşel b. Abid es-Eslemî, künyesiyle şühret bulmuş bir sahabelidir, hicretin 65. yılında vefat etti.

<sup>117</sup> *el-Marîfe ve't-Tarih*, 3/315; *Tarihü Bağdâd* 1/182.

<sup>118</sup> *Ahbârü'l-Havaric mine'l-Kamil*, s. 338.



yenilgiden sonra kaçtığından bahseder.<sup>119</sup>

#### 4. Muhdac'ın Öldürülmesinin Hz. Ali'nin Ordusunun Üzerindeki Etkisi

Muhdec (eksik kollu)'in kişiliğinin belirlenmesi konusunda farklı rivâyetler bulunmaktadır. Bu rivâyetlerin bazılarının isnadı zayıfken diğer bir kısmının isnadı güçlüdür. Nebevî hadislerde onun niteliklerine değinilir. Hadislerde değinilen niteliklerinden birisi, siyah tenli olmasıdır.<sup>120</sup> Başka bir rivâyette ise: “Habeşlidir, kolu eksiktir, eli küçük ve topludur, kolu sadece omuzdan pazuya kadardır (önkolu yoktur), pazusunun bitiminde meme başı gibi bir et parçası vardır, bu et parçasının üstünde beyaz kılıçıklar vardır, ayrıca onun pazusu sabit değildir, sanki kemiksizdir, çünkü pazusu sallanır.”<sup>121</sup> şeklinde nitelendirilmektedir.

Zü's-Sadye'nin ismine gelince, isminin; Hürkûs b. Züheyr es-Sa'dî olduğunu söyleyenler hata etmişlerdir.<sup>122</sup> Çünkü Hürkûs İslamî fetihlerde rolü olan meşhur bir adam idi. sonraları Hz. Osman'a karşı çıktı. Bu Hürkûs, Basra'da Hz. Osman'ın katillerinin, Hz. Zübeyr ve Hz. Talha (r.a)'yı öldürdükleri Küçük Cemel savaşından sonra kaçtı, Hâricîler'in imtiyazlı elebaşlarından oldu.<sup>123</sup>

---

<sup>119</sup> *Hilâfetü Ali b. Ebî Talib*, Abdulhamid, s. 329; *Tarihü Halife*, s. 197.

<sup>120</sup> *Musannef-u Abdürrezzak*, 10/146.

<sup>121</sup> *en-Nihaye fi Ğaribi'l-Hadis*, 1/12,13; *Fethü'l Barî*, 12/294-295.

<sup>122</sup> *el-Milel ve'n-Nihal*, Şehristanî, 1/115.

<sup>123</sup> *Fethü'l-Barî*, 12/292; *el-İsabe*, 1/139.

Ancak konuyla ilgili bir rivâyette “isminin Hürkûs olduğu, babasının ise bilinmediği” bilgisi yer almaktadır. Başka bir rivâyet ise şöyledir: “İsmi Malik’tir. Çünkü Hz. Ali’nin ordusundan bir grup kendisini aramaya koyuldular, buldukları zaman Hz. Ali şöyle dedi: ‘Allahü ekber, babasının kim olduğunu söyleyen biri gelmedi mi?’ Oradaki insanlar: ‘Bu Malik, bu Malik’ demeye başladılar. Bunun üzerine Hz. Ali: ‘tamam da kimin oğludur.’<sup>124</sup> diye sordu, ancak kimse babasını bilemedi.

Taberî’nin sahih kabul ettiği rivâyete göre ismi Nâfi’ Zü’s-Sedye’dır. Ayrıca bu rivâyet İbn Ebî Şeybe ve Ebû Dâvud tarafından da nakledilmektedir, Ancak ikisinin de senedi birdir. Bu üç kaynakta bir senedli bir rivâyet olarak geldiği üzere Hz. Ali (r.a), Hâricîler’in ilk ortaya çıktıklarından itibaren onlarla ilgili konuşuyor, Zü’s-Sadye’yi zikrediyor, niteliklerini sıralıyor ve onun, söz konusu olan topluluğun alameti olduğunu çok defa dile getiriyor idi.<sup>125</sup>

Bu çetin Nehrevân savaşından sonra Hz. Ali (r.a) arkadaşların (ordusunun) Muhdec’in cesedini aramalarını istedi. Çünkü Muhdec’in bulunması, Hz. Ali (r.a)’nin hak ve doğru üzere olduğunu gösteren kanıtlardandır. Halîfe Hz. Ali arkadaşlarıyla Muhdec’in cesedini aramaya koyulduktan bir müddet sonra nehir kenarında birbirlerinin üzerine yığılmış bir takım cesetler buldu. Bu cesetleri ayırmalarını istedi, ayırdıklarında bir de ne görsünler? Hepsinin altında en aşağıda Muhdec’in cesedini gördüler. O sırada Hz. Ali tekbir

---

<sup>124</sup> *Fethü’r-Rabbanî Âlâ Müsned-i İmam Ahmed*, 23/155; hasen bir isnadla; *el-Bidaye ve’n-Nihaye*,7/294-295.

<sup>125</sup> *Hilâfetü Ali b. Ebî Talib*, Abdulhamid, s. 334.

getirdi, sonra: “Allah doğru söyledi, O’nun Rasûlü da tebliğ etti”, diyerek şükür secdesine kapıldı. Hazır olan insanlar da Muhdec’in cesedini gördüklerinde tekbir getirip sevindiler.<sup>126</sup>

### 5. Halife Hz. Ali’nin Hâricîlerle İlişkisi

Halîfe Hz. Ali (r.a) gerek savaştan önce gerekse savaştan sonra Hâricîler’le Müslüman muamelesi yaptı. Örneğin savaş biter bitmez Hz. Ali askerlerine; Hâricîlerden savaştan kaçanların takip edilmemesi, yaralı olanların öldürülmemesi ve öldürülenlerin cesedine zarar verilmemesi emrini verdi.

Hz. Ali’nin yaptığı savaşlarda kendisine eşlik eden, tabîlerin fıkıh âlimlerinden Ebû Vâil diye tanınan, Şakîk b. Seleme der ki: “Ali ne Nehrevân savaşında ne de Cemel<sup>127</sup> savaşında esir almadı.”<sup>128</sup> Ayrıca Hz. Ali Nehrevân savaşından sonra Hâricîler’in kalan eşyalarını Kûfe’ye götürdü ve “Kim eşyasını tanıdıysa alsın.” dedi, her kes kendisine ait eşyasını almaya başladı, ta ki sonunda bir tencere kalmıştı ki onu da bir adam gelip aldı. Bu rivâyetin birçok senedleri vardır.<sup>129</sup> Hz. Ali, Hâricîler’e ait, savaş sırasında üzerlerinde taşıdıkları savaş aletleri ve savaş donanımlarının dışında hiçbir eşyalarını kendi ordusu arasında bölüşmedi.

Ayrıca Hz. Ali (r.a) Hâricîler’i tekfir de etmedi. Çünkü savaştan önce onları Müslüman topluluğuna döndürmek

---

<sup>126</sup> *Musannef-u İbn Ebî Şeybe*, 15/ 317-319, sahih bir sened ile.

<sup>127</sup> Hz. Ali ile Hz. Âişe arasında cereyan eden savaş, 36/656. Ç.

<sup>128</sup> *es-Sünenü’l-Kübra*, Beyhekî, 8/182, sahih bir senedle.

<sup>129</sup> *Telhisü’l-Habir*, 4/47.

istedi, onlardan çok sayıda kişi dönüş yaptı. Diğer taraftan Hz. Ali onlara öğüt verdi, onları savaş ile korkuttu. İbn Kudâme şöyle der: “Hz. Ali’nin onları savaşla korkutmasının amacı, onları ayrılmaktan alıkoymak, onların zararını bertaraf etmektir, onları öldürmek değildi. Bu amaç eğer sadece konuşma ve görüşmeyle mümkün olsaydı savaşmaktan daha iyi olurdu. Çünkü savaşta iki taraf için de kayıp söz konusudur. Bu da, âlimlerin çoğunun kabul ettiğı gibi Hâricîler’in Müslümanlardan bir grup olduğunu göstermektedir.”<sup>130</sup>

Sa’d b. Ebî Vakkas, Hâricîler’i ‘fasıklar’ diye isimlendirirdi.<sup>131</sup> Musab b. Sa’d’tan rivâyet edilir ki: “Babama, *‘De ki; ‘İşleri yönünden âhirette en büyük kayba uğrayanların kimler olduklarını bildireyim mi? Onlar o kimselerdir ki dünya hayatında yaptıkları işlerin karşılıkları hep boşa gidecektir. Hâlbuki kendilerinin güzel işler yaptıklarını sanırlar.’*”<sup>132</sup> Mealindeki âyette anlatılanlar Harûriyye tâfesi midir? diye sordum. Babam: “Hayır, bu âyette anlatılanlar Yahudi ve Hıristiyanlardır. Yahudiler Hz. Muhammed (s.a.v)’i inkâr ederken Hıristiyanlar cenneti inkâr ettiler, cennette yeme ve içmenin olmadığını söylediler. Fakat Harûriyye tâfesi; ‘Ancak bununla fasıklardan başkasını şaşırtmaz. Bu fasıklar o kimselerdir ki, Allah’a kesin söz verdikten sonra sözlerinden dönerler. Allah’ın kurulmasını istediğı bağları koparır ve yeryüzünde fitne ve fesat çıkarırlar.

---

<sup>130</sup> Fethü’l-Barî, 12/300-301; *Neylû’l-Evtar*, 8/425.

<sup>131</sup> *Buharî*, Fethü’l-Barî, 8/425.

<sup>132</sup> Kehf, 18/103-104.

İşte bunlar ziyana uğrayanların ta kendileridir.’<sup>133</sup> âyetinde anlatılanlardır.”

Bir başka rivâyet ise şöyledir: “Sa’d b. Ebî Vakkas’tan Harûriyye sorulduğunda; ‘Onlar öyle bir topluluk ki, batıla meyledince, Allah da onların kalplerini hakkı kabul etmekten, hakka meyletmekten uzaklaştırdı.’<sup>134</sup> diye cevap vermiştir.

Hz. Ali (r.a)’den: “Onlar kâfirler mi?” diye sorulmuş. “Küfürden kaçtılar.” diye yanıtlamış, “münafık mıdırılar? diye sorulduğunda “Münafıklar Allah’ı ancak az zikrederler.” diye yanıtlamış, “peki nedirler o zaman? diye sorulduğunda ise “Onlar bize zulmeden bir topluluktur, biz de kendileriyle savaştık.” şeklinde cevap vermişti. Bir başka rivâyette şu ifadeler yer alıyor: “Onlar bize zulmeden bir topluluktur, bizler onlara karşı galip kıldık.” Bir başka rivâyet ise: “onlar, kendilerine bir fitne isabet etti, o fitneden kör olup gerçeği görmediler, sağır olup doğruya kulak asmadılar.”<sup>135</sup> Şeklinde. Ayrıca Hz. Ali (r.a) ordusuna ve kendisinden sonraki İslâm ümmetine bir öğüt yöneltip: “Şâyet adaletli bir yöneticiye muhalefet ettilerse onlarla savaşınız, zâlim bir yöneticiye muhalefet ettilerse onlarla savaşmayınız. Çünkü onların bir söz hakkı vardır.”<sup>136</sup>

Halîfe Hz. Ali (r.a)’nin Cemel, Sıffîn ve Hâricîlerle olan

---

<sup>133</sup> Bakara, 2/26-27.

<sup>134</sup> *Musannef-u İbn Ebî Şeybe*, 15/324-325; *İ’tisam*, Şatibî,1/62.

<sup>135</sup> *Musannef-u Abdurrazzak*, 10/150; *Musannef-u İbn Ebî Şeybe*, 15/332, sahih bir sened ile.

<sup>136</sup> *Musannef-u İbn Ebî Şeybe*, 15/ 320; *Fethü'l-Barî*, 12/301, Taberî’nin sahih kabul ettiği bir senedi vardır.

Nehrevân savaşları konusunda düşünölen şu ki; Hz. Ali (r.a) Cemel <sup>137</sup> ve Sıffîn <sup>138</sup> olayındaki savaşmalarına üzüölüp pişman olurken, Hâricîlerle olan savaşında ise onları öldürdüğünden sevincini ve hoşnutluğunu göstermiş idi. İbn Teymiyye (ö.728/1328): ‘Nass ve icmâ’ Nehrevân ve Sıffîn savaşlarını birbirinden ayırmıştır. Çünkü Hz. Ali, Rasûlullah (s.a.v)’ın sünnetiyle Hâricîlerle savaşmış ve buna sevinmiştir. Ayrıca hiçbir sahabe bu konuda kendisiyle münakaşa etmemiştir. Sıffîn savaşı ise Hz. Ali’nin savaşmaktan hoşlanmadığına ve savaştığı için pişman olduğına dair birçok emareler kendisinden sadır olmuştur. <sup>139</sup> ifadeleriyle konuyu değeriendirmiştir.

## **F. HALİFE HZ. ALİ’NİN SAVAşLARINDAN FIKHİ ÇIKARIMLAR**

Halîfe Hz. Ali (r.a); ilminin enginliğinden ve fikhî bilgisinin derinliğinden bir takım kural ve hükümleri ortaya koyma imkânını buldu. Bu hükümler, İslâm hukukunun yönetime karşı çıkanları öldürme konusuyla ilgili bir takım kurallardır. Kendisinden sonraki ehl-i sünnetin âlim ve İslâm hukukçuları, adil bir yönetime karşı çıkanlar hakkındaki onun metodunu uyguladılar. Ehlisünnetin İslâm hukukçuları, onun doğru rehberliğinden bu konudaki İslâm hukukunun kurallarını ve hükümlerini istinbat edip sonuç olarak çıkardılar. Hatta ilim erbabının ileri gelenleri: “Şâyet Hz. Ali

---

<sup>137</sup> Hz. Ali ile Hz. Âişe arasında cereyan eden savaş (36/656). Ç.

<sup>138</sup> Halife Hz. Ali ile Muâviye b. Ebû Süfyân arasında yapılan savaş (37/657). Ç.

<sup>139</sup> Mecmû’u’l-Fetâvâ, 28/516.

kendisine muhalefet edenlerle savaşımasaydı, Ehl-i Kible<sup>140</sup> ile savaşma konusundaki izlenecek yol bilinmeyecekti.”<sup>141</sup> demişlerdir. Bu gerçek Hz. Ali’nin bizzat kendisinden: “Söyler misiniz şâyet ben olmasaydım, o tavrı onlara (karşı çıkanlara) kim gösterecekti?”<sup>142</sup> diye ifade ettiği sözünde rivayet edilmiştir.

Ahnef (ö.67/686-87),<sup>143</sup> Hz. Ali’ye: “Ey Ali, Basra’daki kardeşlerimiz derler ki, eğer sen yarın onlara gelip gelirsen, onların erkeklerini öldürüp kadınlarını da esir alacaksın.” dediğinde Hz. Ali: “Benim gibisinden böyle bir uygulama yapılması endişe edilmemeli. Bu uygulama ancak İslam’a sırt verip küfre dönenler için yapılabilir.” şeklinde yanıtlandı. Hz. Ali’nin bu sözüne binaen diyebiliriz ki, Ehl-i Kible ile savaşmak, kâfir ve İslâm dininden çıkanlarla savaşmaktan birçok açıdan farklılık arz etmektedir. Bunların bir kısmını şöyle sıralayabiliriz:

1. Ehl-i Kible ile savaşmaktan amaç, onları caydırmak olmalı, öldürmek olmamalıdır. Çünkü onlarla savaşmaktan amaç, onları öldürmek değil; onları yönetime itaat etmeye döndürmek ve onlardan gelecek kötülüğü bertaraf etmektir. Buna karşın müşrik ve murtetlerle yapılan savaşta onları öldürmek

---

<sup>140</sup> İnanç esaslarını değişik şekillerde yorumlayan farklı itikadî mezheplere bağlı bütün müslümanlar. Ç.

<sup>141</sup> *Temhid*, Bakillanî, s. 229; *Tahkikü Mevakifi’s-Sahabe*, 2/295.

<sup>142</sup> *Musannef-u Abdurrazzak*, 10/124.

<sup>143</sup> Ebû Bahr Sahr b. Kays b. Muâviye el-Ahnef es-Sa’dî et-Temîmî; Fetihleri, cesareti ve zekâsı ile tanınan tâbî.

amaçlanabilir.<sup>144</sup>

2. Yönetime karşı çıkan kölelerle, kadın ve çocuklarla savaşıldığında bütün bunların durumu, ergen, hür erkeğin durumu gibidir; bunlar savaştıkça bunlarla savaşılr ancak sırtını dönüp kaçtıklarında onlara karışılmaz. Çünkü bunlarla savaşmak, onlardan gelebilecek sıkıntıları defetmek içindir. Fakat kâfir ve mürtetle savaşıldığında kaçsalar bile öldürülebilirler.<sup>145</sup>
3. Karşı çıkan Ehl-i Kible, yönetime boyun eğmek suretiyle ya da silahı bırakma şekliyle veya yaralandığından veya hastalandığından ya da esir düştüğünden savaşmaktan aciz kalmak cihetiyle savaşmaktan vazgeçerse, bu tür durumlarda yaralıları ve esirleri infaz etmek caiz olmaz. Ancak müşrik ve mürtedlerin yaralıları ve esirleri öldürülebilir. Nitekim İbn Ebî Şeybe (ö.235/849), *el-Müsannef* adlı eserinde Hz. Ali (r.a)’nin Cemel savaşında: “Savaştan kaçanları takip etmeyiniz, hiçbir yaralıyı öldürmeyiniz, kim ki, silahını atarsa o güvendedir.”<sup>146</sup> dediğini rivâyet eder. Konuyla ilgili Abdurrazzak’ın rivâyetinde ise: “Ali kendi tellalına emir verdi. Bunun üzerine Ali’nin tellalı Sıffîn savaşında şöyle çağrıda bulundu: ‘Savaştan kaçanlar takip edilmesin, hiçbir yaralı ve hiçbir esir öldürülmesin. Kim ki, kapısını kilitlerse ya da savaş teçhizatını atarsa güvendedir.’ Ayrıca Hz. Ali onların

---

<sup>144</sup> *el-Müğnî*, 8/108-126.

<sup>145</sup> *el-Müğnî*, 8/110; *el-Ahkâmü’s-Sültâniyye*, s. 60.

<sup>146</sup> *Musannef-u İbn Ebî Şeybe*, 15/ 236; *el-Feth*, 13/75, isnadı sahihtir.



eşyasından hiçbir şey almadı.”<sup>147</sup> İfadeleri yer almaktadır.

Hz. Ali, Cemel savaşında: “Savaştan kaçan hiç kimseyi takip etmeyiniz, hiçbir yaralıyı ve esiri öldürmeyiniz, sakın kadınlara dokunmayınız, sizi ve yöneticilerinizi sövseler bile. Bizler câhiliye döneminde, adam hurma sopası veya değnek ile kadını döverdi, adam ve kendisinden sonra da zürriyeti kadımayıplardı”<sup>148</sup> buyurdu. Ebû Ümame el-Bahilî (r.a)’nin: “Sıffin savaşına şahit oldum, hiçbir yaralı öldürmediler, savaştan kaçan hiç birini öldürmediler, hiç biri ölünün cesedine de zarar vermediler.”<sup>149</sup> Dediği kendisinden rivâyet edilmiştir.

4. Yönetime karşı çıkan Ehl-i Kible’den esir edilenlerin durumlarına bakılır; savaşımaya geri dönmemelerinden emin olunanlar bırakılır, savaşa dönmesinden emin olunanlar ise savaşın bitimine kadar tutulur sonra serbest bırakılır ve savaştan sonra hapsedilmesi gerekmez. Ancak kâfirlerden olan esirler savaştan sonra da serbest bırakılabılırler.<sup>150</sup>
5. Yönetime karşı çıkan Ehl-i Kible ile savaşmak için antlaşmalı müşrik ve zimmîden<sup>151</sup> yardım ve destek

---

<sup>147</sup> *Musannef-u Abdurrazzak*, 10/123-124); *Tahkikü Mevakifi’s-Sahabe*, 2/296.

<sup>148</sup> *Nasbü’r-Raye*, 3/463; *Tahkikü Mevakifi’s-Sahabe*, 2/297.

<sup>149</sup> *el-Müstedrek*, 2/155, senedi sahihtir, Zehebî kendisine uymuştur.

<sup>150</sup> *el-Ahkâmü’s-Sültâniyye*, s. 60.

<sup>151</sup> Zimmî, İslâm ülkelerinde yaşayan gayri müslim tebaadır. Ç.

alınmaz. Ancak mürtet ve kâfirle savaşıldığında müşrik ve zimmîlerden yardım alınabilir.<sup>152</sup>

6. Yönetime karşı çıkan Ehl-i Kible ile ateşkes yapılmaz ve herhangi bir mal üzerine antlaşma yapılmaz. Şâyet bir ateşkes anlaşması yapıldıysa da onu uygulamak gerekmez. Şâyet onlarla savaşmaya güç yetirilmezse, gücün oluşmasına kadar bekletilirler. Şâyet onlarla bir mal üzerine antlaşma yapılmışsa antlaşma bozular, o malın durumuna bakılır; şâyet onların ganimet ve zekât mallarından ise onlara geri verilmez, zekâtlar zekâtı hak edenlere, ganimet de ganimeti hak edenlere verilir. Eğer o mal kendi öz malları ise onu sahiplenmek caiz olmayıp onu kendilerine iâde etmek gerekir.<sup>153</sup> Çünkü Hz. Ali (r.a), Cemel savaşına katılanların malını helal görmemiştir.
7. Ehl-i Kible meşru bir yoruma ve teze binaen devlet başkanına karşı çıkarlarsa, devlet başkanı bu sorunu çözmek üzere onlarla yazışmalı, mektuplaşmalıdır. Şâyet onlar bir mağduriyetten bahsederler ise devlet başkanı o mağduriyetlerini gidermelidir. Eğer herhangi bir şüpheyi dillendirirlerse, devlet başkanı, Hz. Ali (r.a)'nin Hâricîler'in şüphelerini izale etmek için kendilerine açıklama yaptığı gibi onlara açıklama yapmalıdır. Nitekim Hz. Ali'nin bu açıklaması sayesinde Hâricîler'den çoğu kişi Müslüman

---

<sup>152</sup> *el-Ahkâmü's-Sültâniyye*, s. 60; *Tahkikü Mevakifi's-Sahabe fi'l-Fitne*, 2/298.

<sup>153</sup> *el-Ahkâmü's-Sültâniyye*, Maverdî, s. 60.

topluluğunun saflarına döndüler.<sup>154</sup> Devlet başkanının yapacağı izahla dönmezlerse, onlarla savaşmak Müslümanlara ve devlet başkanına vacip olur.<sup>155</sup>

8. Ehl-i Kible, bir yere inzivaya çekilmeden devlet başkanına boyun eğmeyi protesto etmekten vazgeçmezlerse ve güç yetirilebilecek ve kolaylıkla kontrol altına alınabilececek bir sayıda olsalar, kendileriyle savaşılmaz. Adaletin hükümleri yapmaları gereken konularda kendilerine icra edilir. Adaletin sunduğu hak ve paylar, kendilerine verilir.<sup>156</sup>
9. Yönetime karşı çıkan Ehl-i Kible ile ateş, mancınık vb. teçhizatla savaşılmamalıdır. Onların yerleşim yerleri yıkılmaz, ağaç ve bahçeleri kesilmez. Ehl-i Kible’de durum böyleyken müşrik ve kâfirlerle savaşıldığında bu tür uygulamalar caizdir. Çünkü İslâm ülkesi, halkının bir kısmı başkaldırsa bile kendi içindeki varlıkları korumalıdır. Ancak kendilerini sağlama alıp hezimete uğramadan savaşa başvurmaları gibi böyle bir uygulamayı zarurî kılan bir durumda yukarıdaki uygulamalara başvurulabilir. Nitekim böyle zorunlu durumlarda İmam Şâfiî (ö.204/820) ve Ebû Hanife (ö.150/767)’ye göre mancınık veya ateşle de savaşılabilir.<sup>157</sup>
10. Ehl-i Kible’nin mallarını ganimet olarak ele geçirmek,

---

<sup>154</sup> *Sünenü ’l-Kübrâ*, Beyhekî, 8/180.

<sup>155</sup> *Mecmû ’u ’l-Fetâvâ*, 4/450.

<sup>156</sup> *el-Ahkâmü ’s-Sültâniyye*, s. 78.

<sup>157</sup> *el-Müğnî*, İbn Kudâme, 8/110.

çocuklarını esir almak caiz değildir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v): “Gönlü hoşnut olmadıkça Müslüman şahsın malı helal olmaz.”<sup>158</sup> buyurmaktadır. Hz. Ali (r.a)’nin Cemel savaşında: “Kim birisinin yanındaki mal ve eşyasını tanırса alsın.”<sup>159</sup> söylediğı rivâyet edilir. İşte Hz. Ali’nin bu uygulaması, Hâricîler’in kızdığı ve düşman olmalarına sebep olan nedenlerden biridir. Bu konuda kendileri Hz. Ali’yi: “O savaştı, ama ne kimseyi esir aldı, ne de ganimet aldı. Eğer savaştıklarının kanını dökmek ona helal idiyse, malları da helal idi. Eğer malları ona haram ise kanları da haram idi” diye eleştirmişlerdi. Bu eleştirilerine İbn Abbâs: “Anneniz Aişe’yi esir alır mısınız? Ya da başka kadınlarda helal gördüğünüzü onda helal göreceğ misiniz? Eğer, ‘Annemiz değil’ derseniz kâfir olursunuz. Eğer, ‘Eğer annemizdir’ derseniz ve esir alınmasını helal görürseniz yine siz kâfir olmuşsunuz.”<sup>160</sup> şeklinde yanıt vermişti. İbn Kudâme: “Yönetime karşı çıkan Ehl-i kible ile savaşmak, sadece onları doğru olana yönlendirmek ve çevirmek içindir, kâfir oldukları için değildir. Dolayısıyla tıpkı saldırgan ve yol kesenlerde olduğu gibi, onları hakka döndürmek için zorunlu olan uygulamalar dışında onlara ait hiçbir şeye müdahale

---

<sup>158</sup> *Sünenü ’d-Dâriukutnî*, 3/26. el-Bânî, *İrvâü ’l-Ğalil* adlı (no, 1459) eserinde bu hadisi sahih kabul etmiştir.

<sup>159</sup> *el-Müğnî*, 8/115.

<sup>160</sup> *es-Sünenü ’l-Kübrâ*, Beyhekî, 8/180; *Hasaisü Emirü ’l-Mü ’minîn*, Nesaî, s. 197, hasen bir isnadla.

etme veya hiçbir şeyi alma mubâh olmaz. Onların mallarının ve ailelerinin durumu eskide olduğu gibi dokunmazlık ilkesini korumaktadır.”<sup>161</sup> Sözleriyle konuyla ilgili açıklama yapmaktadır.

Hiz. Ali (r.a)’den rivâyet edilen hadisten: “Yönetime karşı çıkanların savaş aletlerinden yararlanmanın caiz olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim İbn Ebî Şeybe, Ebü’l-Behterî’den: “Cemel savaşında Hiz. Ali’nin karşısındakiler hezimete uğrayınca Hiz. Ali: ‘Ordunun dışında olan hiçbir şeyi almayınız; ama bulunan her hangi binek ve savaş aletleri size aittir.’”<sup>162</sup> buyurdu dediğini rivayet etmektedir. Başka bir rivâyet ise: “Askerlerin yanında bulduklarınızın dışında onlara ait mallarını almayınız.”<sup>163</sup> şeklindedir.

11. Şafî mezhebine ve rey ekolüne<sup>164</sup> göre yönetime karşı çıkan kible ehlinde öldürülenler yıkanır, kefenlenir ve namazları kılınır. Çünkü onlar Müslüman’dırlar.<sup>165</sup>
12. Yönetime karşı çıkan Ehl-i Kible bidat ehli olmadıkları zaman, fasık değildirler. Devlet başkanının ve adalet sahiplerinin onlarla savaşmaları yorumdaki hataları sebebiyledir. Onlar hükümlerde içtihat eden İslâm

---

<sup>161</sup> *Tahkîkü Mevakîfi’s-Sahabe*, 2/300.

<sup>162</sup> *Musannef-u İbn Ebî Şeybe*, 15/ 263.

<sup>163</sup> *Tahkîkü Mevakîfi’s-Sahabe*,2/300.

<sup>164</sup> Rey ekolu; II. (VIII.) yüzyılda ortaya çıkan Kûfe merkezli fıkıh ekolüdür. Ç.

<sup>165</sup> *Tahkîkü Mevakîfi’s-Sahabe*, 2/301.

hukukçuları gibidirler. Onlardan şahitlik yapanların şahitliği, adil olduklarında kabul edilir. İmam Şâfiî' bu yönde görüş beyanında bulunmuştur. Hâricîler ve Ehl-i Bid'at<sup>166</sup> ise, devlet başkanına isyan ettiklerinde şahitlikleri kabul edilmezler. Çünkü onlar fasıktırlar.<sup>167</sup>

13. Adil bir yöneticinin isyancı bir akrabasını öldürmesi caizdir. Zira haklı bir sebebe binaen öldürmüş olur ki, bu durum istemediği halde ona had uygulamış gibidir.<sup>168</sup>

14. İsyancılar bir memlekete galip gelip; vergi, zekât ve cizye toplayıp hadleri uyguladıkları zaman, adaletli yönetici o memlekete hâkim olup isyancıları yendiğinde onların topladıklarını onlardan almayacaktır. Çünkü Hz. Ali (r.a) Cemel olayından sonra Basra halkına galip geldiğinde onların topladığı hiçbir şeyi onlardan almadı.<sup>169</sup>

15. Adaletli yöneticiyi öldüren isyancı ona varis olmadığı gibi isyancıyı öldüren adaletli yönetici de ona varis olamaz. Çünkü Hz. Peygamber: “*Katil varis olamaz.*”<sup>170</sup> buyurdu. Ebû Hanife'nin bu konudaki görüşü: “Adaletli yönetici isyancıdan mirâs alabilir;

---

<sup>166</sup> Asr-ı saâdet'ten sonra ortaya çıkmış, şer'î bir delile dayanmayan bazı inanç ve davranışları benimseyen gruplar. Ç.

<sup>167</sup> *el-Müğnî*, 8/118; *Tahkikü Mevakifi's-Sahabe*, 2/301.

<sup>168</sup> *el-Müğnî*, 8/118; *Tahkikü Mevakifi's-Sahabe*, 2/301.

<sup>169</sup> *el-Müğnî*, (8/119); *Tahkikü Mevakifi's-Sahabe*, 2/302.

<sup>170</sup> *Sünen-u İbn Mace*, Kitabü'd-Diyat, 2/883; *Sahih'ü Sünen*, İbn Mace, 2140.

fakat isyancı adaletli yöneticiden mirâs alamaz.”  
şeklindedir. Ebû Yusuf<sup>171</sup> (ö.182/798) ise: “Söz konusu  
olan şahıslardan her biri diğerinden mirâs alabilir.”  
diye görüş bildirmiştir. Çünkü her biri diğerinin  
öldürmesinde yorum sahibidir.<sup>172</sup> Nevevî (ö.676/1277)  
de Ebû Yusuf’la aynı görüştedir.<sup>173</sup>

16. İsyancıların hakka dönmeleri onları öldürmenin  
dışında bir yöntemle olmayacaksa onları öldürmek  
caizdir. Onları öldüren adaletli yöneticiye de hiçbir  
günah, tazmin edilme sorumluluğu ve keffâret yoktur.  
Çünkü o kendisine emredileni yapmış ve Allah’ın: “*Bu  
saldıran tarafla, Allah’ın emrine dönünceye kadar siz  
de vurun.*”<sup>174</sup> emri için öldürmüştür. Çünkü  
Müslüman kişi, öldürülmesi istendiğinde, bunu  
öldürmenin dışında bir eylemle engelleyemiyorsa  
kendini müdafaâ etmek için öldürmesini isteyen  
öldürebilir. Ayrıca adaletli yöneticinin, isyancılarla  
savaşması sırasında telef ettiği malın tazmin edilme  
sorumluluğu da yoktur.<sup>175</sup> Nevevî’nin söylediği gibi en  
sahih görüşe göre isyancılar, savaş sırasında telef  
ettikleri canın ve malın tazmin edilmesinden sorumlu

---

<sup>171</sup> Ebû Hanîfe’nin önde gelen talebesi, müctehid hukukçu ve ilk kâdılkudât.  
Ç.

<sup>172</sup> *el-Ahkâmü’s-Sültâniyye*, s. 61.

<sup>173</sup> *Şerhü’n-Nevevî Âla Sahih’i Müslim*, 7/170.

<sup>174</sup> Hucurât, 49/9.

<sup>175</sup> *el-Müğnî*, 8/112.

değildir. <sup>176</sup> Zührî'nin, isyancının, adil yöneticiyi öldürdüğünde sorumlu olmadığı konusunda sahabenin ittifak ettiğine dair rivâyeti bu görüşü desteklemektedir. Zührî: “Rasûlullah (s.a.v)’ın sahabelerinin çoğu hayattayken birinci fitne (Hz. Osman’a karşı çıkmaları ve bunun sonucunda Hz. Osman’ın öldürüldüğü fitne) çıktı. Bu sahabeler arasında bedir savaşına katılan sahabeler (ashaâb-ı bedr) de vardı. Sahabe, Kur’ân’ın yorumuna binaen hiç kimsenin kısâs gereği öldürülmeyeceğine ve hiç kimsenin malı alınmayacağına ittifak ettiler.” <sup>177</sup> diyerek konuyu değerlendiriyor.

Abdurrazzâk’ın rivâyeti ise: “Bedir savaşına katılan Rasûlullah’ın sahabelerinin çoğu var iken birinci fitne patlak verdi. Bu hadiseden hemen sonra sahabe şu konularda ittifak ettiler: Kur’ân yorumuna binaen helal gördükleri bir kadın için hiç kimseye haddin uygulanmaması, Kur’ân yorumuna binaen helal gördükleri hiç bir kan için kısâsın yapılmaması ve Kur’ân yorumuna binaen helal gördükleri hiçbir malın geri alınmaması ancak sahibi belli olan bir eşya bulunursa sahibine iâde edilecektir”<sup>178</sup> şeklindedir.

## G. HÂRİCÎLER’İN EN ÖNEMLİ NİTELİKLERİ

Hiç şüphesiz Hâricîler tâifesinin tarihini inceleyen araştırmacı; bu fırkânın yolunu izleyenlerin bir takım

---

<sup>176</sup> *Şerhü ’n-Nevevî Âla Sahih ’i Müslim*, 7/170.

<sup>177</sup> *es-Sünenü ’l-Kübrâ* Beyhekî, 8/174, sahih bir sened ile; *Tahkikü Mevakifi ’s-Sahabe*, 2/303.

<sup>178</sup> *Musannef-u Abdurrazzak*, 10/121.



niteliklerini sıraladığımız şekilde not eder:

### 1. Dinde Aşırılık

Hiç şüphesiz ki, Hâricîler itaat ve ibadet ehlidir. Nitekim onlar dine tutunmaya, dinin hükümlerini tatbik etmeye ve İslam'ın bütün yasaklarından uzaklaşmaya son derece düşkün idiler. Ayrıca İslam'la çelişen herhangi bir günah veya suç düşmekten son derece sakınırlar idi. Hatta bu düşkünlük ve sakınma bu tâifede bulunan; hiç kimsenin bu konuda kendilerine yetişemediği açık bir tipik özellik idi. Onların bu özelliğini, Rasûlullah (s.a.v)'ın şu sözünden daha iyi hiçbir şey ifade edemez: “Onlar Kur’ân okurlar, sizin Kur’ân okumanız onların Kur’ân okumalarına göre bir şey değildir, sizin oruçlarınız onların oruçlarına göre bir şey değildir.”<sup>179</sup>

İbn Abbâs (r.a) onlarla münazaraya gittiğinde onlarda gördüğü bazı niteliklerini şöyle açıklıyor: “Daha önce kendilerinden daha şiddetli ibadete gayret göstereni görmediğim bir topluluğun yanına gittim, alınlara çok secde yaptıklarından yaralıydı, elleri deve dizi gibi nasırlı idi (çok ibadetten iz yapmıştı), üzerlerinde yıkanmış (temiz) elbiseler vardı, yüzleri uykusuzluktan zayıflamıştı.”<sup>180</sup>

Cündüb el-Ezdî'nin: “Ali b. Ebî Tâlib (r.a) ile beraber dönüp Hâricîler'e doğru yöneldik, onların karargâhına ulaştığımızda bir de ne görelim! Bal arısının sesi gibi, Kur’ân okuduklarından sesleri geliyordu.”<sup>181</sup> dediği rivâyet edilir.

---

<sup>179</sup> *Müslim, Kitab'üz-Zekât, Şerhü'n-Nevevî, 7/171.*

<sup>180</sup> *Telbîsü İblîs, s. 93.*

<sup>181</sup> *Telbîsü İblîs, s. 93.*

Hâricîler oruç tutar, namaz kılar ve Kur'ân okurlar idi. Ancak onlar ölçülülük sınırını aşıp aşırılık ve katılık derecesine geçmişlerdi. Çünkü bu katılık onları; akıllarının kendilerine dikta ettikleriyle İslam'ın kurallarına muhalefet etmeye sevk etti. Buna; büyük günah işleyenlerin kâfir olduğunu söylemelerini örnek olarak verebiliriz. Allah'ın izniyle ilerde onların inançlarının ve düşüncelerinin münakaşası gelecektir.

Hâricîler'den bir kısmı bu konuda aşırıya giderek küçük bile olsa günahlardan herhangi bir günahı işleyeni cehennemde ebedî kalacak bir kâfir ve müşrik olarak görmüşlerdir.<sup>182</sup> Onlar, kendilerini dinin sınırlarından ve yüce hedeflerinden çıkarıp uzaklaştıran bu sertlik neticesinde; kendileri gibi düşünmeyen Müslümanları tekfir ettiler, küfür ve nifâkla suçladılar; dahası, muhaliflerinin kanlarını dökmeyi mubâh gördüler.<sup>183</sup> Ötesi, onlardan bazıları el-Ezârika<sup>184</sup> fırkası gibi muhaliflerinin kadın ve çocuklarını öldürmeyi mubâh gördü.<sup>185</sup>

Hiç şüphesiz Hâricîler sahip oldukları cehalet, sertlik ve kabalıktan ötürü İslâm dininin güzelliklerinin şeklini değiştirip ilginç bir şekilde çirkinleştirdiler. Çünkü içtihatındaki bu aşırılık onları İslam'ın ruhundan,

---

<sup>182</sup> *el-Fasl*, İbn'i Hazm, 4/191; *el-Havâric*, Nâsır Seavî, s. 183.

<sup>183</sup> *el-Havâric*, Nâsır Seavî, s. 183.

<sup>184</sup> Nâfi' b. Ezrak'a bağlı ve onun ismine izâfeten Ezârika diye adlandırılan, son derece katı prensiplere sahip ve kuvvet itibarıyla de en tehlikeli Hâricî grubudur. Ç.

<sup>185</sup> *Telbîsü İblîs*, s. 95; *el-Havâric*, Seavî, s. 184.

güzelliğinden ve ölçülülüğünden uzaklaştırdı. Onlar derinleşmek ve aşırılık açısından Hz. Peygamber (s.a.v)'in savunmadığı, Kur'ân-ı Kerîm'in çağırmadığı bir yola girdiler. Onların gösterdiği takvâ ise cahilin takvâsi cinsinden bir takvâdır. Dışlarını kendisiyle süslemeye çâşıtlıkları 'iyi olma erdemi' kendilerini farklı göstermek için yaptıkları bir dış süsü idi. Hâlbuki onlar; dinde derinleşmekle, sertlikle ve onları dinin doğru sınırından çıkartacak bir aşırılıkla cenneti çok arzulamışlar idi.<sup>186</sup> Bu nedenle Hz. Peygamber (s.a.v) dinde derinleşmeden ve sertlikten sakındırmıştır. Çünkü aşırılık, ölçülülüğe ve İslâm'ın hoşgörüsüne muhalefet etmektir. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v) aşırıya gidenin helak olmaya müstahak olduğunu bildirdi. Sahih bir hadis olarak Hz. Peygamber (s.a.v)'in şöyle söylediği rivâyet edilmiştir: “Aşırı gidenler helak oldu.” Ve üç defa tekrarladı.<sup>187</sup>

Bütün bunlar Hâricîler'in sapkınlığını ortaya koymaktadır. Aynı şekilde İslâm'ın hoşgörü ve kolaylığına ters döşen; zorbalık ve sertlik üzere kurulan Hâricîler'in yolunu izleyenlerin de sapkınlık içinde olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü İslâm, kolaylık ve hoşgörü dinidir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuş: “Muhakkak ki din kolaylıktır. Her kim bu dini zorlaştırmaya kalkarsa mağlup olur. O halde orta yolu tutun müjdelerle sevinin.”<sup>188</sup>

## 2. Dini Bilmemek

---

<sup>186</sup> *el-Havâric*, Seavî, s. 84.

<sup>187</sup> *Müslim, Kitabü'l-İlm, Şerhü'n-Nevevî*, 16/220.

<sup>188</sup> *Buharî, Kitabü'l-İmân, Fethü'l-Barî*, 1/93.

Şüphesiz ki, Hâricîler'in Kur'ân ve Sünneti bilmemeleri, yanlış anlamaları, düşünme ve kavrayışlarının az oluşu ve delilleri (âyet ve hadisleri) doğru konumlarına konumlandırmamaları, onların en büyük bazı ziyân sebeplerinden bir kaçıdır. İbn Ömer onları yaratıkların en kötüsü olarak görüp onlar hakkında: “Onlar kâfirler hakkında inen bir kısım âyetleri; mü'minler hakkında inmiş yaparak o şekilde yorumladılar.”<sup>189</sup> dedi. İbn Ömer'den Harûriyye tâifesi sorulduğunda: “Onlar Müslümanları tekfir ederler, kanlarını ve mallarını helal görürler, kadınları iddet dönemlerindeyken kendilerine nikâhlarıydı, esir aldıkları kadının kocası varken onlardan biri kendine nikâhlandı. Onlardan daha fazla öldürmeye layık kimseyi bilmiyorum.”<sup>190</sup> derdi.

Hâricîler'in arabuluculuk yapmak üzere hakem kabul etmenin küfrü gerektiren bir günah olarak görmeleri, Allah'ın şeriâtını bilmediklerinin sonuçlarındandır. Onlara göre, hakemi kabul edenler önce kâfir olduklarını itiraf etmeli sonra da tövbeye yönelmelidirler. Bunu Hz. Ali (r.a)'den istemişlerdi. Nitekim Hz. Ali'den önce küfrünü itiraf etmesini sonra da tövbe etmesini istediler.<sup>191</sup> Onların Hz. Ali'yi ve beraberindeki Muhacir ve Ensâr'ı suçlamaları, onlardan daha bilgili olduklarına ve onlardan daha iyi görüşe sahip olduklarına inanmaları; bütün bunlar vallâhi cehaletin ve

---

<sup>189</sup> *Zâhîretü'l-Ğuluvvî fi'd-Din*, Muhammed Abdulhakim, s. 114.

<sup>190</sup> *el-İ'tisâm*, 2/183,184.

<sup>191</sup> *Musannef-u İbn Ebî Şeybe*, 15/ 312-313; *İrvâu'l-Ğalil*, 8/118-119; *Telbîsü İblîs*, s. 93.

sapıklığın ta kendisidir.<sup>192</sup>

Onların çirkin cehaletini gösteren başka bir hadise de şudur: Onlar Abdullah b. Habbab (r.a)’ı; bir çocuk annesi hamile eşiyle bulduklarında kendisiyle bazı konularda münakaşa ettiler. Ardından Hz. Osman ve Hz. Ali (r.a) hakkındaki görüşünü sordular. Abdullah b. Habbab b. Eret onlardan övgülerle bahsedince kendisine kin besleyip düşman oldular. Onu önce en kötü bir öldürüşle tehdit ettiler sonra da öldürdüler, yanındaki eşinin de karnını yardılar.<sup>193</sup> O sıralarda yoldan geçerlerken zimmîlere ait bir domuzun yanından geçtiler, onlardan biri domuzu öldürdü, bunun akabinde domuzu öldürmelerinden çok rahatsız oldular, domuzun sahibini araştırmaya koyuldular bulup kendisini hoşnut ettiler! Gelin bu ilginç hadiseye bakın! Müslümanlığı iddia eden birisinin yanında domuzların dokunmazlığı Müslümanların dokunmazlığından daha fazla önemli olur mu?<sup>194</sup> Ancak işte bu şekilde ki ibadet; heves ve şeytanın kendilerine dikta ettiği câhillerin ibadetidir.<sup>195</sup>

İbn Hacer şöyle der: “Hâricîler muhaliflerinin küfrüne hükmedince onların kanlarını dökmeyi mubâh gördüler. Zimmîlere gelince; “Onlara verdiğimiz sözü yerine getiririz.” deyip onlara karışmadılar. Aynı şekilde müşriklerle savaşmayı da bıraktılar, sadece Müslümanlarla savaşmakla uğraştılar. Bütün bunlar, göğüsleri ilmin nuruyla sevinmemiş, ilimden

---

<sup>192</sup> *el-Havâric*, Seavî, s. 186.

<sup>193</sup> *Telbîsü İblîs*, s. 93.

<sup>194</sup> *Fethü'l-Barî*, 12/285.

<sup>195</sup> *el-Havâric*, Seavî, s. 187.

sağlam bir ipe tutunmayan câhillerin ibadetlerinin emareleridir. Onların başı Rasûlullah (s.a.v)’ın yaptığı ganimet bölüşmesine karşı çıkıp reddetmişti, Rasûlullah’a zulmü atfetmişti. Onları anlatmak için bu hadise yeter. Allah’tan selamet dileriz.”<sup>196</sup>

İbn Teymiyye (r.h) Hâricîler’i anlatırken: “Onlar câhildirler, câhilliklerinden sünnet ve Müslüman topluluğundan ayrılanlardır.”<sup>197</sup> diye söz etmektedir. Bu açıklamayla da anlaşılıyor ki, cehalet; İslam’a bağlı tâifelerden biri olan bu tâifenin en bariz niteliklerinden biridir. Evet, cehalet tedavisi mümkün olmayan amansız bir hastalıktır, sahibi farkına varmayacak bir şekilde kendisini helake götürür, ötesi cehalet sahibi hayrı isterken şerrin içine düşer.<sup>198</sup>

### 3. İsyan Bayrağını Çekme

İbn Teymiyye der ki: “Bunların sapıklıkları hidâyet rehberleri Hz. Osman ile Hz. Ali’nin ve Müslüman topluluğunun adaletten çıkmalarına ve haktan sapmalarına inanmalarıdır. İşte bu nokta sünnetin dışına çıkan Rafizî<sup>199</sup> ve benzerlerinin dayandığı temel fikirdir. Bu inançlarından sonra kendilerince zulüm olarak gördüklerini küfür sayarlar,

---

<sup>196</sup> *Fethü ’l-Barî*, 12/301.

<sup>197</sup> *Minhacü ’s-Sünne*, 3/464.

<sup>198</sup> *Nevadirü ’l-Usul*, Muhammed Hakîm et-Tirmizî, s. 54; *el-Havâric*, seavî, s. 881.

<sup>199</sup> Başlangıçta Zeyd b. Ali’den ayrılan ilk İmâmîler’e, daha sonra bütün Şîî fırkaları ile Şîî unsurları taşıyan bazı bâtînî gruplarına verilen isim. Ç.

sonra da bu küfür üzerine sonradan ortaya koydukları bir takım hükümler düzenlerler.”<sup>200</sup>

Onlar isyan bayrağını çektiler, Müslümanların birliğini bölmeye çalıştılar. Hz. Ali’ye karşı takındıkları tavırları bu durumu net bir şekilde izah etmektedir. Çünkü onlar Hz. Ali’yi terk ettiler, en kritik durumlarda Ona muhalefet edip, onun emrine isyan ettiler.<sup>201</sup> Hâricîler tarih boyunca kendilerine herhangi bir konuda muhalefet edenlere hep düşmanca davrandılar, devre dışı bırakıp terk ettiler. Kendileri gibi düşünmeyenleri düşman ilan etme niteliklerini hep sürdürdüler. Hatta onlar bizzat kendi içlerinde pek çok fırkâya bölünüp birbirlerine kâfirlik suçlamasında bulundular. Bu nedenler saldırılar, ihtilaf ve ayaklanmalar kendi aralarında çok gerçekleşti.<sup>202</sup>

#### **4. Günahkârı Tekfîr ve Müslümanların Kan ve Mallarını Mubâh Görme**

İbn Teymiyye şöyle der: “Hâricîler ile badatçılar arasındaki ikinci fark, Hâricîler’in günahkâra kâfirlik isnadında bulunmalarıdır. Müslümanların kan ve mallarının onlara mubâh, İslâm ülkesinin onlara göre dâru’l-harb,<sup>203</sup> onların yaşadığı yerlerin ise İslâm diyârı olması inancı, bu kâfirlik isnadının bir sonucu olmaktadır. Rafızîlerin çoğunluğu da bu şekil inanmaktadırlar. Bu inanç,

---

<sup>200</sup> *el-Fetâvâ*, 28/497.

<sup>201</sup> *el-Havâric*, Seavî, s. 187.

<sup>202</sup> *el-Havâric*, Seavî, s. 192.

<sup>203</sup> Müslüman olmayan bir devletin hâkimiyeti altındaki topraklar. Ç.

Rasûlullah'ın sünnetiyle ve ümmetin icma'yla sabit olan bidatın kaynağıdır. Söz konusu biat, afetmeyi günah, günahı da küfür saymalarıdır.<sup>204</sup>

Hâricîler kendilerine özgü görüşleriyle ayırt edilmişler, bu görüşleriyle Müslüman topluluğundan ayrılmışlar ve bu görüşlerini; Allah'ın, dışında bir din kabul etmediği İslâm dininden görmüşlerdir. İddialarına göre görüşlerinde onlara muhalefet eden dinden çıkmış olur. Onlar, kendilerine muhalefet edenlerden beri olduklarını gerekli görmekle kalmayıp, bu konuda aşırıya giderek muhalifleriyle savaşmayı gerekli görüp kanlarını da mubâh görmüşlerdi.<sup>205</sup> İşte bu düşünceleri sebebiyle görüşlerine uyum sağlamadığının dışında hiçbir neden olmazken Abdullah b. Habbâb'ı öldürdüler.<sup>206</sup> İbn Kesir: “Hâricîler kadın ve çocukları öldürmeye, hamilelerin karınlarını yarmaya ve onların dışında hiç kimsenin yapmadıklarını yapmaya başladılar.”<sup>207</sup> demektedir.

İbn Teymiyye Hâricîlerle ilgili: “Birinci bidat, Hâricîler'in bidati gibi, Kur'an'a muhalefet etmek istediklerinden değil, ancak Kur'an'ı yanlış anladıklarından idi. Onlar Kur'an'dan; Kuran'ın ifade etmediği anlamları anladılar. Söz konusu onlar Kur'an'ın; günah işleyenleri tekfir etmesini gerektirdiğini zannettiler. Çünkü mü'min, dindar ve muttaki olan idi. Onlar şöyle söylediler: “Dindar ve muttaki olmayan

---

<sup>204</sup> *el-Fetâvâ*, 1973.

<sup>205</sup> *Minhâcû's-Sünne*, 3/62.

<sup>206</sup> *el-Fark Beyne'l-Firak*, Bağdâdî, s. 75; *el-Havâric*, Seavî, s. 191.

<sup>207</sup> *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, İbn Kesir/İbn Kesir 3/294.



kâfirdir, cehennemde ebedî kalacaktır.” Sonra da şöyle söylediler: “Osman, Ali ve onlara dost olanlar mü’min değildirler, Çünkü onlar Allah’ın indirmedığı şekilde hükümettiler.” demektedir. Dolayısıyla onların bidatinin iki başlığı bulunmaktadır: Birincisi: bir eylem ve hata yaptığı bir görüş ile Kur’ân’a, muhalefet eden kişi kâfirdir. İkincisi: Osman, Ali ve onlara dost olanlar görüş ve eylemleriyle Kur’ân’a muhalefet ettiler. Bundan dolayı mü’minleri günah ve hata işlemelerinden ötürü kâfirlikle suçlamaktan sakınmak gerekir. Zira günahkârı tekfîr etme olayı İslâm tarihinde ortaya çıkan ilk bidattir. Bu bidatin sahipleri, Müslümanları tekfîr ettiler, onların kan ve mallarını mubâh gördüler. Bunları yeren ve bunlarla savaşmayı emreden, Hz. Peygamber (s.a.v)den rivayet edilen birçok sahih hadis söz konusudur.”<sup>208</sup>

## **5. Adaletsizlik Gibi Hz. Peygamberin Hakkında Caiz Olmayanı Caiz kılmaları**

Konuyla ilgili İbn Teymiyye: “Hâricîler Hz. Peygamberin bizzat kendisinin adaletsiz davranabileceğini ve sünnetinde yanılabilceğini düşünüyorlar. Hz. Peygambere itâat etmenin ve uymanın gerekli olmadığını söylüyorlar. Onlar, sadece Hz. Peygamberin tebliğ ettiği Kur’ân’ı doğruluyorlar, Hz. Peygamberin başlattığı, iddialarına göre, Kur’ân’ın zahirine muhalif olan sünnetini doğrulamıyorlar. Bidatçilerin ve Hâricîler’in geneli hakikatte bu görüştedirler. Çünkü Rasûlullah’ın bir hadisi onları sözüne muhalif olursa o hadise tabi’ olmazlar. Rivâyet edilen hadisi reddederek ya da te’vil ederek Kendilerince delil uydururlar. Böylece bazen

---

<sup>208</sup> *el-Fetâvâ*, 13/30,31.

hadisin isnadını çürütmeye, bazen de hadisin metnini çürütmeye çalışırlar, yoksa onlar, ne Rasûlullah (s.a.v)’ın getirdiği sünnetin hakikatini, ne de Kur’ân’ın hakikatini rehber edinmiş değildirler.”<sup>209</sup> demektedir.

## 6. Kötü Konuşmak ve Saptırmak

Hidâyet rehberlerine dil uzatmak, onları sapmakla suçlamak ve haklarında adaletten, haktan ayrılmakla hükmetmek Hâricîler’in en bariz niteliklerindendir. Bu nitelik Zü’l-Hüvaysira’nın hidâyet resul (s.a.v)unun karşısında takındığı tavırda belirmektedir. Çünkü Zü’l-Hüvaysira Hz. peygambere: “Ey Allah’ın Resûlü adâletle dağıt.”<sup>210</sup> demişti. Görülüyor ki, Zü’l-Hüvaysira kendini Rasûlullah (s.a.v)’tan daha fazla Allah’tan korkan saymıştır, Rasûlullah (s.a.v) hakkında ganimet dağıtımında haksızlık yaptığıyla ve adaleti çiğnediğiyle hükmetmiştir! Bu nitelik tarih boyunca onlardan ayrılmadı. Bu niteliklerine terettüp eden hüküm ve eylemlerden ötürü, bu niteliğin çok kötü sonuçlar oldu.<sup>211</sup>

## 7. Kötü Zan (Sûizan)

Sûizan, câhil Zü’l-Hüvaysira’nın hidâyet Rasûlü (s.a.v) hakkında samimiyetsizlikle hükmetmesinde beliren Hâricîler’in başka bir niteliğidir. Çünkü o Hz. Peygamberin ganimet bölüşümü için: “Vallâhi bu adaletsiz ve Allah’ın rızası gözetilmeyen bir dağıtımdır.”<sup>212</sup> demişti. Câhil

---

<sup>209</sup> *el-Fetâvâ*, 19/73.

<sup>210</sup> *Buharî*, Kitabü İstîtabeti’l-Mürteddin; *Fethü’l-Barî*, 12/290.

<sup>211</sup> *Zâhiretü’l-Ğuluvv’i fi’l-Din*, s. 106.

<sup>212</sup> *Buharî*, Kitabü İstîtabeti’l-Mürteddin; *Fethü’l-Barî*, 12/290.

Zü'l-Hüvaysira Rasûlullah (s.a.v)'ın ganimet dağıtırken zengin ileri gelenlere verip fakirlere vermediğini görünce Rasûlullah'ın bu tasarrufunu güzel bir anlama yormamıştı. Bu garip bir şeydir, özellikle güzel bir anlama yormayı gerektiren etkenler çok iken. Şâyet güzel bir anlama yormanın etkenlerinden, bu tasarruf sahibinin hidâyet Resûlü olmasından başka bir etken olmasaydı bile, bu etken dahi tek başına hüsnü zannı gerektirmesi açısından yeterli olurdu. Ancak Zü'l-Hüvaysira bunu yapmadı, psikolojik hastalığından sûizan yaptı ve bu etkeni adalet perdesiyle gizlemeye çalıştı. Bu nedenle İblîs kendisine güldü, kendisini kandırdı, onu tuzaklarına düşürdü.

Şeytanın tuzağına düşmemek için kişi kendisini gözlemlemeli, davranış ve amaçlarının etkenlerini incelemeli, hevasından ve hevesinden sakınmalı ve İblîs'in tuzakları için uyanık olmalıdır. Çünkü İblîs çoğu zaman kötü eylemi parlak güzel bir kaplamayla süsler, çirkin davranışı hakkın ilkeleri adıyla haklı gösteriyor. Kişinin kendini şeytanın tuzaklarından korumasına ve şeytanın hilelerinden kurtulmasına yardımcı olan faktörlerden biri de ilimdir. Şâyet Zü'l-Hüvaysira'nın ilimden ufak bir kalıntısı veya bir zerre kavrayışı olsaydı bu kaygan zemine düşmez idi.<sup>213</sup>

## 8. Müslümanlara Karşı Şiddet

Hâricîler kabalıklarıyla ve sertlikleriyle tanınırlar. Müslümanlara karşı aşırı derecede acımasız ve kaba idiler. Onların Müslümanlara karşı olan şiddetleri öyle çirkin bir had safhaya ulaştı ki kalkıp Müslümanların kanını, malını ve

---

<sup>213</sup> *Zâhîretü'l-Ğuluvv'i fi'd-Din*, s. 106-107.

onurlarını mubâh gördüler. Müslümanları korkutup, öldürdüler. İslâm'ın düşmanları olan putperest ve onların dışındaki kâfirlere ise antlaşma yaparak karışmadılar ve onlara sıkıntı vermediler.

Doğrusu tarih Hâricîler'in Müslümanlara karşı aşırıya gitmeleri konusunda onlara ait kara sayfalar kaydetti.<sup>214</sup> Abdullah b. Habbâb'ın hikâyesini ve öldürülmesini unutmadık. Onların Müslümanlara karşı muamelesi acımasızcadır, kabacadır ve serttir. Kâfirlere olan muameleleri ise yumuşaklıklardır, anlaşmaylardır, letafetlerdir.<sup>215</sup> Hâlbuki İslâm dininin tebliğcisi İslâm dinini kolaylık ve hoşgörü ile nitelendirmiştir. Bu dinin tebliğcisi ancak kâfirlere karşı şiddet göstermeye davet etti, mü'minlere karşı ise sadece şefkat göstermeye davet etti. Buna rağmen Hâricîler onun tersine davranışlar sergiledir.<sup>216</sup> Yüce Allah: *“Muhammed, Allah'ın Resûlüdür. Onun beraberindeki müminler de kâfirlere karşı şiddetli olup kendi aralarında şefkatlidirler.”*<sup>217</sup> buyurmaktadır. Yine yüce Allah başka bir ayette: *“Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse bilsin ki, Allah onların yerine öyle bir topluluk getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler. Onlar müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve zorludurlar. Allah yolunda müşahede eder ve bu hususta dil uzatan hiçbir*

---

<sup>214</sup> *Zâhiretü'l-Ğuluvv'i fi'd-Din*, , s. 110.

<sup>215</sup> *Zâhiretü'l-Ğuluvv'i fi'd-Din*, s. 111.

<sup>216</sup> *Fethü'l-Barî*, 12/301.

<sup>217</sup> *Feth*, 48/29.

*kimsenin ayıplamasından korkmazlar.”*<sup>218</sup> buyurmaktadır. Anlaşıldığı gibi Hâricîler âyetlerin tersine hareket ettiler, Müslümanları tehdit edip kokuttular.<sup>219</sup> Bu değindiklerimiz Hâricîler’in şöhret bulmuş bir kısım nitelikleridir.

## H. HÂRICÎLER’İN BAZI İTİKÂDÎ GÖRÜŞLERİ

Zamanla Hâricîler tâifesine özgü bir takım itikadî görüşler oluştu. Onlar bu görüşlerinde Allah’ın kitabına Rasûlüllah (s.a.v)’in sünnetine muhalefet ettiler. Söz konusu batıl görüşlerinden bazıları şöyledir:

### 1. Büyük Günah İşleyeni Tekfir Etmek

Kuşkusuz Hâricîler büyük günah işleyene küfür isnadında bulunurlar, ebedî olarak cehennemde kalacaklarına hükmederler. Bu inançlarını kendince bir takım delillerle kanıtlamışlardır.

A- Hâricîler bu konuda şu âyet-i kerimeyi delil edinirler: *“Hayır, durum hiç de öyle değil! Günah işleyip de günahın kendisini her taraftan kuşattığı, kapladığı kimseler var ya, işte onlar cehennemliktir. Hem de orada ebedî kalacaklardır.”*<sup>220</sup> Bu âyeti, günah sahiplerinin cehennemde ebedî olarak kalacaklarına delil olarak gösterdiler. Onlar; *“Günahı üzerinde ölen günahkâr için Allah’ın rahmeti hakkında umut yoktur.”* dediler.<sup>221</sup> İddialarına göre günah

---

<sup>218</sup> Maide, 5/54.

<sup>219</sup> *Zâhiretü'l-Ğuluvv'i fî'd-Din*, s. 111.

<sup>220</sup> Bakara, 2/81.

<sup>221</sup> *el-İbadiyye fî Mevkibi't-Tarih, Ali Ma'mer*, 1/133.

insanı ihata eder, bu nedenle insanda kendisine ait bir makbul iyilik bulunmaz hatta iman bile kalmaz. Çünkü günah imanı silip yok eder.

Fakat hakikat vardıkları kanaatin aksinedir. Delil olarak getirdikleri âyetin bizzat kendisi onların inancını reddeder. Zira bu âyet günahının kendisini kuşattığı kişinin cehennemde ebedî kalacağını ifade ediyor, hâlbuki küfür ve Allah’a şirk koşmanın dışında insanı ve insanın amellerini kuşatan ve insanın sebebiyle cehennemde ebedî olarak kalacağı bir günah yoktur. Dahası bu âyetin Allah’a şirk koşan ve Allah’ın yoluna muhalefet ederek yolundan çıkan Yahudiler hakkında inmiş olması bu dediğimizi teyit etmektedir. Ayrıca yüce Allah’ın sadece günah işlemenin cehennemde sonsuza dek kalmayı gerektirmediği ve sonsuza dek cehennemde kalmak için o günahın tamamen kendisini kuşatması ki bu günah şirk olabilir, gerektiğini açıklaması bu iddialarını boşa çıkarmaktadır. Bu âyette söz konusu olan kuşatıcı günahın amacın şirk olduğu İbn Abbâs’tan rivâyet edilmektedir. İbn Abbâs’tan rivâyet edildiğine göre bu âyetin manası: “Kim ki küfrü onu kuşatacak kadar kâfir olursa artık onun için bir iyilik kabul edilmez.” şeklindedir. Yaratıcının birliğini ikrar edenlerden günahkâr olanların cehennemden çıkacaklarına dair mütevatir olarak sünnet sabit olduğundan bu âyeti böyle yorumlamak daha uygundur.<sup>222</sup>

Sonra söz konusu âyetin “Günah işleyip” pasajında yer alan günah bütün günah çeşitlerini kapsamaktadır. Şeyh Abdurrahman es-Sa’dî (ö.1376-1957) (r.h) şöyle der: “söz konusu buradaki günahın amaç şirktir. Âyetteki ‘günahının kendisini kuşattığı’ ifadesi bunun kanıtıdır. Yani günah

---

<sup>222</sup> *Fethü ’l-Kadir*, Şevkanî, 1/105.

kendisine ait hiç bir giriş yeri bırakmayacak şekilde işleyenini kuşatan kimseler cehennem ehli olup, orada ebedî kalacaklardır. Böyle bir günah ancak şirk olabilir. Çünkü iman taşıyan kimsenin günahı kendisini ihata etmez. Hâricîler bu âyeti günahkârın kâfirliğine delil olarak göstermişlerdir, hâlbuki gördüğün gibi bu âyet onların ve düşüncelerinin aleyhinedir. Bu âyette söz konusu olan günahın şirk olduğu apaçıktır.

Bir âyeti veya sahih bir hadisi ya da ehlü's-sünne ve'l-cemâa<sup>223</sup> âlimlerinin ilgili konusunda reddettiği delilleri kendi batıl sözüne delil olarak getiren bütün haksızlar da bu konuda Hâricîler gibidir. Yani onların getirdiği delil onların aleyhinedir.”<sup>224</sup>

Hâricîler'in büyük günah sahibini tekfîr etmesi konusundaki görüşlerini reddetmeyi şöyle özetleyebiliriz. Söz konusu görüşlerinin rededilmesi birçok açıdan olacaktır:

A- Büyük günah işleyen şâyet kâfir oluyorsa (Hâricîler'in inandığı gibi) onun durumu iman ettikten sonra kâfir olan kişinin durumu gibi olması gerekir, yani mürtet kabul edilir ve öldürülmesi vacip olur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v)'in şöyle iki hadisi vardır: “Dinini değiştireni öldürün”<sup>225</sup> “Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in onun Resûlü olduğuna şahitlik eden Müslüman kişinin kanı üç şeyden birisinin dışında helal olmaz; Cana karşı can, zina

---

<sup>223</sup> Hz. Peygamber ile ashabın dinin temel konularında takip ettikleri yolu benimseyenler. Ç.

<sup>224</sup> *Tefsürü's-Sa'dî*, 1/103.

<sup>225</sup> *Buharî*, Kitabü'l-Cihad; *Fethü'l-Barî*, 6/149.

eden evli kişi ve dinini terk edip cemaatten ayrılan kişi.”<sup>226</sup>

Bu iki hadis ve Müslüman olduktan sonra dinden dönen kişilerin durumuyla ilgili diğler delilleri, iman ettikten sonra dinden çıkan her kesin hükmü öldürme olduğunu ifade etmektedir. Ancak kitap, sünnet ve icma’nın delilleri zina edenin, hırsızın ve iftira ile suçlayanın öldürülmeyeceğini göstermektedir. Bunlara yüce Allah’ın şu âyette buyurduğı gibi had uygulanır: *“İmdi, zina eden kadın ve erkeğın her birine yüz değnek vurun. Eğer Allah’a ve âhirete iman ediyorsanız, Allah’ın hükmünü uygulama işinde sakın acıma hissi sizi etkisi altına alıp da uygulamayı engellemesin. Hem onların bu cezalandırılmalarında müminlerden bir cemaat da bulunup şahit olsun!”*<sup>227</sup> Hırsızın hükmü ile ilgili yüce Allah: *“Hırsız erkek ile hırsız kadının irtikâp ettikleri suçta bir karşılık ve Allah tarafından insanlara ibret verici bir ukubet olmak üzere ellerini kesiniz. Allah azîz ve hâkimdir (mutlak galiptir, tam hüküm ve hikmet sahibidir).”*<sup>228</sup> buyurmaktadır.

İçki içicisiyle ilgili, Ömer b. Hattab’tan: “Hz. Peygamber (s.a.v)in zamanında bir adam var idi, İsmi Abdullah idi, lakabı Himar idi. Rasûlullah (s.a.v)’ı güldürüyordu. İçki içtiğı için, Rasûlullah onu cezalandırmıştı. Bir keresinde yine içmiş ve sarhoş olarak getirilmişti. Peygamberimiz emretti, ceza uygulandı. Bunun üzerine cemaatten bir adam: “Allah’ım! Ona lânet et, amma da çok içiyor bu adam!” deyince, Allah Resûlü şöyle buyurdu: “Onu lânetleme! Bu adam hakkında bildiğim tek şey, onun Allah’ı ve Resûlünü sevmiş

---

<sup>226</sup> *Buharî*, Kitabü’l-Cihad; Fethü’l-Barî,12/201.

<sup>227</sup> Nur, 24/2.

<sup>228</sup> Maide, 5/38.



olmasıdır.”<sup>229</sup> rivayet edilmiştir. Hadisten anlaşıldığı gibi Rasûlüllah (s.a.v) şarap içicisine celde (seksen sopa) cezasının uygulanmasını emretmiş, öldürülmesini emretmemiştir, ayrıca kendisinin lanetlenmesini yasaklamış ve bu adamın Allah’ı ve Resûlünü sevdiğine şahitlik etmiştir. Oysaki bu adam içki içmeyi birkaç kez tekrarlamıştır. Hz peygamber bu adama, hırsıza ve zina edene küfür ile hükmetmediği gibi onlar ile Müslümanlar arasındaki dostluğa da engel olmamıştır, onlar için istiğfar edip: “Kardeşlerinizin aleyhine şeytanın yardımcıları olmayınız!”<sup>230</sup> derdi.

Aykırı düşenler hariç sahabe ve tabi’în<sup>231</sup> bu görüştedir. Dolayısıyla aykırı düşünenlerin sözüne itibar edilmez. Bütün bunlardan sonra ayrıca şunu da düşünmeliyiz; Şayet büyük günah işleyen kişi kâfir olsaydı, böyle bir durumda mümine eşini boşatmak gerekir veya günahkâr kadınsa erkek eşinin ondan boşanmış olması gerekir. Ayrıca onun her hangi bir Müslüman’a varis olmaması gerektiği gibi, her hangi bir Müslüman da ona varis olmamaması gerekirdi. Ancak buna rağmen Hz. Peygamber günah işleyenin eşini boşatmamış, kendisini, varis olabileceği kişinin mirasından mahrum etmemiştir. Hz. Peygamber gibi sahabesi ve sahabenin yolunu istikametle takip edenler de böyle bir uygulamada bulunmamışlardır. Sonuç olarak; günahkâr kişinin kâfir olmadığı kesinleşti.<sup>232</sup>

---

<sup>229</sup> *Buharî*, Kitabü’l-Hudud; *Fethü’l-Barî*, 12/75.

<sup>230</sup> *Mecmu’l-Fetâvâ*, 7/671.

<sup>231</sup> Sahâbeyi müslüman olarak gören ve müslüman olarak ölen ikinci nesil Müslümanlar. Ç.

<sup>232</sup> *el-Havâric*, Seavî, s. 116-117.

B- Yüce Allah büyük günah işleyenleri şu âyette müminler diye adlandırmıştır: *“Eğer müminlerden iki topluluk birbirleriyle vuruşursa, onların aralarını bulun. Buna rağmen biri öbürüne saldırırsa, bu saldıran tarafla, Allah’ın emrine dönünceye kadar siz de vuruşun. Döndüğü takdirde aralarını hakkaniyetle düzeltin ve hep âdil olun, çünkü Allah âdil davrananları sever. Müminler sadece kardeşirler. O halde ihtilaf eden kardeşlerinizin arasını düzeltin. Allah’a karşı gelmekten sakının ki, O’nun merhametine nail olasınız.”*<sup>233</sup> İbn Kesir (r.h) derki: “yüce Allah, vuruşmalarına rağmen onları, müminler diye adlandırmıştır. İşte Buharî ve dışındaki âlimler, bu âyeti ne kadar büyük olursa olsun günahın imandan çıkarmadığına delil göstermişler. Hakikat, Hâricîler’in ve onlara uyan Mu’tezile ve benzerlerinin dediği gibi değildir.”<sup>234</sup>

Bu âyet gibi şu âyet de aynı hakikati ifade etmektedir: *“Ey iman edenler! Öldürülen kimselerin hakkını almak için size kısâs farz kılındı. Hür hür ile, köle köle ile, dişi dişi ile kısâs olunur. Ama kim, maktûlün velisi tarafından affedilirse kısâs düşer. Bundan sonra, diyeti ona güzel bir şekilde ve tam olarak ödemek gerekir. Bu esneklik Rabbiniz tarafından bir kolaylık ve lütuftur. Artık kim bundan sonra karşıdakinin hakkına tecavüz ederse, Ona son derece acı bir azap vardır.”*<sup>235</sup> İbn Hazm (r.h) konuyla ilgili şu açıklamayı yapmaktadır: “Yüce Allah (c.c) müminler arasındaki katile ve

---

<sup>233</sup> Hucurât, 9-10.

<sup>234</sup> Tefsirü İbn Kesir, 4/211.

<sup>235</sup> Bakara, 2/178.

maktula, ‘Ey iman edenler’ diye hitap ederek başladı. Yüce Allah (c.c) bilerek öldüren kişi ile öldürülen kişinin velisinin kardeş olduklarını karara bağladı. Yine yüce Allah: *‘Müminler sadece kardeşirler.’* buyurdu. *Böylece bilerek öldürenin Kur’ân’ın ifadesiyle mümin oluşu sabit oldu. Çünkü yüce Allah iman kardeşliğiyle kendisine hükmediyor, kâfirlerin müminlerle iman kardeşliği olamaz.*”<sup>236</sup>

Bütün bu değerlendirmeler, Hâricîler’in büyük günah işleyen kişiyle ilgili sözlerini reddetmek için ehlisünnetin, serdettiği bazı delilleridir. Bu inanç ehlisünnet âlimlerince kabul görmüş, onlar bu inancı kitaplarında kayıt altına almışlardır.

## 2. İmamet (Dini-Siyasî Liderlik) Konusundaki Görüşleri

Emîrü’l-mü’minin Hz. Ali (r.a) şöyle dedi: “ister itaatkâr ister günahkâr olsun insanlar için baş yönetici gereklidir.” Kendisine: “Şu itaatkâr emirliğin gerekliliğini anladık ta günahkâr emirlik niçin gerekli oluyor? diye sorulduğunda: “yöneticiyle yollar güvenli hale gelir, hadler uygulanır yargı işleri yürür, sayesinde düşman ile savaşılr, ganimet dağıtılır, devlet hazinesi yönetilir.”<sup>237</sup> dedi. Bu nedenle imâmet,<sup>238</sup> İslâm ümmetine vacip olmuş oldu. Çünkü İslâm ümmeti lidersiz olursa topyekûn günaha girmiş olurlar. Çünkü yüce Allah: “

*Ey iman edenler! Allah’a itaat edin. Resûlüne ve sizden olan*

---

<sup>236</sup> *el-Fasl fi’l-Milel ve’l-ehvâ ve’n-Nihal*, 3/235.

<sup>237</sup> Minhacü’s-Sünne(1/146).

<sup>238</sup> Resûl-i Ekrem’den sonra İslâm toplumunun idaresini en yüksek seviyede üstlenen kişinin görevi ve makamı. Ç.

*ulu'l-emre de itaat edin.*”<sup>239</sup> buyurmaktadır.

İbn Kesir söz konusu âyeti yorumlarken: “Âyetin zahirine göre, -Allah (c.c) daha iyi bilir- âyetteki ulu'l-emr bütün yöneticileri ve âlimleri kapsamaktadır.”<sup>240</sup> Bu yorum daha çok kabul gören yorumdur.

Bu âyetin imametın vacip olmasına delil gösterilme yönü ise şöyledir; yüce Allah (c.c) Müslümanlara kendi içlerindeki yöneticilere itaat etmeyi vacip kılmıştır. Yöneticiye itaatın emredilmesi yöneticiyi tayin etmenin vacip oluşunun göstergesidir. Çünkü yüce Allah'ın var olmayan bir şeye itaat etmeyi emretmesi söz konusu olamaz. Ayrıca varlığı sünnet olana itaat etmek farz olmaz. Yöneticiye itaatın istenmesi yöneticiyi tayin edilmesinin de emredildiğini gerektirir. Böylece itaat emri, Müslümanların kendilerine bir başkan tayin etmelerinin kendilerine vacip olduğunu ifade etmektedir.<sup>241</sup>

Rasûlüllah (s.a.v): “Kim halifeye biat etmeden ölürse câhiliye ölümüyle ölmüştür.”<sup>242</sup> Buyurmuştur. Bu hadis devlet başkanını tayin etmesinin vacipliğini açık bir şekilde ifade etmektedir. Çünkü biat Müslüman'ın boynunda bir vacip ise ki biat ancak halîfeye yapılır, o zaman halîfeyi seçmek vacip olur. Sahabe (r.a) ve onlardan sonra gelen Müslümanlar imâmetin vacip olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. İslâm dininin getirdiği vacip hükümler de

---

<sup>239</sup> Nisa,4/59.

<sup>240</sup> *Tefsirü İbn Kesir*, 2/303.

<sup>241</sup> *el-İmâmetü'l-Uzma*, Demicî, s. 47.

<sup>242</sup> *Müslim*, Kitabü'l-İmamet, 3/1478.

imâmetin vacip olduğunu kesinlikle ortaya koyan etkenlerdendir. Çünkü bu hükümlerin uygulatmasını ancak bir devlet başkanı üstlenebilir ve bu hükümlerin uygulanması devlet başkanı olmadan yoluna girmez.<sup>243</sup> Örneğin cihat, hac ve hadleri (cezai müeyyideler) uygulama ve benzeri durumlar sadece güç ve emirlikle icra edilebilen hükümlerdir.<sup>244</sup>

İslâm hukuku, yüce Allah (c.c)’a isyan olacak durumların dışında devlet başkanını dinlemenin ve kendisine itaat etmenin devlet başkanına karşı yapılması gereken haklardan olduğunu açıklamıştır. Allah’a isyan olacak durumlarda ise itaat caiz değildir. Nitekim Rasûlullah (s.a.v) : “Kim bana itaat ederse hiç şüphesiz Allah’a itaat etmiştir, Kim bana isyan ederse hiç şüphesiz Allah’a isyan etmiştir. Kim emire itaat ederse şüphesiz bana itaat etmiştir, kim Emire isyan etmişse bana isyan etmiştir.”<sup>245</sup> buyurmuştur.

Yüce Allah, günah olanı emretmedikçe devlet başkanına itaat etmeyi vacip kılmıştır. Şâyet devlet başkanı günah olan bir şeyi emretse ona itaat etmek caiz olmadığı gibi, o konuda ona yardım etmek de caiz olmaz. Mümkün oldukça Allah’ın itaati konusunda devlet başkanına yardım edilmesi vacip olduğu gibi, Allah’a itaat konusunda devlet başkanından yardım istemek de vaciptir.<sup>246</sup> Buna göre Müslüman’ın işlerini üstlenen yöneticilerine karşı Müslümanın takınacağı tavır, samimiyettir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v), Ebû

---

<sup>243</sup> *Usulü’-d-Din*, Bağdâdî, s. 272.

<sup>244</sup> *es-Siyasetü’ş-Şer’iyye*, İbn Teymiyye, s. 12.

<sup>245</sup> *Buharî*, Kitaü’l-Cihad; *Fethü’l-Barî*, 6/116.

<sup>246</sup> *Minhacü’s-Sünne*, 1/147.

Rûkayye b. Evs ed-Darî (r.a)’nin rivâyet ettiği sahîh bir hadiste “Din samimiyettir.”, Rasûlullah bunu üç defa tekrarladı, Bizler, ‘Ey Allah’ın Rasulü kimin için (Din nasihattir)?’ diye sorduğumuzda Rasûlullah (s.a.v): ‘Allah’a, kitabına, Rasulüne, Müslümanların yöneticilerine ve bütün Müslümanlara (karşı samimiyettir).<sup>247</sup> buyurdu.

Konuyla ilgili İbn Hacer (ö.852/1449): “Müslümanların yöneticilerine karşı samimiyeti; yüklendikleri sorumluluklar konusunda onlara yardım etmektir, gafletlerinde kendilerini uyarmaktır, hataya düştüklerinde onların eksikliğini gidermektir, onlar için birlik olmaktır, onları nefret eden gönülleri onlara ısındırmaktır. Onların zulmüne en güzel şekilde engel olmak, onlara karşı yapılabilecek en büyük samimiyettir. İctihat imamları da Müslümanların yöneticilerindendirler. Onlara karşı samimiyet ise onların ilim ve menkıbelerini yaymaktır ve onlar hakkında iyi zan (hüsn-ü zan) beslemektir.”<sup>248</sup> demektedir.

Hâricîler bu doğru ilkeye muhalefet ettiler, en önemsiz nedenler sırasında Müslümanların halîfelerine karşı çıkmayı öngördüler. Bu karşı çıkma eylemini Halîfe Hz. Ali (r.a)’ye karşı gerçekleştirdiler. Bunu yaparlarken kanları döktüler, yolları kestiler, hakları zayı ettiler, düşmanlar Müslümanlara saldırıncaya kadar onları zayıflatmaya çalıştılar. İşte bunlar halîfe Hz. Ali (r.a)’ye karşı çakmalarının zararlarındandır.

Hâricîler, Müslümanların kahir ekseriyetinin karar kıldığı imâmette Kureyş soyunun şart olma ilkesine de muhalefet

---

<sup>247</sup> *Müslim*, Kitabü’l-İmân; Şerhü’n-Nevevî, 2/37.

<sup>248</sup> *Fethü ’l-Barî*, 1/138.

ettiler. Onlara göre: “İmamet konusunda Kureyş soyunun bir özelliği olmadığı gibi onları başkalarından ayıracak bir meziyetleri de yoktur. İmamete ehil olan her kes nesebine bakılmaksızın devlet başkanı olarak atanabilir.”<sup>249</sup> Onlar bu görüşlerini aşağıdaki delillerle kanıtlamaya çalışarak konuya şöyle yaklaşırlar:

- a. “Devlet başkanında Kureyş’ten olmasını şart koşturmak makul değildir. Çünkü akıl Kureyş’ten daha üstün birisinin onların dışındaki soydan bulunabileceğine engel görmüyor.”
- b. “Yüce Allah peygamberliği belli bir toplulukta kılmadı, o halde liderlik nasıl belli bir kabileden kılınır?!”
- c. “Kur’ân’ı Kerim liderliğin Kureyş’te olması gerektiğini göstermemektedir. Çünkü Yüce Allah: “*Allah’ın nazarında en değerli, en üstün olanınız, takvâda* (Allah’ı sayıp haramlardan sakınmada) *en ileri olandır.*”<sup>250</sup> buyurmaktadır.
- d. Hz. Peygamber (s.a.v)in: “Arabın Arap olmayana takvânın dışında bir üstünlüğü yoktur.”<sup>251</sup> sözünü delil gösterirler
- e. Hz. Peygamber (s.a.v)in: “Üzerinize Burnu kesik Habeşli bir küle emir tayin edilirse sizi Allah’ın kitabıyla sevk ve idare ettiği sürece onu dinleyiniz ve itaat ediniz.”<sup>252</sup> sözü ile delil getirirler.

---

<sup>249</sup> *el-Fasl*, 4/89; *Mekâlâtü'l-İslamîyin*, Eş’arî, 1/204.

<sup>250</sup> Hucurât, 49/13.

<sup>251</sup> *Müsned Ahmed*, 5/441).

<sup>252</sup> *Müslim, Şerhü'n-Nevevî*, (2/227).

- f. Ensâr Kureyşlilik şartını imâmette geçerli bulmadı. Eğer geçerli bulsalar, imâmete rağbet edip istemeyecekler idi ve muhacirler Ensâr'a imâmet için Kureyşliliğin şart olduğunu söyleyerek isteklerini yanıtlayacaklar idi.<sup>253</sup>
- g. Doğrusu Rasûlullah (s.a.v) milletlere, vilâyet ve emirliklere büyük imâmete vekâleten Kureyş'ın dışından vali olarak tayin etti. Büyük imâmette<sup>254</sup> caiz olan şeyler temsilciliklerde de caiz olur, Büyük imâmette yasak olan şeyler temsilciliklerde de yasak olur.<sup>255</sup>

#### **a. Hâricîleri Reddetmenin Yolları**

a) Akıl ile kanıtlamalarına gelince bu kabul edilecek bir durum değildir, Çünkü nass ve icma'nın<sup>256</sup> sabit olduğu bir konuda akıl delil olamaz.

b) Onların, “yüce Allah peygamberliği hiçbir topluluğa özgü kılmamıştır” sözleri delil olamaz. Çünkü yüce Allah peygamberlik ve risalet için insanlar arasında peygamberlik ve risalete en uygun olanı seçer. Hâlbuki halk falanca adamın diğerinden daha uygun olduğunu kesin olarak bilemez. Ayrıca Allah'ın seçmesi ile kulun seçmesi karşılaştırılıp

---

<sup>253</sup> *el-Havâric*, Sea'vî, s. 155.

<sup>254</sup> Devlet başkanlığı. Ç.

<sup>255</sup> *el-Havâric*, Sea'vî, s. 155.

<sup>256</sup> İslâm âlimlerinin dinî bir meselenin hükmü üzerinde fikir birliği etmelerini ve bütün Müslümanların ortaklaşa benimsedikleri dinî hükümleri ifade eden şer'î delil, İslâm fıkının Kur'ân ve Sünnet'ten sonra üçüncü kaynağı. Ç.



kıyaslanamaz. Kureyş'in ayırt edici özelliği ise Kureyş'in insanların gönlünde sahip oldukları dinî ve toplumsal konumlarından ötürü genel bir özelliktir.

c) Hâricîler'in; "Allah'ın nazarında en değerli, en üstün olanınız, takvâda en ileri olandır." Âyeti ile "Arabın Arap olmayana takvânın dışında bir üstünlüğü yoktur." Hadisi ile delil getirmelerinin iki şekilde yanıtlanabilir:

1. Âyet ve hadiste söz konusu olan insanlar arasındaki üstünlük karşılaştırması genel olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla fazla takvâsıyla arkadaşına üstün gelen kişi Allah katında ondan daha değerli ve daha üstün olmasında hiçbir şüphe yoktur. Bu üstünlük, imâmeti bir tarafa bırakarak yapılabilen bir değerlendirmedir. Âyet ve hadisten murat olan budur. Çünkü söz konusu âyet ve hadisin ifadeleri genel üstünlüğe yöneliktir.
2. İmamet açısından üstünlük karşılaştırmasına gelince hiç şüphe yok ki, imâmetin geri kalan şartlarının fazlasıyla bulunmasıyla beraber adaletiyle, takvâsıyla ve doğruluğuyla başkasına galip gelen kişi imâmete daha uygundur. Ancak unutmamalıyız ki, Kureyş nesebinden olması şarttır. Bu şartlar arasında çelişme söz konusu değildir.

d) Onların, emir Habeşli bir köle dahi olsa onu dinlemek ve ona itaat etmek gerektiğine dair rivayet edilen hadisi delil göstermelerine gelince, hadiste ifade edilen hakikatin anlaşılmaz bir tarafı yoktur. Bu konuda birçok rivâyetler sabit olmuştur. Bu rivâyetlerden birisi Hz. Peygamber (s.a.v)'in: "Dinleyiniz! İtaat ediniz! Başı kuru üzüm gibi olan Habeşli bir köle dahi başınıza getirilirse bile."<sup>257</sup> sözüdür. Bu hadis

---

<sup>257</sup> *Buharî*, Kitabü'l Ahkâm; *Fethü'l-Barî*, 12/121.

imâmetin; Kureyş'te olma şartıyla şartlanmasını engellemiyor. Bu hadis ehl-i sünnete göre üç şekilde yorumlanır:

1. Hadiste söz konusu olan köle, devlet başkanı olmayıp devlet başkanı tarafından görevlendirilen kişi kastedilmiştir.
2. Habeşli kölenin halife olma durumu olmasa bile Hz. Peygamber Habeşli köleyi bir deyim olarak zikretmiştir. Hz. Peygamber, ifadelerinde çoğu zaman bu tür deyimlere yer vermiştir. Örneğin “Kim, kaya kuşu yuvası kadar bile olsa bir mescid bina ederse,”<sup>258</sup> hadisinde olduğu gibi. Oysaki Kaya kuş yuvasının mescit olması mümkün değildir.<sup>259</sup>
3. Hz. Peygamber (s.a.v) yöneticiyi dinlemenin ve kendisine itaat etmenin vacip olması konusunda mübalağa yoluna başvurarak Habeşli köle ifadesini kullanmış veya onun kölelikten önceki durumu itibarıyla bu ifadeyi kullanmıştır.<sup>260</sup>

e) Hâricîler'in; Ensâr hilâfet konusunda Kureyş'in daha ehil olduğunu geçerli bulmadıklarını iddiaları ise doğru bir iddia değildir. Doğrusu şu ki, Ensâr Kureyş'in halîfeliğe daha layık olması görüşünü uygun buldular ve hilâfet konusunda Kureyş'in daha layık olduğuna ittifak sağlandı.

İmam Eş'arî<sup>261</sup> (ö.324/935-36) (r.h) der ki: “Ensâr

---

<sup>258</sup> *Fethü 'l-Barî*, 12/122), *Camiü 'l-Ulumi ve 'l-Hikem*, s. 230.

<sup>259</sup> *el-Havâric*, Sea'vî, s. 175.

<sup>260</sup> *Fethü 'l-Barî*, 13/122,

<sup>261</sup> Eş'ariyye mezhebinin kurucusu. Ç.

Medine’deki Saide oğullarının gölgeğinde toplanıp Ensâr’dan Sa’d b. Ubâde’yi halife olarak seçmek istediler. Bu haberi alan Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer (r.a) muhacirlerden bazı sahabelerle birlikte Ensâr’ın toplandığı yere doğru gittiler. Ensâr, bizden bir emir sizden bir emir olsun düşüncelerini söylediler, o sırada Ensâr’dan Hubâb b. Munzir kılıcını çekip şöyle dedi: ‘Ben hastalığınıza çareyim, ben sizce seçkin olan bir sülaledenim.’ Bu gelişmelerden sonra Hz. Ebû Bekir, hilâfetin sadece Kureyş’te olabileceğini onlara bildirip, Ensâr’a bunun delili olarak Hz. Peygamberin: “Halîfeler Kureyş’tendir.”<sup>262</sup> hadisini gösterdi. Daha sonra orada bulunanlar Hz. Ebû Bekir (r.a)’e biat ettiler. Onun imâmetinde anlaşmaya varıp hilâfeti üzerinde ittifak ettiler ve itaatine boyun eğdiler.<sup>263</sup>

f) Hâricîler’in; Hz. Peygamber (s.a.v)in bazı şehirlere ve ordulara Kureyş’in dışından valiler atamasını delil göstermeleri ise onlar için bunda bir delil söz konusu değildir. Çünkü bu tayinler halifenin tayini değildir. Küçük imâmette caiz olanın büyük imâmette de caiz olacağı tezi kabul edilmez.<sup>264</sup>

İbn Hacer askalanî (r.h) der ki: “Hilâfetin Kureyş’te olduğunu desteklemeyenlerin kendi görüşlerine delil olarak gösterdikleri; savaşlarda Abdullah b. Revâha, Zeyd b. Sâbit, Usâme b. Zeyd gibi kureyşten olmayan sahabelere yönetme yetkisinin verilmesi konusunda büyük imâmete dair hiç bir

---

<sup>262</sup> *Musannef-u İbn Ebî Şeybe*, 5/544; Buharî başka bir lafızla, 7140.

<sup>263</sup> *Mekâlâtü’l-İslâmîyin*, 1/39-41; *Şerhu’n-Nevevî*, 12/200; *el-Fasl*, 4/89.

<sup>264</sup> *el-Havâric*, Sea’vî, s.178.

delil olamaz. Ancak bu hadis, Kureyşli halîfe hayattayken başkalarına yetkilerini vererek temsilciler atayabileceğini göstermektedir.”<sup>265</sup> Allah (c.c) daha iyi bilir.

### **b. İmamette Kureyş Soyunu Şart Koşan Ehl-i sünnetin Delilleri**

- a. Hz. Peygamber (s.a.v)in: “Muhakkak ki bu iş (yönetim) Kureyş’tedir. Onlar dini ikame ettikçe kim onlara düşmanlık ederse Allah onu yüzüstü süründürür.”<sup>266</sup> hadisi birinci delilleridir
- b. Hz. Peygamber (s.a.v)in şu hadisi: “Kureyş’ten iki kişi kaldığı sürece bu iş hep onlarda olacaktır.”<sup>267</sup> hadisi de bir başka delildir. Müslim’e ait bir rivâyette hadisin ilgili pasajı: İnsanlardan iki kişi kaldığı sürece.”<sup>268</sup> şeklindedir.
- c. “İnsanlar Kureyş’e tâbidirler.”<sup>269</sup> hadis-i şerif konunun bir başka delili olarak kabuledilmektedir.
- d. Söz konusu hilafette kureyşli olmanın şart oluşunda İcmâ’nın oluşması da deliller arasında sayılmaktadır. Nitekim birçok âlim bu konuda icmâ’nın olduğunu naklede. Bu âlimlerden Nevevî (ö.676/1277), “İnsanlar Kureyş’e tabidirler.” hadisini yorumlarken: “Bu ve benzeri hadisler hilâfetin Kureyş’e özgü

---

<sup>265</sup> *Fethü'l-Barî*, 13/119.

<sup>266</sup> *Buharî*, Kitabü'l-Ahkâm; *Fethü'l-Barî*, 13/114.

<sup>267</sup> *Buharî*, Kitabü'l-Ahkâm; *Fethü'l-Barî*, 13/114.

<sup>268</sup> *Müslim*, Kitabü'l-İmare; *Şerhü'n-Nevevî*, 13/201.

<sup>269</sup> *Buharî*, Kitabü'l-Menakib; *Fethü'l-Barî*, 6/526.

olduğunu ve Kureyş'ten olmayan birisini halîfe olarak seçmenin caiz olmadığını açık bir şekilde göstermektedir. Bu konudaki Sahih hadisler sabit olduğundan, sahabe, tabiîn ve onlardan sonrakilerin zamanında bu görüş üzerinde icmâ oluşmuştur.<sup>270</sup> ifadelerine yer vermektedir.

Bu konuda icmânın oluştuğunu nakleden ilim erbabından biri de Kadî İyaz<sup>271</sup> (ö. 544/1149)'dır. Nevevî, Kadî İyaz'ın; imâmet konusunda Kureyşli olmanın şart olmasının bütün âlimlerin mezhebi olduğunu söylediğini nakletmektedir. Nevevî: “Ensâr Saide oğullarının gölgesiğinde toplandıkları zaman Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer (r.a) onlara imâmet konusunda Kureyşîliğin şart olduğunu delil olarak göstermişlerdi ve Ensâr bunu inkâr etmemişti.” Bilgisini vermektedir.

Kadi İyaz: “Âlimler Kureyşîliğin imâmette şart olduğu konusunu icmânın sağlandığı konular arasında zikretmişler. Bu söylediğimize muhalif olarak selefin hiç birinden bir söz veya eylem nakledilmemiştir. Bu durum seleften sonraki asırlarda da bu şekilde devam etmiştir.” Dedikten sonra sözlerini şöyle sürdürür: “Nazzam<sup>272</sup> (ö.231/845) ve ona uyan Hâricîler ile bidat ehlinin ‘imâmetin Kureyş’in dışında da olabileceğini’ söylemelerine itibar edilmez. Ayrıca Dirar b. Amr’in şu

---

<sup>270</sup> *Şerhü'n-Nevevî Âla Sahihi Müslim*, 12/200; *el-İmametü'l-Uzma*, Demicî, s. 273.

<sup>271</sup> Mâlikî kadısı, hadis, fıkıh ve dil âlimi. Ç.

<sup>272</sup> Basra Mu‘tezile ekolünün ileri gelen kelâmcılarından, Nazzâmîyye kolunun kurucusu. Ç.

sözündeki ‘Kureyş’in dışındaki Nebatlar <sup>273</sup> ve başkaları imâmet konusunda Kureyş’e tercih edilir, çünkü aksi bir durum olduğunda onları imâmetten indirmek kolaydır.’ saçmalığına da itibar edilmez. Dirar b. Amr’in söylediği bu söz Müslümanların icmâ’ etmesine muhalif olmasıyla beraber batıl süslü bir sözdür. Allah (c.c) daha iyi bilir.”<sup>274</sup>

Bu âlimlerin dışında Maverdî, <sup>275</sup> (ö.450/1058) Îcî, <sup>276</sup> (ö.756/1355) İbn Haldûn <sup>277</sup> (ö.808/1406) ve Gazalî <sup>278</sup> (ö.505/1111) de bu konuda icmâ olduğunu nakleden ilim erbabındandır. Konuyla ilgili icmânın varlığını anlatan çağdaş âlimlerden Muhammed Reşit Rıza: “Kureyşliliğin şart olduğuna icmânın oluşu rivâyet ve uygulama ile sabittir. Bu hadisleri güvenilir muhaddisler rivâyet ettiler. Kelamcılar ve bütün sünnet mezheplerinin fıkıhçıları bu hadisi delil olarak gösterdiler. Ensâr’ın hilâfeti Kureyş’e teslim edip onlara uyum sağlamasıyla, sonra ümmetin kahir ekseriyetinin pek çok asır boyunca buna uymasıyla bu esas uygulanmıştır.”<sup>279</sup> Değerlendirmesini yapmaktadır.

Ancak Hafız İbn Hacer icmânın oluşuna şu sözleriyle

---

<sup>273</sup> Acem fellahlarından bir kabile.

<sup>274</sup> *Şerhü ’n-Nevevî Ala Sahih-i Müslim*, 12/200.

<sup>275</sup> *el-Ahkâmü ’s-Sültaniyye*, s. 6.

<sup>276</sup> *el-Mevakif*, s. 398.

<sup>277</sup> *el-Mukaddime*, s. 194.

<sup>278</sup> *el-Batiniyye*, s. 180.

<sup>279</sup> *el-Hilafe evi ’l-İmametü ’l-Uzma*, Muhammed Reşit Rıza, s. 19.

itiraz eder: “Bu konuda icmânın varlığını nakledenler bu konuyla ilgili Hz. Ömer’den gelen rivâyeti tevil etmeye gereksinim duymaktadırlar. Çünkü İmam Ahmed, râvîleri güvenilir olan bir sened ile Hz. Ömer’in şöyle dediğini rivâyet eder: ‘Eğer ecelim gelir ve Ebû Ubeyde vefat etmişse o zaman Muaz b. Cebel’i halife tayin ederdim.’ Oysaki Muaz b. Cebel Ensâr’dandır, Kureyş’ten değildir.” Bazı ilim ehlinin söylediği gibi Hz. Ömer’in rivâyet ettiği bu hadis senedi kopuk olduğundan zayıf bir hadistir.”<sup>280</sup>

İmam Cüveynî<sup>281</sup> (ö.478/1085), Kureyş soyundan olmanın şart olmadığı görüşüne meyletti.<sup>282</sup> Ebû Bekir el-Bâkillanî<sup>283</sup> (ö.403/1013)’nin ise farklı görüşleri olmuştur; Nitekim *el-İnsaf* adlı eserinde Kureyş soyunu şart koşarken,<sup>284</sup> *et-Temhid* adlı kitabında bunu şart koşmamıştır.<sup>285</sup>

Çağdaş âlimlerin çoğu Kureyşli olmanın şart olmadığı görüşündedirler. Onlardan Muhammed Ebû Zehra *el-Mezâhibü’l-İslâmiyye* adlı eserinde bu görüşünü dile getirmiştir. Muhammed Ebû Zehra konuyla alakalı gelen hadislerin sadece bir haber ve malumattan ibaret olup hüküm bildirmediği düşüncesindedir.<sup>286</sup> Çağdaş âlimlerden Akkâd

---

<sup>280</sup> *el-İmamet’ül-Uzma*, s. 284.

<sup>281</sup> Eş’arî kelâmcısı ve Şâfiî fakihi. Ç.

<sup>282</sup> *Ğiyasü’l-İmam*, Cüveynî, s. 163.

<sup>283</sup> Ünlü Eş’arî kelâmcısı ve Mâlikî fakihi. Ç.

<sup>284</sup> *el-İnsaf*, Bakillanî, s. 69.

<sup>285</sup> *et-Temhid*, s. 275.

<sup>286</sup> *el-Mezahibü’l-İslamiyye*, 1/90.

(1889-1964) da aynı görüşü paylaşmaktadır.<sup>287</sup> Dr. Ali Hasan el-Harpûtlı da *el-İslâm ve'l-Hilâfe adlı* kitabında bu safta yer almış<sup>288</sup> ve mezkûr hadisleri mevzu olmakla suçlama cüretinde bulunmuştur. Çağdaş ilim erbabından Dr. Salahüddin ed-Debbusî *el-Hilafe Tevliyetühu ve Azluh* adlı eserinde böyle bir şartın olmadığını zikreder, mevzuyla ilgili hadislerin ise sadece bilgilendirme ve bir malumat bilgisi olduğunu söyler.<sup>289</sup> Çağdaş âlimlerden Prof. Dr. Muhammed Mübarek (r.h) Bu konunun ‘etkenlerin değişmesiyle değişen hukuki yönetim’ kabilinden olduğunu düşünmektedir.<sup>290</sup> Ancak kabul gören görüş Müslümanlarının kahir ekserisinin düşündüğü gibi imâmet için Kureyşliliğin şart olmasıdır.<sup>291</sup> Zira Kureyş’in imâmete daha layık olduğuna dair açık deliller sabit olmuştur. Ayrıca bu konuda sahabenin ve kendilerinden sonraki Müslümanlar tarafından icmâ olmuştur. Bu konuda muhalefet edenlerin delillerinde öyle bir şartın olmadığına dair hiçbir delil yoktur. Ancak Kureyş’in hilâfete daha layık olması için iki şart gereklidir: Birincisi: Dini ikame etmeleridir. Zira Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştu: “Muhakkak ki bu iş (yönetim) Kureyş’tedir. Onlar dini ikame ettikçe kim onlara düşmanlık ederse Allah onu yüzüstü süründürür.”<sup>292</sup>

---

<sup>287</sup> *ed-Demokratiyye fi 'l-İslam*, s. 69.

<sup>288</sup> *el-İslam ve'l-Hilâfe*, s. 42.

<sup>289</sup> *el-Hilâfe Tevliyetühü ve Azluh*, s. 270.

<sup>290</sup> *Nizamü 'l-İslam fi 'l-Hükmi ve'd-Devle*, s. 71.

<sup>291</sup> *el-Ahkâmü 's-Sültaniyye*, Ebû Ya'la, s. 20; *el-Havâric*, Sea'vî, s. 159.

<sup>292</sup> *Buharî*, Kitab'ül Ahkâm; *Fethü 'l-Barî*, 13/114.



İkincisi, görevi başında bir halîfenin olmaması. Eğer görevi başında bir halîfe varsa Kureyş'in hilâfette daha layık olması söz konusu olamaz. Buna göre Kureyş soyundan olma şartı hilâfetin başlaması ve seçilmesi zamanında geçerli olup sürdürülme zamanında geçerli değildir. Çünkü Allah'ın emrini ikame edip dininden sapmadığı ve açık bir küfür hareketi ondan meydana gelmedikçe görevi başında olan halîfe ile tartışmak, kendisine karşı çıkmak ne bir Kureyşli için ne de başkaları için caiz olmaz.<sup>293</sup> Kendisinden açık bir küfür hareketi meydana geldiğinde ise durum güce bağlı olup fayda ve zararlar göz önünde bulundurularak hükme bağlayan İslâm hukukuna göre hareket edilir.

## **I. SAHABEYE DİL UZATMALARI HZ. OSMAN VE HZ. ALİ'Yİ TEKFİR ETMELERİ**

Hâricîler, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer (r.a)'in halîfeliğini geçerli bulmakla Şîa'dan ayrılıyorlar. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer (r.a)'in halîfeliklerinin meşru bir halîfelik olduğuna inanıp doğruluğunda ve meşruiyetinde onlara göre hiçbir şüphe söz konusu değildir. Onlar, Bu iki halîfenin hilâfetlerinin mü'minlerin isteğiyle ve hoşnutluğuyla olduğuna, Allah'ı razı edecek salih amel ve yönetimleri altında bulunanlara öğüt verme halleri üzere vefat edinceye kadar, Allah (c.c)'ın emrettiği doğru yol üzere yürüdüklerine hiçbir şeyi değiştirmediklerine inanıyorlar. Doğrusu onların bu inancı haktır, doğrudur. Çünkü Müslümanların bu iki

---

<sup>293</sup> *el-Havâric*, Sea'vî, s. 159; *el-İmametü'l-Uzma*, s. 273.

halîfesi onların inandığı gibi idiler. Rafızîlerin<sup>294</sup> inancına tutulanlar hariç hiç kimse bunda hiç şüphe etmez.

Hâricîler ilk iki halîfeye karşı olan bu inancında doğru ve isabetli bir karara vardılar. Onlar bu hususta başarılı oldular fakat onlardan sonra ki halîfeler hakkındaki inançlarında helak oldular. Zira şeytan onlara rehberlik yaptı, Hz. Osman (r.a) hakkındaki inançları konusunda onları haktan ve doğrudan uzaklaştırdı. Şüphesiz şeytan onları düşmanlarının kendisine karşı kin güttüğü bir zamanda Hz. Osman'ın hilâfetini inkâr etmeye şevketti. Ayrıca tahkîm olayından sonra Hz. Ali (r.a)'nin hilâfetini de inkâr ettiler. Bunların ötesinde onların kötü inançları, onları Hz. Osman'ı, Hz. Ali'yi, Talha'yı, Zübeyr'i, Amr b. Âs'ı, Ebû Musa el-Eş'arî'yi, Abdullah b. Abbâs'ı, Cemel ve Sıffîn savaşına katılanları (r.a) kâfir olmakla suçladılar. Hâricîler bu bahtiyar sahabelere hepsini kapsayacak şekilde genel bir karalama yönelttiler. Ayrıca bazı belli sahabelere özel olacak şekilde bir karalama yönelttiler.

Hâricîler'in genel şekildeki karalamaları, onların kâfir olduklarına inanmalarıydı. İlim erbabı onların bu kötü inançlarını eserlerinde kayıt altına almışlardır.<sup>295</sup> Nitekim İmam Ebû'l-Hasan el-Eşârî (ö.324/935-36) (r.h): “Hâricîler'in hepsi Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in halîfeliğini geçerli buluyorlar. Hz. Osman (r.a)'ın, kendisine kin güdülmeye neden olan hadiseler dönemindeki halîfeliğini kabul etmiyorlar. Onlar Hz. Ali'nin tahkîm olayından önceki

---

<sup>294</sup> Başlangıçta Zeyd b. Ali'den ayrılan ilk İmâmîler'e, daha sonra bütün Şîî fırkaları ile Şîî unsurları taşıyan bazı bâtunî gruplarına verilen isim. Ç.

<sup>295</sup> *Akidetü Ehli's-Sünneti ve'l Cemaati fi's-Sahabeti'l Kiram*, 3/1175.

halîfeliğini kabul ederken Tahkîmi kabul ettikten sonraki halîfeliğini kabul etmiyorlar, Muâviye, Amr b. Âs Ebû Musa el-Eş'arî'yi tekfîr ediyorlar”<sup>296</sup> demektedir.

İbn Teymiyye (r.h) konuyla ilgili: “İlk üç halîfe; Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman’ın zamanda, Müslümanlar birlik içindeyken Hâricîler’in şeytanı kontrol altında idi. Hz. Ali (r.a)’nin halîfeliği döneminde ümmet ayrılınca şeytan ortaya çıkma ortamı buldu. Böylelikle Hâricîler, Hz. Ali’ye karşı çıkıp onu, Muâviye’yi ve ikisine dost olanları tekfir ettiler. İki grup arasında hakka en layık olan Ali b. Ebî Talib onlarla savaştı.”<sup>297</sup> değerlendirmesini yapmaktadır.

Şehristânî <sup>298</sup> (ö.548/1153), Hâricî fırkâlarının büyük günahlarını saydıktan sonra: “Hâricîler’in bütün fırkâlarını bir araya toplayan, “Osman ve Ali’den (r.a) beriyiz.” sözleridir. Hâricîler onlardan beri olmayı her türlü ibadetten üstün görürler.” demektedir. Ayrıca Şehristânî, Hâricîler’in Muhakkime fırkâsı için: “Muhakkime fırkâsı, Hz. Osman’ın aleyhine kabul ettikleri hadiselerden kendisine dil uzattılar. Ayrıca Cemel ve Sıffîn savaşına katılan Müslümanlara da dil uzattılar”<sup>299</sup> demektedir.

Şehristânî, Hâricîler’in Hz. Ali’nin (hâşâ) kâfir olduğuna inanmalarına değindikten sonra: “Hâricîler’in Ezarika fırkâsı bu bidati sürdürdü. Bu bidate, Hz. Osman’ı, Talha’yı,

---

<sup>296</sup> *Mekâlâtü'l-İslâmîyin*, 1/204.

<sup>297</sup> *Mecmu'u'l Fetâvâ*, 9/ 89.

<sup>298</sup> *el-Milel ve'n-nihâl* adlı eseriyle tanınan Ortaçağ İslâm dünyasının en meşhur dinler tarihçisi. Ç.

<sup>299</sup> *el-Milel ve'n-Nihal*, Şehristânî, 1/117.

Zübeyr'i, Hz. Aişe'yi, Abdullah b. Abbâs (r.a)'ı ve geri kalan bütün Müslümanları tekfîr etmeyi ve ebedî cehennemde kalmalarına inanmayı eklediler”<sup>300</sup> şeklinde sözünü sürdürmektedir. Bu inanç sadece işitilmekle bile batıl olduğu açıktır, bu inanç sapıklıktır, aklı çelmedir, hakkı bir tarafa koymadır. Şeytan Hâricîler'i bu inançlarıyla baştan çıkarmış, böylece şeytanın tebaasından oldular. Onların, bahsi geçen Rasûlullah (s.a.v)'ın sahabelerinin küfrüne inanmaları birçok sebepten batıldır:

1. Şüphesiz ki, yüce Allah (c.c) sahabelerin, insanların iyiliği için meydana çıkartılmış en hayırlı ümmet olduğunu bildirmektedir. Ayrıca Rasûlullah (s.a.v) sahabesinin ümmetin en hayırlısı olduğunu haber vermiş. Yüce Allah: *“(Ey Ümmet-i Muhammed!) Siz insanların iyiliği için meydana çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz: İyiliği yayar, kötülüğü önlersiniz, çünkü Allah'a inanırsınız.”*<sup>301</sup> buyurmaktadır. Yüce Allah (c.c) bu âyet-i kerimede bu ümmetin, insanların iyiliği için meydana çıkarılmış en hayırlı ümmet olmasıyla bu ümmeti yüceltmıştır. Çünkü onlar vacip olan iyiliği emre etme, kötülükten sakındırma görevini gereği gibi yerine getirdiler. Bu ise, onların ulaştığı kâmil iman ve güçlü yakînîn neticesinden başka bir şey değildir. Ayrıca onlar bu âyette atıfta bulunulan hayırlı olmanın niteliklerini gerçekleştirdiler. Nitekim Ebû Abdullah Hâkim'in Abdullah b. Abbâs'a isnat ettiği rivâyete göre İbn Abbâs bu âyette anlatılanların, Rasûlullah (s.a.v)'la beraber Mekke'den

---

<sup>300</sup> *el-Milel ve'n-Nihal*, Şehristanî 1/121.

<sup>301</sup> Ali İmrân, 3/110.

Medine’ye hicret edenler olduğunu söylemektedir.<sup>302</sup>

Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: “İnsanların en hayırlısı benim içinde bulunduğum asrın insanları (ashabım)dır. Sonra ikinci, sonra üçüncü asrın insanlarıdır”<sup>303</sup> En hayırlı olmalarının nedeni şu ki, İnsanlar Hz. Peygamberi inkâr ederken onlar iman etti, insanlar yalanlarken onlar doğruladı, İnsanlar yüz üstü bırakırken onlar yardım ettiler, cihat ettiler, barındırdılar.<sup>304</sup>

Dinden çıkan Hâricîler’in küfrüne inandıkları sahabe fertleri, Mekke’den Medine’ye Rasûlullah (s.a.v) ile beraber hicret edenlerdir. Bu yüce ve yüksek övgünün kapsadığı kişilerin başında bu bahtiyar zümre gelir. Çünkü onlar hicret edenlerdendirler, onlar insanların inanmadıkları bir zamanda Hz. Peygamber (s.a.v)’e iman edenlerdendirler, onlar Hz. Peygamberle beraber cihat eden, kendisine yardım eden ve Hz. Peygambere inen nura tabi olanlardandır. Söz konusu âyet ve hadiste Allah’ın ve Resûlünün, sahabeler için Hz. Peygamber’in ümmetinin en hayırlısı olmalarına şahitlikleri vardır.<sup>305</sup>

Hz. Ali, Zübeyr, Talha ve onların dışındakiler gibi Hâricîler’in tekfir ettiği sahabelerin önde gelenlerinin cennet ehli olduklarına dair haklarında hadisler varit olmuştur, Rasûlullah (s.a.v) onları cennetle müjdelemiştir. Yüce Allah

---

<sup>302</sup> *el-Müstedrek*, Hâkim 2/294. Hâkim, bu rivâyeti sahih kabul etmiş, Zehebî ise bunu onaylamıştır.

<sup>303</sup> *Müslim*, 4/1965.

<sup>304</sup> *Feyzü’l-Kadîr*, Menâvî, 3/478.

<sup>305</sup> *Akîdetü Ehli’s-Sünneti ve’l-Cemaati fi’s-Sahabeti’l-Kiram*, 3/1175.

aziz kitabının birçok yerinde hakiki ve samimi imanlarına şahitlik etmiştir. Yüce Allah (c.c): “*İnsanlar içinde İbrâhim’e en yakın olanlar, ona tâbi olanlar, bu Peygamber ve bu Peygambere iman edenlerdir.*”<sup>306</sup> Bu âyetteki “bu Peygambere iman edenler” sözünün ilk kapsayacağı kişiler sahabe-ı kiram (r.a)dır. Çünkü onlar tartışmasız bu hitabın kapsamına girecek ilk ve en faziletli kişilerdir. Fakat Allah Hâricîler’in kalbini hakkı kabul etmekten uzaklaştırdı. Böylece Hâricîler, her şeyi bilen ve her şeyden haberdar olan yüce Allah’ın, tekfir ettikleri veya kendilerinden beri olduklarını söyledikleri sahabelerin hakiki imanına şahitlik ettiğinin farkına varmadılar.<sup>307</sup>

Yüce Allah (c.c) muhkem ve saygın kitabında sahabeden razı olduğunu, onların da Allahtan razı olduğunu, onlara cennetlerde devamlı kalacakları ve kendilerine büyük başarı olacağı ile müjdelediğini haber vermektedir. Nitekim Yüce Allah: “*İslâm’da birinci dereceyi kazanan Muhacirler ve Ensâr ile onlara güzelce tâbi olanlar yok mu? Allah onlardan razı, onlar da Allah’tan râzı oldular. Allah onlara içlerinden ırmaklar akan cennetler hazırladı. Onlar oralara devamlı kalmak üzere gireceklerdir. İşte en büyük mutluluk, en büyük başarı!*”<sup>308</sup> Yüce Allah bu âyeti kerimede muhacirden ve Ensârdan İslâm’da birinci dereceyi kazananlardan razı olduğunu net bir şekilde açıklamıştır. Bu âyet, sahabenin kâfirliğine inananların sapıttığına ve Allah’a muhalif olduğuna dair net ve açık Kur’ânî bir delildir. Zira bunlar

---

<sup>306</sup> Ali İmrân, 3/68.

<sup>307</sup> *Akidetü Ehli’s-Sünneti ve’l-Cemaati fi’s-Sahabeti’l-Kiram*, 3/1161.

<sup>308</sup> Tevbe, 9/100.

Allah'ın razı olduğu kişileri kâfir olmakla suçladılar. Şüphesiz Allah'ın razı olduğu kişileri tekfir etmek Allah'a; zıt gitmektir, başkaldırmadır, haddi aşmaktır. İşte bu haddi aşma Rafizîlerin ve dinden çıkan Hâricîler'in sıfatıdır.<sup>309</sup>

Yüce Allah (c.c): *“Gerçekten Allah, (Hudeybiye’de) o ağacın altında sana biat ettikleri zaman, müminlerden razı oldu. Onların kalplerindeki ihlâsı bildiği için üzerlerine sekîne, huzur ve güven indirdi. Onları hemen yakında gerçekleşen bir zaferle mükâfatlandırdı.”*<sup>310</sup> Bu âyeti kerimede ise, yüce Allah, Hudeybiye’ye katılan Rasûlüllah (s.a.v)’ın sahabeleri olan iman ordusundan razı olduğunu ilan etmiştir. Hz. Ali, Hz. Ömer ve Hz. Zübeyr bu iman ordusunun arasında idi. Hudeybiye antlaşması sırasında Hz. Osman, Hz. Rasûlüllah (s.a.v)’ın elçisi olarak Mekke’de idi. Rasûlüllah (s.a.v) Hz. Osman’ın yerine biat etti, kendi elini onun eline vekil kıldı. Bu Hz. Osman için onun elinden daha hayırlı oldu.<sup>311</sup>

Hak Teâlâ’nın kendilerini inkârdan, fâsıklıktan ve isyandan iğrendirdiğini haber verdiği ve kendilerini hak yolu izleyenler kıldığı bir topluluktan küfrün olması çok uzaktır. Yüce Allah: *“İyi düşünün ki Allah’ın Resûlü sizin aranızda bulunmaktadır. Şâyet o birçok işte size uysaydı, haliniz yaman olurdu. Ama Allah size imanı sevdirdi ve onu kalplerinizde güzelleştirdi; inkârdan, fâsıklıktan ve isyandan ise sizi iğrendirdi. İşte Allah’tan bir lütuf ve nimet olarak doğru yolda yürüyener*

---

<sup>309</sup> Akidetü Ehli’s-Sünneti ve’l-Cemaati fi’s-Sahabeti’l-Kiram, 3/1163.

<sup>310</sup> Fetih, 48/18.

<sup>311</sup> Akidetü Ehli’s-Sünneti ve’l-Cemaati fi’s-Sahabeti’l-Kiram, 3/1163.

*onlardır.*<sup>312</sup> Söz konusu ayete baktığımızda görürüz ki, yüce Allah imanı onlara en sevimli şey kıldığını haber vermektedir. Dolayısıyla onlardan ancak imana uyan ve imanın gerektirdiği iyi ve faydalı şeyler meydana gelir. Bu nedenle Kur’ân’ı Kerim’in söylediği gibi hak yolda yürüyenler olmaya müstahak oldular. O halde Rasûlullah onların arasındayken Allah’ın âyetleri onlara okunduğu halde, Rafızîler’in ve dinden çıkan Hâricîler’in iddialarına göre bu seçkin topluluk nasıl tekfîr edilir? Ötesi yüce Allah onlara küfrü iğrendirip onları hak yolu isteyen bir topluluk kılarken onlar nasıl tekfîr edilir. Doğrusu câhil Hâricîler Hz. Osman’ın, Hz. Ali’nin, Talha’nın, Zübeyr’in, İbn Abbâs’ın, Amr b. As’ın, Ebû Musa el-Eş’arî’nin, Muâviye’nin Cemel ve Sıffin savaşına katılan sahabe-ı kiramın kâfir olduklarını iddia etmeleriyle doğru yoldan saptılar.<sup>313</sup>

## **J. MODERN DÖNEMDE HÂRİCÎLERİN TİPİK ÖZELLİKLERİ VE EĞİLİMLERİ**

Hâricîler’in özellikleri ve eğilimleri bu gün Müslüman nesilden bir takım fırkâlar arasında; cemaâtler, fertler, çağrılar, hareketler, yönelişler, sloganlar, yöntemler, metotlar, pozisyonlar, uygulamalar, kişisel ve toplumsal eğilimler ve benzeri olarak farklı olgularda ve şekillerde ortaya çıkmaya başladı. Bu olgular, tehlike uyarısını ve Hâricîler’in i’tikadî, fikrî ve eylemsel tohumlarının ortaya çıkışının başlangıcının haberini vermektedir.<sup>314</sup>

---

<sup>312</sup> Hucurât, 49/7.

<sup>313</sup> *Akidetü Ehli’s-Sünneti ve l-Cemaati fi’s-Sahabeti l-Kiram*, 3/1165.

<sup>314</sup> *el-Havâric*, Nasirü’l-Akl, s. 120.



Söz konusu bu olguların ve özelliklerin bazıları şunlardır: dini konularda cana sert davranmak, başkalarına baskı yapmak, bilgi olmadığı halde bilgelik taslamak, aldatma, olaylara liderlik yapmak, sabırsızlık, feraset azlığı, görüşte başa buyruk davranmak, başkalarını cehaletle suçlamak, âlimlere dil uzatmak, haklarında sûizan etmek, onları küçümsemek ve onlardan nefret ettirmek, başkalarıyla ilişkilerde sert olma, başkalarıyla karşılıklı anlaşma köprüsünü kurmanın zor olması, bölünme ve parçalanma kabiliyeti, başkalarını kolaylıkla itham etme, toplanma ve bir olma zorluğu, tekfîr ve bunların dışındaki aşırılık görüngüleri gibi özellikleri bu özellikler arasında sıralayabiliriz. Bu olguların ortaya çıkmasına katkısı olan bir takım nedenlerin bazıları ise şunlardır:

### 1. Dinî İlimleri Bilmemeleri

Hâricîler'in özelliklerine ilgi gösteren eğilim sahiplerinin çoğundan meydana gelen olguları inceleyen kişi, onların cehaletle, dinde az bilgi sahibi olmakla ve dinî ilimlerde birikimlerinin azlığıyla göze çarptığını görmektedir. Onların büyük şeylerin ve büyük maslahatların başına geçtiklerinde bocalanmaları, karıştırmaları, düşünmeden alelacele verdikleri hükümler ve kasıldıkları pozisyonlar çok olur.<sup>315</sup> Çünkü onlar belli hükümleri gerektiren âhâd nassları bilmemelerinin ötesinde, fayda ve zararların fıkhnı, fayda ve zararların mertebelerini kavramaya da güç yetiremiyorlar. Çünkü dinî yönetimle ilgili olan genel nahoş olan şeyler, ki bunlar genelde fitnelere neden olur, taharet, namaz, hac ve ahvali şahsiye gibi genelde doğruluğu belli konuları

---

<sup>315</sup> *el-Havâric*, Nasirü'l-Akl, s. 127.

ilgilendiren cüzî delillere dayanan konular gibi değildirler. Bilakis dinî yönetim konusunda ki, bilgi sıradaki bir takım esaslara dayanmaktadır:

- a. Genel dinî deliller (Kitap, Sünnet, İcmâ' Kiyâs vb.) ve birçok şeyin altına girdiği kurallar.
- b. Dinin amaçları.
- c. Fayda ve zarar arasındaki denge.
- d. Belli konuların delilleri (el-Edilletü'l-Tafsiliyye).

Normal tabakadaki insanlar hatta az ilim sahibi olanlar her ne kadar cüzî nassları kavrayabilseler bile genel küllî hükümleri kavramaları mümkün değildir. Ayrıca dinin amaçlarını anlamak ancak mücmel nassları ve Hz. Peygamber (s.a.v)'in uygulamalarını araştırmakla ve incelemekle olabilir. Dolayısıyla fıkhu'l-makâsîd (maksatlar fıkhu) kıymetli bir ilim konusudur. Bu fıkıh ilmine herkes ulaşamaz, ancak ilim yolunda yükselen, mevcut duruma vakıf olanlar ve gerçekleşmesini zannettiği ihtimalleri iyice inceleyenler ulaşabilirler. Fayda ve zarar arasındaki dengeyi yakalama kabiliyeti; dini, dinin amaçlarını, gerçekleşeni ve fayda ve zararların mertebelerini anlamaya gereksinim duyar. Bu nitelik ise ancak âlimlere aittir.

Yüce Allah'ın kitabını, Rasûlüllah (s.a.v)'ın sünnetini anlamayan normal tabakadaki insanların gruplara liderlik etmesi, Müslümanları böler ve birliklerini bozar. Çünkü normal tabakadaki insanların, görüşlerini açıklayan büyükleri olmadıkça herhangi bir şey üzerine ittifak etmeleri düşünülemez.<sup>316</sup>

## 2. Muallimsiz Kitaplardan Okumaları

---

<sup>316</sup> *Kavâ'id fi't-Taâmüli maa'l-Ulemâ*, s. 121.

Olması gereken metodun dışında bir metotla ilmi talep etmeleri, yardım edecek bir rehber ve yol gösterecek bir yönlendirici olmaksızın ilmi eserlere merakla yönelmeleri aşırılık fikrinin şekillenmesinde katkısı olan nedenlerden biridir. Merakla bu şekilde ilmi eserlere yönelenler Kur'ân ve sünneti kavrama konusunda kapsamlı bilgi sahibi olmadan önce çözümü çok zor olan konularda hükümler çıkarmaya başladılar. Dolayısıyla yanlış hüküm verdiler. Söz konusu durum iki tür gençlikten meydana geldi:

- a) Cezaevlerinde yaşâmış, büyük sıkıntılarla ve işkencelerle karşılaşmış gençlik.
- b) Cezaevlerinde yaşamamış ve büyük sıkıntılarla karşılaşmamış gençlik.

Müslümanların dağılmış birliğini iyice dağıtan ve parçalanan ümmeti daha fazla parçalayan fikrî karışıklıktan ve aşırılık felaketinden dolayı sonuç, acı bir mahsul oldu. Bu durumun ise birkaç sebebi var şöyle ki:

### **a. Âlimlerden Yüz Çevirmek**

Aşırıya gidenler; dinin tayin ettiği durumlardan sapan, ilimle bağlantısı olan bazılarında bir takım bozulmalar olduğundan bu yanlış metodu izlemişler. Böylece onlar ilim erbabına ve doğru bile olsa ilim erbabının sözlerine olan güvenlerini yitirdiler. Sonrasında sûizan hastalığına yenik düşüp bu yüz çevirme dairesini genişleterek bu daireye ilmiyle amel eden ve doğruluk üzere olan âlimleri de girdirdiler. Dolayısıyla bunlara da olan güvenlerini yitirdiler. Düşündükleri veya meylettikleri herhangi bir görüşte mücahit bir âlim onlara muhalefet ettiğinde o âlime olan güvenlerini yitirir ve ondan yüz çevirirler. İşte tehlike ve aşırılık burada kendini göstermektedir.

Söz konusu gençlerle karşılaştığında onlarla konuşan âlimlerden biri: “Korktuğum şey şu ki, âlimlere olan güvensizliğiniz sizleri iki şeyden birine veya ikisine itecektir. Onlardan birincisi; yeterli kabiliyet ve ehil olmadan içtihat etme. İkincisi ise; kitaplara dönüp hiç kimseden yardım ve destek almadan kitaplardan hüküm çıkarmak. İkisinin de barındırdığı bir kısım tehlikeler vardır.” der, Gençlerden biri: “Her ikisine girdik.” diye yanıt verir.<sup>317</sup>

### **b. Taklidi Yeme Konusunda Aşırıya Gitmek**

Şüphesiz Kur’ân-ı Kerim, taklidi ve taklitçiyi yermiştir. Ayrıca selef de taklid<sup>318</sup> metodundan sakındırmıştır. Nitekim Yüce Allah: “Onlara: ‘Gelin Allah’ın indirdiği buyruklara tâbi olun!’ denildiğinde: ‘Hayır, biz babalarımızı hangi inanç üzerinde bulduysak ona uyarız.’ derler. Babaları bir şeye akıl erdirememiş ve doğruyu bulamamış olsalar da mı onlara uyacaklar?”<sup>319</sup> buyurmaktadır.

Müçtehitlerin bu konuda söyledikleri sözlerden birisi, İmam Şâfiî’nin: “Delilsiz ilim talep eden kimsenin durumu, gece odun kesen oduncunun durumu gibidir. İçerisinde zehirli bir yılan olan odun destesini sırtlar, derken yılan onu sokmaya başlar fakat o kişi bunun farkında bile değildir.”<sup>320</sup> sözüdür.

---

<sup>317</sup> *et-Tekfir Cuzuruhu ve Esbabuh*, s.14-15; *Zahirü'l-Ğuluvv’i fid-Din*, s. 313.

<sup>318</sup> Bir âlimin görüşünü delilsiz kabul etmek anlamında fıkıh usulü terimi. Ç.

<sup>319</sup> Bakara, 2/170.

<sup>320</sup> *İ’lamü’l Mûvakkîn*, 2/200.

Konuyla ilgili İmam Ahmed: “Beni taklit etmeyin. Mâlikî’yi, Sevri’yi ve Evzâî’yi de taklit etmeyin. Onların aldığı yerden alın.”<sup>321</sup> Tavsiyesinde bulunurken İmam Ebû Yusuf: “Kaynak ve referansımızı bilmeden sözümüzü söylemek kimseye helal olmaz.”<sup>322</sup> demektedir. Gençler; bu ifadeleri, “âlimle olan taklitçinin annesinin kucağındaki çocuk gibi olduğu” ifadesini ve “taklit eden ile hayvan arasında bir farkın olmadığı” sözünü okudular.<sup>323</sup> Böylece âlimleri taklit etmeye tenezzül etmediler, taklitten nefret etmek ve taklîdi yerme konusunda aşırı gittiler. Bu nedenle sahabenin, tabiînin ve doğruluk üzere olan önceki âlimlerin görüşleriyle doğru yolu bulmanın, onların metotlarından yararlanmanın ve delillerle desteklenen fetvalarından doğru yolu göstermesini istemenin bu yerilmiş taklit grubundan olduğunu sandılar. Buna binaen henüz fetva vermeye ehil olmazken fetva vermeyi kendilerine mubâh gördüler. Kitapların üstüne düşmeye başlayıp kitaplardan hükümleri ve tuhaf görüşleri çıkardılar. Bu alanda iddialı olmazken bu konuda çok aşırıya gittiler, haddi aşp sınırları geçtiler.

Doğrusu bu gençler işleri güzel bir şekilde birbirinden ayırt etmediler ve detaylara vakıf olmadılar. Doğru sözü yanlışından ayırmadılar. Delilleri yorumlanması gereken yerlere sağlam bir şekilde yorumlamadılar. Örneğin genellemenin olmadığı yerlerde genelleme yaptılar. Yönelmek gereken yerlerden yüz çevirdiler. Geri çekilmesi

---

<sup>321</sup> *İ’lamü’l Muvakkûn*

<sup>322</sup> *İ’lamü’l Muvakkûn*

<sup>323</sup> *İ’lamü’l Muvakkûn*, 2/201; *Cami-u Beyani’l-İlmi ve Fazlih*, 2/114.

gereken yerlere doğru ilerlediler.

Taklidi yeren deliller genel değildir. Bilakis indirgenecek ve yorumlanacak belli durumlar içindir.<sup>324</sup> İbn Abdi'l-berr, taklidin yerilmesiyle ilgili rivâyet edilen sözlere değindikten sonra konunun sonunda: “Bütün bu anlatılanlar normal halkın dışındakiler için geçerlidir. Çünkü normal halk başına bir şey geldiğinde kendi âlimlerini taklit etme zorundadır. Çünkü normal halk delilin kaynağını bilmediği gibi yeterli kavraması olmadığından söz konusu konuyla ilgili bilgiye ulaşmaz. Çünkü ilim mertebelerden oluşmaktadır. Bu mertebelerin en aşağıda olanına ulaşmadan en yüksektekine ulaşılamaz. İşte normal halk ile delili arama arasındaki engel budur. Yüce Allah eniyi bilendir” demektedir.

Âlimler, normal halkın âlimlerini taklit etmesi gerektiği konusu ile “*Şayet bilmiyorsanız, bunu bilenlere sorunuz.*”<sup>325</sup> anlamındaki âyette anlatılanlardan amaç normal halk olduğu konusunda ihtilaf etmemişlerdir. Ayrıca dinini yaşayabileceği kadar ilmi ve basireti olmayanlar da âlimlerini taklit etmelidirler. Aynı zamanda ilim erbabı normal halkın fetva vermesinin caiz olmadığı konusunda da ihtilaf etmemiştir. Nedeni ise, -Allah daha iyi bilir- ilimde söz sahibi olmanın, haram ve helal etmenin kendisiyle caiz olduğu ilimleri bilmedikleridir.<sup>326</sup>

Bu gençlerin geneli dinî ilimlerde ve dinî ilimlerde gerekli olan bilgilerde normal halk gibidirler. Âlimlerden soru

---

<sup>324</sup> *Zahirü'l-Ğuluuv'i fi'd-Din*, s. 316.

<sup>325</sup> Enbiya, 21/7.

<sup>326</sup> *Câmi-u Beyani'l-İlmi ve Fazlih*, 2/114-115.

sormak ve açıklama istemeye tenezzül etmediler. Dolayısıyla sonuç fikrî bir kaos olan acı bir ürün oldu.

### c. Doğru Sözü Yanlış Uygulama

Şüphesiz doğru söz yanlış uygulamaları, tehlikeli bir afettir. Bu tehlikeden korunan kurtulur. Bu gün ve geçmişte, Hâricîler'in düştüğü aşırılığa düşenlerin sorunu, gösterdikleri delillerde değil, sorun gösterdikleri delilleri gerçek ve murat olana uygulamalarındadır. Hâricîler Hz. Ali'nin aleyhine dönüp onu küfür ile suçlayıp "Hüküm ancak Allah'a aittir." dediklerinde Hz. Ali şöyle dedi: "Söyledikleri, doğru bir sözdür. Ancak bu doğru sözden batılı kastettiler (Doğru sözü batıla alet ettiler)."<sup>327</sup>

Modern asrın bazı insanları da başkaların düştüğü hatalara düştüler. Zira hak ve adalet sözlerini kötüye kullandılar. Bunun sonucunda; hükümleri çıkartmaya cüret eder oldular, adaletten sapmış görüşlerle ortaya çıkmaya başladılar. Doğru olup yanlış alet edilen sözlere bir kaç örnek verirecek olursak şöyle diyebiliriz:

"Taklit yerilmiştir."

Bu söz Kur'ân ve sünnetin ifade ettiği hak bir sözdür. Üstün, faziletli, müçtehit âlimler taklidi yasaklamıştır. Ancak bu sözden kastedilen gerçek anlamını bildirmek için değinmemiz gereken önemli bilgiler vardır:

– Yanlış ve yerilmiş olan taklit, delilsiz bir şekilde başkasının sözünü kabul etmektir.<sup>328</sup>

– Taklit, içtihat etmeye gücü yetenler için yerilmiştir.

---

<sup>327</sup> *Tarihü Taberî*, 5/677.

<sup>328</sup> *el-Fetâvâ*, 20/15.

İçtihat etmeye güç yetiremeyenler taklit edebilirler.<sup>329</sup>

– Taassup yapmadan önceki âlimlerin kitaplarını okumak onların görüşlerinden yararlanmak yerilen taklit türünden değildir. Bilakis ilim arayışında olan kişi hüküm vermeden önce onların görüş ve anladıklarından doğruyu göstermesini istemek için konuyla ilgili öncekilerin söylediklerini bilmesi gerekir.<sup>330</sup>

Konuyla ilgili Âta<sup>331</sup> (ö.114/732): “Âlimlerin ihtilafını bilmedikçe hiç kimse fetva veremez. Çünkü âlimlerin yaptığı ihtilafları bilmeyen elinde olan bilgiden daha güvenilir bir bilgiyi reddedebilir.”<sup>332</sup> demektedir. Katâde<sup>333</sup> (ö.117/735) ise: “İhtilafları bilmeyen fıkıh ilminin kokusunu koklamamıştır.”<sup>334</sup> Değerlendirmesini yapmaktadır. Yahyâ b. Selam da: “İhtilafları bilmeyen fetva vermemelidir. Görüşleri bilmeyenin “Bu bana daha sevimlidir.” demesi caiz değildir.”<sup>335</sup> uyarısını yapmaktadır.

Ancak modern asrın bazı insanları taklidin caiz olmaması

---

<sup>329</sup> *el-Fetâvâ*, 20/203-203.

<sup>330</sup> *Zahirü'l-Ğuluvv'i fi'd-Din*, s. 318.

<sup>331</sup> Ebû Muhammed Atâ b. Ebî Rebâh Eslem el-Kureşî, Tâbiîn devri Mekke fıkıh mektebinin tanınmış temsilcisi, muhaddis ve müfessir. Ç.

<sup>332</sup> *Câmi-u Beyani'l-İlmi ve Fazlih*, 2/46-47.

<sup>333</sup> Ebü'l-Hattâb Katâde b. Dâime b. Katâde es-Sedûsî el-Basrî, tâbiî müfessir. Ç.

<sup>334</sup> *Câmi-u Beyani'l-İlmi ve Fazlih*, 2/47).

<sup>335</sup> *Câmi-u Beyani'l-İlmi ve Fazlih* 2/47.



kuralını uygulamada yanlışa düşmüşler. Bu kuralı normal halk ve âlimlere eşit bir şekilde uygulamışlardır. İctihat yapabilen ve yapamayan arasında ve temel konular ile tâli konular arasında da ayırma gitmemişler. Sonra ne yapmışlar? Âlimlerin sözlerinden yüz çevirmişler. Ötesi bazıları âlimlerin görüşlerini saçma görmüş metotlarını kabul etmemiştir. Çünkü bu taklidin yerilmesinin gereğidir. Sonra fetva vermeye cesaret etmişler. Kur’ân ve sünnetten hüküm çıkartmayı kolaylaştıran ilimlere aşına olmadan direk Kur’ân ve sünnetten hükümler çıkartmaya başlamışlardır.<sup>336</sup>

“Onlar adamsa, biz de adamız!”

Bu söz insanların beğendiği cazip bir sözdür. Zira bu ifadede özgüven ve başkalarına boyun eğmeye tenezzül etmeme vardır. Bunlar ise bazı insanların nefsinin okşayan şeylerdir. Bu söz, fakîh büyük müçtehit Ebû Hanife (r.h)’ye aittir. Ancak bazı insanlar bu sözü söyleyen ve özelliklerini ayrıca bu sözün ne münasebetle söylenildiğini unuttular. Bu insanlar hükümleri Kur’ân ve sünneti sadece okumakla oldubittiye getirerek hükümleri çıkarıyorlar. Âyet ve hadislerle ilgili müçtehit ve âlimlerin yorum ve kavrayışlarına vakıf olmaları çok azdır. Onlara göre âlim ve müçtehitlerin görüşlerini geçersiz saymanın ve yok kabul etmenin hiçbir engeli yoktur. Onlara “ne yapıyorsunuz? Hüküm verirken biraz sabır gösteriniz, enine boyuna düşününüz, acele etmeyiniz. Önce âlimlerin bu konuyu nasıl anladıklarına bakın.” denildiğinde, onlar şöyle der: “Onlar adamsa, biz de adamız.”

Evet, sizler onlarla bedensel bünye ve beşerî mizaç olarak eşitsiniz. Sizler bu sözün sahibini tanıyor musunuz? Ne

---

<sup>336</sup> *Zahirü'l-Guluvv'i fi'd-Din*, s. 319.

münasebetle söylediğini biliyor musunuz? Bu sözün sahibi yüce Allah'ın keskin zekâ, bol ilim ve gönül takvâsı ile lütfettiği müçtehit, büyük âlim, fıkıh âliminin sözüdür. Bu sözü kendi fıkıh usulü metodunu açıklarken söylemiştir. Zira büyük imam: “Konuyla ilgili Kur’ân’dan ve sünnetten delil varsa onlara öncelik veririm. Bunlardan sonra eğer konuyla ilgili sahabe sözü varsa sahabe sözünden çıkmam. Eğer tabîî sözü varsa onlar (tabîîler) adamsa, biz de adamız (Çünkü Ebû Hanife de tabîidir).”<sup>337</sup> Dolayısıyla uygulamada hakikatten sapmamak için sözün nerede ve ne münasebetle söylendiği bilinmelidir. Evet onlar âlim ve müçtehit insanlardır, siz de öyle misiniz?!<sup>338</sup>

“Sahabe metodu: Kur’ân ve sünnetten direk almadır.”

Asrın bazı insanları, insanlar arasında unutulduktan sonra sahabenin metodunu sınırlandırmaya kalktılar. Onlar hükümleri çıkarmak için Kur’ân ve sünnete yöneldiler, âlimlerinin algılamasıyla aydınlanma isteğinden yüz çevirdiler. “Kur’ân ve sünnet bize yeter, ölümlerin algılarına ihtiyacımız yoktur, bizim algımız berrak bir kaynaktır, onu hiçbir şeyle bulandırmayız.” dediler. İşte burada hata ettiler, tutturamadılar.<sup>339</sup> Çünkü Kur’ân ve sünnetten direk almanın ve Kur’ân ve sünnetle direk diyalog kurmanın sınır ve koşulları vardır. Her Müslüman temel inançlarını, ahlak, öğüt ve değerli ibretleri öğrenmek için Kur’ân ve sünnetle direk diyaloga geçebilir. Çünkü bunlar, kişinin Kur’ân’ın dilini bildiği sürece anlamakta zorlanmayacağı bir şekilde yüce

---

<sup>337</sup> *Zahirü'l-Ğuluvv'i fi'd-Din*, s. 319.

<sup>338</sup> *Zahirü'l-Ğuluvv'i fi'd-Din*, s. 320.

<sup>339</sup> *Zahirü'l-Ğuluvv'i fi'd-Din*, s. 321.

Allah (c.c)’ın açığa çıkardığı ve en mükemmel bir tarzda açıkladığı konulardır. Kalam ilminin ve hükümlerdeki ince konuları öğrenmeye gelince bunun dairesi yukarıdaki konulara göre sadece bu konuların inceliğini kavramak için gerekli yeterlik ve güce sahip kişilerin yer alabileceği kadar dardır. Bu daireye girebilecekler; dil, usul ve hadis ilimlerinin en geniş bilgileriyle donanmış olanlardır. Geniş bilgileri onlara güzel kavrama ve dakik bir tarzda sonuç çıkarma imkânı sağlarken müteşabih ve kapalı konularda onları aşırı gitmekten ve sapmaktan alıkoyar.

Sahabe bu belirgin ayırt etme esası gereği davrandı. Kendilerine bir soru sorulduğunda, bir şeyler kendilerine arz olunduğunda şayet sordukları birinci gruptan olsaydı sorduklarını en kolay şekilde yanıtlarlardı, sordukları ikinci gruptan olduğunda kendi aralarındaki âlimlere ve fıkıhçılara sormadan yanıtlamaya cesaret etmezlerdi. Bu metot, uyulması gereken bir yöntemdir. Bu metot, donmaktan, karışıklıktan ve huzursuzluktan koruyan aklın ve hikmetin metodudur.<sup>340</sup>

Doğrusu bazılarının hocasız fikhî öğrenmeye çalışmasından kötü sonuçlar ve büyük tehlikeler doğmuştur. Önceki âlimlerin mirası olan ilim ve farklı birikimlerini bir kenara bırakmaları, âlimlere dil uzatarak saldırmak, Kur’ân ve sünnet delillerini anlamak için zahirî bir yöneliş içinde olmak, fetva vermeye cesaret etmek ve aşırı fikirlere doymak bu tehlikelerin en önemlilerindendirler.<sup>341</sup>

Şüphesiz İslâm dini, ilme ait edeplerin olduğunu öğrettiği

---

<sup>340</sup> *Zahirü'l-Ğuluuv'i fi'd-Din*, s. 323.

<sup>341</sup> *Zahirü'l-Ğuluuv'i fi'd-Din*, s. 323.

gibi ilme ait bir takım kapıların da olduğunu öğretmiştir. Bahtiyar kişi girişlerini kapılarından yapan ve adabını takınan kişidir. Ayrıca İslâm dini, tarih boyunca birinin direk Kur’ân ve sünnetle diyaloga geçip zihnini çalıştırmaya başlayarak ilk adımında hükümleri çıkardığını ve önceki âlimlerin sözlerine bakmayı sonraya bıraktığını veya önceki âlimlerin sözlerinden yüz çevirdiğini öğretmemiştir. Böyle bir durumu; bedevî, sert, câhil, fıkıhtan soyutlanmış ve fıkıhçılardan yoksun olan Hâricîler ve onların yolunu tutanların dışında bu durumun herhangi birinden gerçekleştiğini görmedik ve duymadık.<sup>342</sup>

Âlimler ilim erbabının anlayışlarından ve görüşlerinden aydınlanma istemeksizin direk kitaplardan ilim almayı çokça yasaklamışlardır. Çünkü böyle bir metot, tahrif etmeye, yanlış okumaya, hükümleri değiştirmeye, bilmeden Allah’ın hakkında atıp tutmaya, haramı helal kılmaya ve helali haram kılmaya giden bir kapıdır.

İbn Cemâa ilim talibinin adaplarına değinirken kendisinden ilim alacağı ve ahlakı kendisinden kazanacağı hocayı seçmek için istihare etmenin ilk adap olduğunu açıkladıktan sonra: “İlim talibi hocasını, dinî ilimlere tam vakıf olanlardan ve asrının güvenilen âlimleriyle beraber çok araştırması ve uzun zaman bir araya gelenlerden seçmeye çalışmalıdır. İlim talibi ilmini, uzman hocaların sohbetini görmeyen ilmini yapraklardan alanlardan almamalıdır.” demektedir. İmam Şâfiî (r.h): “Fıkıh ilmini kitaplardan alan kişi hükümleri zayi eder.” buyurmaktadır. Bazıları ise: “ilmini sayfadan öğrenenler (Suhufî), en büyük

---

<sup>342</sup> *Zahirü'l-Ğuluuv'i fi'd-Din*, s. 234.

afetlerdendir.”<sup>343</sup> demektedirler. Maşallah! Söyleyen ne güzel söylemiş: “İlmi şifahî olarak bir hocadan alan kişi sapma ve tahrif etme konusunda güvende olur. İlmi sayfalardan alan kişinin ilmi ise ilim erbabınca yok gibidir.”

Önceki âlimler (selef): “Kur’ân’ı bir hocadan değil de kendi kendine öğrenip kurandan ahkâm çıkaran ve bu suretle halka fetva veren (mushafî)den öğrenmeyiniz. Ayrıca ilmi bir hocadan değil de kitaplardan öğrenip fetva veren (suhufî)den almayınız.”<sup>344</sup> Ebû Zur’a: “ilmi şifahî olarak hocadan almadan ilmi kitaplardan alan kişi fetva veremez. Yine bir hoca olmaksızın kendi kendine Kur’ân öğrenen de Kur’ân okutamaz.”<sup>345</sup> demektedir. Yüce Allah: “*Şayet bilmiyorsanız, bunu bilenlere sorunuz.*”<sup>346</sup> buyurmaktadır.

Yüce Allah kanıtlamadan konulara girişerek hüküm veren, çoğu zaman doğru olmazken bunu anlatan, ifşâ eden ve yayınlayanları kınamıştır.<sup>347</sup> Bunun anlamı insanları ilme çalışmaktan ve öğrenmekten engellemek değildir. Çünkü ilmi talep etmek farzdır. Bu talep beşikten mezara kadar istenmektedir. Ancak biz şunu söyleriz: “İnsanlar ilmi öğrenme gayretine girerken ihtisâs sahiplerine ihtiyaç duyacaklardır. Zira dinî ilimlere ait; insanların elde etmediği bir takım araç gereçleri, bilmedikleri ve kavramadıkları temel

---

<sup>343</sup> *Tezkiretü’s-Sami’i ve’l-Mütekellimi fî Adabî’l-Âlimi ve’l-Mütteallim*, s. 87.

<sup>344</sup> *el-Fakîh ve’l-Mutafakkih*, Hatib Bağdâdî, 2/97.

<sup>345</sup> *el-Fakîh ve’l-Mutafakkih*, Hatib Bağdâdî, 2/97

<sup>346</sup> Enbiya, 21/7.

<sup>347</sup> *Tefsirü İbn Kesir*.

kuralları, zamanlarının ve işlerinin öğrenmek için kendilerini adamlarına müsaade etmediği ek kurallar ve tamamlayıcı bilgiler vardır.<sup>348</sup> Dolayısıyla bu konuda cesaretli olmak ve disiplinsiz apar topar girişmeye başlamak olmaması gerektiği gibi Aynı zamanda tembellik, şevksizlik, fikir ve düşünceyi dondurmak, araştırmadan sakınmak ve akla el koymak da olmamalıdır. Biz ancak sabırla, tahkik etmekle, zihinde tartmakla, kesinleştirmekle ve müşkül konuları sormakla beraber bir çalışma ve gayretin olmasını istiyoruz. İşlerin hayırlısı ifrat ve tefritten uzak olan dengelisi ve ortasıdır.<sup>349</sup>

### 3. Çoğu Âlimlerin Görevini Yapmaması

Peygamberlerin varisleri sadece âlimlerdir. Dolayısıyla âlimler toplum içerisinde önderlik ve yönlendirme görevlerini yapmalılar. Âlimler, ahlaklarıyla, gayret ve ilimleriyle edebî, ilmî varlıklarını ve toplum içindeki yetkinliklerini belirlemelilerdir. Onlar bu din ile ve bu dinden aldıkları ilim ile toplumu doğru bir şekilde formüle etmeleri için harekete geçmelidirler. Âlimler yönetici ve yönetilenlerden her birini olması gereken doğru yere koymaya çalışmalılar. Onlar bir yandan yöneticileri Allah'ın dinine, diğer yandan da yönetilenleri Allah'ın emir ve yasaklarına tutunmaya döndürmeleri gerekir. Böylece toplumda gerçekleşen siyasî, toplumsal ve ekonomik zulümler yok olurken, toplumdaki ahlakî, ruhsal ve davranışsal bozulma yok olmuş olur. Âlimler en azından bu yolda gayret göstermelidirler. Bu vesileyle insanların niyetlerini Allah için samimi yapacakları

---

<sup>348</sup> *es-Sahvetü'l-İslamiyye*, s. 306.

<sup>349</sup> *Zahirü'l-Ğuluvv'i fi'd-Din*, s. 326.

ve düzeltmek için gerekli olan gayreti gösterecekleri kadar düzeltmiş olurlar.

Âlimlerin önderlik ve keşfe çıkma rolü toplumda her zaman olmuştur. İnsanlar ister yönetici ister yönetilenler olsun onların bu konumlarını tanımışlardır. Müslümanlar arasında laik, seküler yönetimler, sadece âlimler ümmete önderlik yapma ve onları yönlendirme rollerini bıraktıkları zaman ortaya çıktılar. Yoksa insanlar hiçbir zaman alternatif olarak âlimlerinin dışında hiçbir şeye razı olmadılar.

Her bölgedeki İslâm ümmeti âlimlerini seviyor, onları onurlandırıyorlar ve etraflarında toplanıyorlar idi. İnsanlar âlimlerin konumlarını, harekete geçme güçlerini ve onlara isabet eden kötülöklere, karşı koyduklarını bildiklerinden başlarına bir musibet geldiğinden Allah'tan sonra onlara sığınıyorlardı. Ayrıca yöneticiler de severek veya korkarak âlimlerin kadrini biliyorlar idi. Müslümanların âlimleri ders ve tahsile yoğunlaşmış değiller idi. Onlar savaşan mücahitlerin ve iyiliğı emreden kötölükten sakındıranların başında geliyorlar idi. Onlar ümmetin sevinç ve hüzn günlerine katılıyorlar idi. Bu nedenle birçok âlim karşılaştığı sıkıntılarla karşılaşmıştır. Ancak bunlar onları görevlerini yerine getirmekten engellemedi.<sup>350</sup> Çünkü onlar peygamberlere varis olmanın manasını anlamışlar idi.

Şüphesiz âlimler; İslâm fıkıhçılarıdır, insanlar arasında fetvânın, sözlerinin etrafında döndüğü şahsiyetlerdirler, hükümleri çıkarmaya tahsis edilmiş ve helal ve haram kurallarının disiplinini önemseyenlerdirler.<sup>351</sup> Dinin öncüleri

---

<sup>350</sup> *Zâhiretü't-Tekfir, el-Emin el-Hac Muhammed Ahmed*, s. 181.

<sup>351</sup> *İ'lâmü'l-Muvakk'in*, 1/7.

sadece âlimlerdir. Onlar bu yüce mertebeye çalışmakla, sabırla ve yakînle ulaştılar. “*Onlar sabrettiği ve âyetlerimize kesin olarak inandıkları müddetçe, biz, emir ve irşadımızla onlardan doğru yolu gösteren önderler tayin ettik.*”<sup>352</sup> ayetinde anlatılanlardır.

Peygamberlere varis olanlar sadece âlimlerdir. Onlar peygamberlerden ilmi mirâs aldılar, İlmi göğüslerinde taşırlar, ilimleri genel olarak eylemlerine yansır, insanları ilme davet ederler. Âlimler, Allah’ın dininde derin bilgi edinmek için önce ümmetten uzaklaşan, ilim edindikten sonra çağrı görevini ve uyarma misyonunu yerine getirmeye çalışan tâîfedir. Dolayısıyla âlimler insanların arasında olup peygamberlerin varisleri gibi görevlerini ifâ etmelidir. Âlimler insanlardan ve insanların sorunlarından uzak durmadan, tebliğ ve uyarma göreviyle yetinmeden insanları terbiye etmek, kötülüklerden arıtmak, yönlendirmek ve yol göstermek ve insanların düşünsel, psikolojik, sosyal ve siyasî sorunlarını yüce Allah’ın dinine göre çözmek için insanların arasına sıkça çıkmaya sabır göstererek öne çıkmalıdır.

Âlimler Allah’ın emri (kıyamet) gelinceye kadar hiçbir zamanın kendilerinden boş olamayacağı insanların hidâyet vesileleridirler. Onlar kıyamete kadar Allahın yardımını alan tâîfenin başlarıdır. Allah Resûlü (s.a.v): “Ümmetimden bir tâife hep Allah’ın emrini yerine getireceklerdir. Onları yardımsız bırakanlar veya muhalefet edenler onlara zarar veremeyecektir Allah’ın emri (kıyamet) gelinceye kadar. Onlar insanlara galip geleceklerdir.”<sup>353</sup> buyurmaktadır.

---

<sup>352</sup> Secde, 32/24.

<sup>353</sup> *Buharî*, Kitabü’l-İ’tisam, 7311.



Bütün bunlardan dolayı âlimlerin çoğu Yüce Allah'ın çağrısına karşı görevlerinden geri kalmamalı, insanları hayır ve kurtuluşa doğru sevk eden önderlikten mahrum etmemelidirler.

#### **4. Zulmün Yaygınlaşması ve Beşerî Kanunlara Uyma**

Aşırılık olgusunun belirmesine sevk eden etkenlerin en önemlisi siyasî baskı, fert ve topluluklara yapılan zulümdür. Zulüm Allah'ın ve Rasûlullah (s.a.v)'ın emrine ve dinin amaçlarından olan adaleti gerçekleştirmeye ters düşmektedir.<sup>354</sup>

#### **5. Çağdaş Müslüman Düşünürlerin Bazı Görüşlerine Yapılan Yanlış Yorumlar**

Hâricîler'in kâfirler hakkında inen bazı âyetleri kalkıp sahabenin seçkinlerine yalan ve iftira olarak yordukları gibi fanatik, dinî bilgisi çok az olan gençlerden bazılarının çağdaş Müslüman düşünürlerin bazı görüşlerine, taşıyamadığı çok fazla anlamlar yüklediklerini çağımızda görmekteyiz. Bu nedenle onlar zorlu bir iş üstlendiler.<sup>355</sup>

#### **6. Toplumsal Bozulmanın Yayılması**

Bu çağda İslâm ümmetinin maruz kaldığı en büyük zararlardan biri itikadî bozulmalar, sünnet ve cemaat ehlinin metodundan büyük oranda olan sapmalar ve Müslümanlar arasında bidatlerin ortaya çıkmalarıdır. Öyle oldu ki Müslümanların çoğu sabah akşam tekrarladığı: “Allah'tan

---

<sup>354</sup> *el-Havâric*, Nasirü'l-Akl, s. 126.

<sup>355</sup> *el-Havâric*, Nasirü'l-Akl, s. 155; *Zâhiret'üt-Tekfir*, el-Emin Hac Muhammed Ahmed, s. 146.

başka ilâh yoktur Muhammed onun Resûlüdür.” şahadetinin mahiyetini, bu sözün hedeflediği amacı ve şahadetin şartlarını tam anlayamaz oldu.

Doğrusu İslâm düşmanları tevhit kelimesini tam muhtevasından boşaltmaya çalıştılar. Onlar İslami sadece şahadetin iki kelimesini söylemekle ya da dinin şârlarını uygulamakla beraber iki şahadeti söylemekle sınırlandırmak istediler. Onlar, bu gün Müslümanların mevcut halinde olduğu gibi, Müslümanlar; maddî baskı ve hayatın sahte süsü karşısında güçsüzlük, zillet, psikolojik yenilgi içinde yaşâmaları için bütün İslâm dinini hayatın uzak bir tarafına çekilmesi için uğraştılar.<sup>356</sup> Böylece insanlar arasında ahlakî bozulma yaygınlaştı. İslâm düşmanları bu bozulmayı yukarıdan izledi. Söz konusu bozulma kötüleşti, bazı seçkinleri İslam’dan umutsuz kılacak şekilde yayıldı. Bundan dolayı bu umutsuzluk İslamî eylem için fanatik olmuş bazı gençlerde şiddetli yanıtlar doğurdu. Bu yanıtların farklı ve zıt şekilleri vardır. Gençlerden bazıları akımla saptı. Bazıları da kendisine olumsuz, saldırgan bir pozisyon edindiler. Bu kadar inançsal ve ahlakî bozulmaya maruz kalan bu toplumda kesinlikte hayrın olmadığına kanaat ettiler. Hatta bezen bazıları bu toplumun kâfir olduğuna hükmetti.<sup>357</sup>

## 7. Nefislerin Arındırılmamış Olması

Tekfîr bidatinin doğmasının başlıca nedenlerinden biri, gurura ve baskıya sevk eden, kişiyi kendi kusurlarını

---

<sup>356</sup> *Zâhiret’ü Tekfir*, s. 152.

<sup>357</sup> *Zâhiret’ü Tekfir*, s. 152.

önemsemesinden ve kusurlarıyla meşgul olmasından daha fazla başkaların kusurlarıyla meşgul eder kılan pedagojik yönün azlığından nefislerin arındırılmamış olmamasıdır. Nefislerin arındırılmayışından tehlikeli hastalıklar doğar. Acele etmek, ibadet ve hevesleriyle üstünlük taslamak, insanları küçük görmek, insanlara saygı göstermemek ve onları dinden çıkarmak bu tehlikelerden bir kaçıdır.<sup>358</sup> İşte bu saydıklarımız modern çağda aşırılık olgusunun belirmesine neden olan sebeplerden bir kısmıdır.

## **K. MODERN ÇAĞDA AŞIRILIĞIN EN ÖNEMLİ GÖSTERGELERİ**

Şüphesiz ki modern çağda aşırılığın göstergeleri çoktur. Bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

### **1. Din Adına Nefse Katı Davranmak ve Başkalarına baskı yapmak**

Hz. Peygamber (s.a.v)in üzerinde bulunduğu dinde ölçülü olma metodundan çıkma, modern asırdaki aşırılık göstergelerindendir. Hz. Peygamber (s.a.v), Ebû Hureyre(r.a)’nin rivâyet ettiği bir hadiste bu metottan çıkmaktan sakındırmış ve. “Şüphesiz ki bu din kolaylıktır. Kim bu dini zorlaştırırsa din ona galip gelir.”<sup>359</sup> buyurmuştur. Dinde zorlaştırma çoğu zaman dini bilginin azlığından kaynaklanmaktadır. Dinde zorlaştırma ve dini bilginin azlığı Hâricîler’in en bariz özelliklerindendir. Bu gün Hâricîler’in özelliklerine eğilim gösterenlerin çoğunda bu iki özelliği

---

<sup>358</sup> *Zâhîret’ü Tekfîr*, s. 185.

<sup>359</sup> Buharî, Kitâbü’l-İmân; *Fethü’l-Barî*, 1/93.

bulunmaktadır.<sup>360</sup>

Aşırılığın göstergelerinden bir başkası ise baskı yapmak ve zorlaştırmaktır. Aşırılığı benimseyenler insanlardan isteyebilecekleri her şeyi istiyorlar, insanların güçlerine, güçlerinin farklılıklarına, algılarına ve algılarının değişkenliğine bakmadan kolaylık dininin yükümlü kıldıklarına insanları mecbur ediyorlar. İnsanlarla anlamayacakları şeyleri konuşuyorlar, yapamayacaklarını onlardan yapmalarını istiyorlar.

Baskının başka birkaç nedenini de: yanlış takvâ, hükümlerin mertebelerini bilmeme, insanların mertebelerini bilmeme şeklinde sıralayabiliriz. Baskının alanları, tablo ve şekilleri ise düşünmeyi ve delil çıkartmayı herkese gerekli kılmaları, insanlarla bilmedikleri konuları konuşmaları, ruhsatlarla amel etmemeleri ve dinin yükümlü kıldıklarına insanları mecbur etmeleridir.<sup>361</sup>

## **2. Kendini Üstün Görme, Gurur ve Olaylara Öncülük Yapma**

Bilgelik taslama ve gurur, çağdaş zamanda aşırılık olgusundaki açık özelliklerdendir. Onlardan birini, dini ilimlerin herkesçe bilinen temel doğrularını, hükümleri ve dinin kurallarını bilmediği halde ilim sahibi olduğunu iddia ettiğini görürsün, ya da usul kaidelerini, ilmî disiplini, fıkıh bilgisi ve doğru görüşü olmadan var olan az bilgisi ve problemlili kavrayışıyla öncekilerin ve sonrakilerin ilmini kendisinde biriktirdiğini zanneder, böylece gururundan

---

<sup>360</sup> *el-Havâric*, Nasirü'l-Akl, s. 130.

<sup>361</sup> *Zahirü'l-Ğuluuv'i fi 'd-Din*, s. 241-249.

âlimlerden bağımsız olur, ilim talep etmeyi sürdürmez, böylelikle gururuyla kendisi helak olurken başkalarını helak eder. İlk Hâricîler de bunlar gibi en câhil insanlarken ilim ve içtihadı iddia ediyor ve âlimlere dil uzatıyorlar idi.<sup>362</sup>

Bilgelik taslama ve gurur; gençleri ve aptalları, ilimleri ve fıkıh bilgileri olmadan dine davet etmek üzere öne atılmaya sürüklüyor. Onlardan bazı insanlar onları câhil liderler olarak baş olarak seçtiler. Böylece onlar; bilmeden fetva verdiler, fıkıh bilgisi olmadan bazı konularda hüküm açıkladılar, tecrübe ve görüşleri olmadan büyük olaylara kalkıştılar, Buna rağmen ilme, fıkıh bilgisine, tecrübeye ve görüşe sahip olanlara danışma gereği bile duymadılar. Onlar, çoğu âlim ve alanında otorite olanları yetersiz bulur, kıymetlerini bilmezler. İlim erbabı onların heves ve mezhebine göre fetva vermeyince, ya da onların konumuna muhalif bir şekilde fetva verince onlar ilim erbabını yetersizlikle, ihmalkârlıkla, korkaklıkla, yağcılıkla, basitlikle, bilinç azlığı ve kavrama noksanlığıyla ayıplarlar. Bölünmenin ve büyük bozulmanın yayılmasıyla gerçekleşen saydığımız çirkinliklerin benzerini hep yapıyorlar. Âlimlere karşı kin beslenme tohumlarını ekiyorlar, onları itibarsızlaştırmaya çalışıyorlar. Müslümanların dinine ve dünyasına aşırı zararları olan bunlar benzer eylemler yapıyorlar.<sup>363</sup>

### **3. Görüşünde Başına Buyruk Davranmak ve Başkalarını Câhillikle Suçlamak**

Görüşteki taassup, başkaların görüşünü kabul etmemek ve

---

<sup>362</sup> *el-Havâric*, Nasirü'l-Akl, s. 129.

<sup>363</sup> *el-Havâric*, Nasirü'l-Akl, s. 129

kendi görüşüne muhalif olduğu sürece başkasının doğru görüşünü kabul etmemek yeni dönemde görülen, aşırılığın en bariz emarelerindendir. Görüşte taassupçuluğu ve taraf olmayı doğuran sebeplerden bazıları şunlardır: bilgisizlik, görüşün boş bir zihinle karşılaşması, görüşünü beğenme ve hevesine uyma.

Şüphesiz görüşünü beğenmek ve görüşünde taassup sahibi olmak, önceki zamanlarda kişileri tehlikeli ve aşağıya inen merdivenlere götürmüştür. Câhil Zü'l-Hüveysira'yi düştüğü hale düşüren neydi? İbnü'l-Cevzî: “Zü'l-Hüveysira'nın ziyarı, Rasûlullah (s.a.v)'ın görüşü üstünde başka görüşün olmayacağını bildiği halde kendi görüşünü benimsemesidir.<sup>364</sup> demektedir.

Zü'l-Hüveysira'nın arkadaşlarını bulundukları hale düşüren kendi görüşlerini beğenmeleri ve başkaları hakkında sûizan etmelerinin dışında başka bir şey değildir. Hâricîler bolca ibadet ederlerdi ancak kendilerinin Hz. Ali (r.a)'den daha bilgili olduklarına inanıyorlar idi. İşte bu zor bir hastalıktır.<sup>365</sup> Bu miskinler güzel anlayamadıkları bir takım sözlere esir düştüler. O sözleri onlara anlatacak, açıklayacak kişileri de dinlemediler. Çünkü onlara göre doğru olan onların görüşleriydi, görüşlerinin dışındaki görüşler yanlıştı. Muhammed Ebû Zehra: “Kur'ân'daki imanla ilgili lafızlar, ‘Allah'ın dışında kimsenin hükmünün olmadığı’ ifadesi ve ‘zâlimlerden beri olma’ ifadesi onları esir aldı. Onlar zâlimlerin ismiyle Müslümanların kanlarını mubâh gördüler, İslâm'ın temiz kanlarını siyah kanla boyadılar ve her yerde

---

<sup>364</sup> *Telbisü İblîs*, s. 90.

<sup>365</sup> *Telbisü İblîs*, s. 91.

saldırı düzenlediler.<sup>366</sup> demektedir.

Şüphesiz bu iğrenç taassup onlara açık göründükten sonra hak olanı kabul etmekten alıkoymdu. Zira Emîrû'l-mü'minin Hz. Ali (r.a) ve Hz. İbn Abbâs (r.a) onlarla münazara girip mazeretlerini ortadan kaldırmış, şüphelerini gidermiş, ikna edici deliller onlara sunmuş kesin kanıtlarla onları susturmuşlar idi. Bazılarının dışında kimse cevap verememişti. Buna rağmen çokları ölçüp biçmeden Müslümanların kanlarını mubâh görmek için girişmişler idi.<sup>367</sup> Doğrusu görüş taassubu ve başkalarını câhil görmek, istişare ve birbirine karşı samimi olma ilkeleri gibi İslâm dininin temel önemli ilkelerine ters düşmektedir.

#### 4. Sorumluluk Bilincinde Olan Âlimlere Dil Uzatmak

Çağımız ilginç bir hamleye ve garip bir olguya şahit oldu. Bu olgu, görevi bilincinde olan âlimlerin saygınlığına yapılan saldırıdır, onları sapma hançerleriyle yaralamaktır. Gazeteler, dergiler, kitaplar, makaleler, ders salonları ve halkalar bu hamlelerden birçok numunelere şahitlik etmiştir. Bu hamleler, İslam'a zararların en şiddetlisini verdi. Çünkü dağılan birlik daha çok dağıldı, bölünen topluluk daha çok bölündü, içeri girmiş ayrılık fitnesi daha da derinleşti.

Şüphesiz Âlimleri eleştirmelerinin bir takım nedenleri vardır. Bunlardan bazıları şunlardır: Rehbersiz (hocasız) öğrenmek, âlimlerin bazı ifadelerini yanlış anlama, hevese uyma ve haset. Bazı gençler kötü bir üsluba sığınmışlardır. Bu üslup; âlimlerin kusur ve hatalarını araştırma, sözlerini ve

---

<sup>366</sup> *Tarihü'l-Mezahibi'l-İslamiyye*, Muhammed Ebû Zehra, s. 61.

<sup>367</sup> *Zahirü'l-Ğuluuv'i fi'd-Din*, s. 185.

alışılmışın dışında olan görüşlerini ağa düşürmeye çalışma ve sözlerini amaçlarının dışına saptırma üslubudur. Onlar, kendi görüşlerine muhalif olan ve dengeden çıkan metotlarını okumayan eski ve yeni dönem âlimlerine dil uzatma konusunda kapsamlı bir hamleyi icra etmek için bunu yaptılar. Kesinlikle bu yaptıkları İslam'a bir kötülük, İslâm düşmanları olan Siyonist ve putperestler için adeta bir göz bebeği idi.

İlim erbabı, sahibinin cehilliğini, hastalığını ve kindarlığını gösteren bu leke düşüren yöntemden son derece sakınmışlardı. Çünkü bu yöntem Müslümanlar için tehlike arz ettiği gibi bu yöntem din düşmanlarının planını uygulamaktır, zorluk ve yorgunluk olmadan onların amaçlarını gerçekleştirmektedir.<sup>368</sup>

İbnTeymiyye (r.h) zayıf görüşleri müçtehit ve imamlardan rivâyet etmekten sakındırarak: “Bu zayıf meselenin benzerini, gerek itibari zedelemek amacıyla gerekse benimseme ve makbul görüp uyduğunu ifade etmek amacıyla olsun hiçbir şekilde hiç kimse Müslümanların müçtehitlerinin birinden nakletmemelidir. Çünkü bu müçtehitlere ve zayıf görüşlere uymaya bir çeşit eleştiri ve dil uzatmadır. Bunun bir benzeriyle tatar veziri ehlişünnet mezhepleri arasına fitneyi sokmuş idi, hatta onları sünnet ve cemaatten çıkmaya ve Râfızî ve inkârcıların mezhebine girmeye davet etmiş idi.<sup>369</sup> demektedir.

Şüphesiz görev bilincinde olan ümmet âlimlerine dil uzatanlar, farkında olsunlar olmasınlar Yahudiliğin, Hıristiyanlığın, putçuluğun ve istihbaratın planlarına hizmet

---

<sup>368</sup> *Zahirü'l-Ğuluuvv'i fi'd-Din*, s. 215-223.

<sup>369</sup> *el-Fetâvâ*, 32/137.



etmektedirler. Böyle yapmakla ümmet âlimlerine hep dil uzatıp duranlar, ehli-sünnet metodundan uzaklaşmış oluyorlar. Zira ehl-i sünnet: “Önceki âlimler (Selef) ve sonradan onların izinden giden ulema hayır ve rivâyet ehlidir, dinin düşünce yapısını ve fıkıh yapısını oluşturanlardır, güzelliğin dışında hiçbir şeyle anılmazlar, onları kötülükle ananlar yolumuz üzere değildir.”<sup>370</sup> düşüncesindedirler.

Ümmetin âlimlerine dil uzatanlar bilsinler ki, Âlimlerin etleri zehirlidir, yüce Allahın, âlimleri ayıplayanları rezil ettiği âdeti bilinen bir gerçektir. Bu öğrenci bilmiyor ki kişiler hakkında karar vermede faziletlerin çokluğuna itibar edilir. İbnü'l-Kayyim (ö.751/1350): “Dinî ilimleri ve vakiayı iyi keşfeden kesinlikle bilir ki, İslam’da iyi katkıları, güzel etkileri olan İslam’a ve Müslümanlara göre bir konumu olan değerli şahsiyetlerin bazen sürçme ve hatası olur. O şahsiyet bu hatasında mazur olduğu gibi içtihat ettiğinden mükâfatlandırılmaktadır. Hata ettiği konuda kendisine uymak caiz olmadığı gibi Müslümanların gönlündeki önderliklerini ve konumlarını yok etmeye çalışmak da caiz değildir”<sup>371</sup> uyarısını yapmaktadır.

İslâm ümmetinin âlimlerine de dil uzatılırsa İslâm ümmeti rehberliği kime kalacak? Kur’ân okumasını güzel yapamayan, sağlam bir dil bilmeyen, dini ilimlerin birçoğunda az veya çok bilgi ve tecrübesi olmayan yeni gençlere mi kalacak?

Âlimleri yermek onlara dil uzatmak, kesinlikle İslâm düşmanlarını sevindirir. Çünkü bu üslup öndersiz bir nesil inşa etmektedir. Peki, sizler öndersiz bir neslin kurtulduğunu

---

<sup>370</sup> *Şerhü't-Tahaviyye*, 2/740.

<sup>371</sup> *İ'lâmü'l- Muvakkîn*, 3/283.

gördünüz mü? Geçmiş ümmetlerin en kötülerî âlim ve rahipleridirler. Çünkü onların arasında sapan ve saptıranlar çok oldu. Yüce Allah: *“Ey iman edenler! Doğrusu hahamların ve rahiplerin çoğu halkın mallarını haksız yollardan yerler ve insanları Allahın yolundan uzaklaştırırlar. Altını, gümüşü yığıp Allah yolunda harcamayanlar var ya, işte onları acı bir azabın beklediğini müjdele!”*<sup>372</sup> buyurmaktadır.

İslam'ın en iyileri ise görevleri bilincinde olan rabbanî âlimleridir. Şa'bî: “Müslümanların dışında bütün ümmetlerin âlimleri kendi ümmetlerinin en kötüleridirler. Müslümanların âlimleri ise en iyileridirler.”<sup>373</sup> diye tarihe bir not düşmektedir. İbn Teymiyye ise: “Çünkü Müslümanların dışında her ümmet sapmıştır, onları sapanlar ise âlimleridir. Dolayısıyla onların âlimleri en kötüleridirler. Müslümanlar âlimleri sayesinde hidâyet üzeredir. Böylece Müslümanların âlimleri Müslümanların en iyileridirler.”<sup>374</sup> şeklinde Şa'bî'nin sözüne bir açıklama getirmektedir.

## 5. Sûizan

Çağımızda söz konusu hastalık çoğaldı, zararları yayıldı. Bu afet, telef etmenin ve yerle bir etmenin aracı, yıkma ve tahrip etmenin vesilesi idi. Tehlikeli sonuçları ve büyük bozulmalar bu afete terettüp etti. Bu afetin bir takım etkenleri vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

---

<sup>372</sup> Tевbe, 9/34.

<sup>373</sup> *el-Fetâvâ*, 7/284.

<sup>374</sup> *el-Fetâvâ*, 7/284.

### **a. Cehâlet**

Görülenlerin, işitilenlerin ve okunanların mahiyetini ve bunların amaçlarını anlamamak bu pozisyonlardaki dinin ince hükmünü idrak edememek ki özellikle bu pozisyonlar yabancı olduğunda ince idrake ve derin tefekküre ihtiyaç ettirir, kişiyi sûizanna, ayıpla itham etmeye ve kıymetini düşürmeye sevkeder.

### **b. Heves**

Heves afetlerin afetidir. Kişinin serbest bir şekilde sûizan etmesi, buna düşkünlük göstermesi, hiçbir şeyden çekinmeden bunu yapması, hiçbir şeyi dinin ince terazisiyle tartmaması, mazeret aramaya çalışmaması bütün bunlar için, kişinin beğenmediği, hoşnut ve hemfikir olmadığı ve aradığının dışında bir şeyler görmesi veya okuması ya da işitmesi yeterli olur. Bu durumdaki kişi kendine dönüp bakmadığı için kendi idrakini de itham etmiyor. Çünkü onun hava ve hevesi onu bundan alıkoymaz.

### **c. Kendini Beğenme ve Gurur**

Kişinin kendini iyi sanması, zekiyse zekâsıyla aldanması ve görüşünü beğenmesi, kişiyi, kendisini temize çıkarmaya başkasını küçümsemeye iter. Ona göre herkes hatalıyken o doğruluk üzere olur, herkes batıl üzereyken o hak üzeredir, herkes sapmışken o hidâyet üzeredir. Öyle insanlar gördük ki, sûizanları onları çok ilginç bir duruma düşürmüştü, öyle ki, kendileri dışındaki yaşayan yaşâmayan herkesi sapmakla ve itikat bozukluğuyla suçluyorlardı. Onların inançlarında sadece onlar temize çıkmışken herkes duman ve şüphe içindedir, onlar kortulmuşken herkes helak olmuştur. Doğrusu kötü zan bir afettir. Her afetin sonuçları ve tehlikeleri olur. Kötü şey ancak

kötülük doğurur. Kötü zannın bazı kötü sonuçları şunlardır:

1. Kötü zan kişiyi kusur ve hataları araştırmaya, incelemeye sevk eder. Kötü zan sahibi bu şekilde kendini Allah'ın gazabına ve azabına maruz bırakır. Çünkü kötü zan, kalpleri hasta olanların niteliklerindendir. Rasûlullah (s.a.v) rezil olmakla kendilerini korkutarak: *“Ey diliyle iman edip de kalplerine iman tam olarak yerleşmeyen kimseler! Müslümanların gıybetini yapmayınız, kusurlarını da araştırmayınız! Kim Müslümanların kusurlarını araştırırsa Allah onun kusurlarını araştırır. Allah kimin kusurlarını araştırırsa onu kendi evinde rezil eder.”*<sup>375</sup> buyurmaktadır.
2. Kötü zan kişiyi gıybet etmeye, başkalarının ırzlarını dişlemeye ve intikam almaya götürür.
3. Kötü zan Müslümanlar arasına ayrılık tohumlarını eker, kardeşlik bağlarını koparır, sevgi damarlarını parçalar ve düşmanlık, nefret ve kin tohumlarını eker.

Bilindiği gibi kötü zan afetinin büyük tehlikeleri olduğundan İslâm dininin bu konudaki tavrı net ve kesin olmuştur. Çünkü İslâm zannın birçoğundan sakınmayı emretmiştir. Çünkü gerçekleşen olaylar sûizannın arkasında koşmanın ve ona uymanın sonucunun kötü, zararların büyük olduğunu ispat etmiştir.<sup>376</sup> Yüce Allah: *“Ey iman edenler! Zandan çok sakının. Çünkü zanların bir kısmı günahtır.”*<sup>377</sup>

---

<sup>375</sup> *Müsned-u Ahmed*, 4/421-424.

<sup>376</sup> *Zahirü'l-Ğuluvv'î fi'd-Din*, s. 201-211.

<sup>377</sup> *Hucurât*, 49/12.

İbn Kesîr bu âyetin tefsirinde: “Yüce Allah mü’min kullarına zannın birçoğunu yasaklıyor. Zan ithamdır, aileyi, akrabaları ve insanları olmayacağı yerde hıyanetle itham etmektir. Zannın bazısı mahz günah olur. Dolayısıyla ihtiyat için zannın birçoğundan sakınılmalı.”<sup>378</sup> şeklinde açıklamada bulunmaktadır. Kardeşine mazeret araman sûizan hastalığını gideren yöntemlerden biridir. Hz. Ömer b. Hattab (r.a): “Hayra yormaya bir ihtimalini bulduğun sürece mümin kardeşinin ağzından çıkmış sözü hayırdan başka sanma.”<sup>379</sup> buyurmaktadır.

## 6. Başkalarına Şiddet ve Zor Kullanma

Yeni dönemde aşırılığın göstergelerinden biri de başkalarıyla ilişkilerde özellikle olmaması gereken yerlerde şiddete başvurmak ve zor kullanmaktır. Sanki başkalarıyla ilişkilerde asıl olan şiddettir, kabalıktır, yumuşaklık ve şefkatli yaklaşım değildir. Bu şiddet bazı gençlerin davranışlarına galip gelen bir mizaca dönüştü. Zor kullanma söz sınırlarını aşıp eyleme dönüştü. Bu zor kullanma sebebiyle masum kanlar akıtıldı, tesisler yerle bir edildi. Bu zor kullanma sahiplerine ve ümmete ağır zararların verilmesine sebep oldu. Bazı gençlerin zor kullanmaya, şiddete, kabalığa ve acımasızca davranmaya başvurmalarının arkasında ana nedenler var idi. Bu nedenleri aşağıdaki şekliyle özetleyebiliriz:

**Baskı-sıkıntı:** Bu gençlerin çoğu kendilerinde büyük etki eden farklı baskılara maruz kaldılar. Bu nedenle kendilerine

---

<sup>378</sup> *Tefsirü İbn Kesir*, 4/212.

<sup>379</sup> *Tefsirü İbn Kesir*, 4/212.

yapılan şiddetli eyleme tepki verdiler. Dolayısıyla bunlar şiddeti şiddetle karşıladılar ve bu şiddet tavrı onların mizaçlarında baskın hale geldi.

İyiliği emredip kötülükten sakındırmayı bilmemeleri: İyiliği emredip kötülükten sakındırmak yüce Allah'ın bu ümmeti sorumlu kıldığı en büyük görevlerindendir. Bu görevi yapanlar, faydalı olanı gerçekleştirme ve zararlı olandan sakınma imkânını en kolay bir şekilde bulması için bu konuyu iyi bilmelidirler. Bu görevi gerçekleştirenin konuyla ilgili bilinmesi gereken bazı şeyler vardır. Bunlardan bazılarını şöyle değinebiliriz:

Şüphesiz bu görev bazen kalp, bazen dil, bezen de el ile gerçekleştirilir. Kalp ile bu görevi ifa etmek her halükarda gereklidir. Bazıları burada hataya döşerler. Bazıları diliyle veya eliyle bilgi, yumuşaklık ve sabır olmaksızın; faydasının olup olmadığına, yapılabilir olup olmadığına bakmaksızın, emretmek ve sakındırmak isterler. Böylece bunlar Allah'ın sınırlarını aşarak Allah'a ve Resûlüne itaat ettiğine inanarak bu görevi yaparlar.<sup>380</sup> Bu görev yapılırken iyilik ve kötülük bilinmeli, birbirinden ayırt edilmeli, çağrıda bulunduklarımızın durumu göz önünde bulundurulmalı. Bu yapılırken doğru yolla yapılmalı. Çünkü bu yöntem amacın gerçekleşmesine en uygun yöntemdir. Ayrıca bu görev sırasında yumuşak olunmalı, gelebilecek eziyetlere sabır gösterilmeli. Zira yumuşak ve sabırlı olunmazsa zararı yararından daha fazla olur.

Bu vazife icra edilirken şu üçü: bilgi, yumuşaklık ve sabır gereklidir. Üçünden her biri söz konusu durumlarda beraber olsalar bile; Bilgi göreve başlamadan önce, yumuşaklık

---

<sup>380</sup> *el-Fetâvâ*, 28/127-128.

görevle birlikte, sabır ise görev icra edildikten sonra gereklidir. Kadî Ebû Ya'la: “Emrettiği ve sakındırdığı konuda âlim olanın dışında kimse iyiliği emredip kötülükten sakındıramaz.”<sup>381</sup> demektedir. Bu saydıklarımız iyiliği emredip kötülükten sakındırmak için bilinmesi gerekenlerdendir. Bunları bilmemek ve bunlara riâyet etmemek davet sırasında şiddet ve zor kullanma yollarına başvurmaya sürükler.

Bazı gençler insanlara doğru yolu anlattıklarında, bu vesileyle insanlarla diyaloga girdiklerinde ve insanları dine ters olan durumlardan vazgeçirmek için çağrıda bulunduklarında kabalık ve acımasızlık üslubuna başvurmuşlardır. Onlar şiddet yolunun faydalı ve caydırıcı olduğunu sandılar, yumuşaklık üslubunun bu konuda asıl olduğunu, yumuşaklık vesileleri tükenmedikçe yumuşaklık üslubundan vazgeçilemeyeceğini idrak edemediler. Zira faydalı ve insanlarda olumlu etkisi olan bu üsluptur. Şiddet üslubu ise çoğu zaman nefret ettiren ve muhalif olan kişiyi muhalefetinde ısrar etmeye sevk etmektedir. Ne ilginçtir ki, bunlar, bilinçli muhalif ile bilinçsiz muhalif, bidate davet eden ile kandırılmış, saptırılmış kurban, kötülüğünde ihtilaf olan ile kötülüğünde ittifak bulunan arasında bir ayırım yapmamışlardır.

Bunlardan bir kısmının izledikleri katı faktörlerden birisi de anne ve baba ile diyaloglarında kaba olmalarıdır. Onlar baba ve annelerine saygı göstermez, yardım etmez ve hizmetinde bulunmazlar. Bunlar, özellikle baba ve annelerini doğru yola davet ederken onları diğer insanlardan ayıran bazı özelliklerinin olduğunu unutmuşlar. Bundan, dinin

---

<sup>381</sup> *el-Fetâvâ*, 28/136-137.

emirlerinden bir emrini üstlenmekten, ona tutunmaktan vazgeçmeyi veya baba ve anneyi hoşnut etmek için günah işlemeyi amaçlamıyoruz elbet. Amacımız, diyalogdaki edeptir, sözlerdeki yumuşaklıktır, güzel muşeretir, onlara sabır ve şefkat göstermektir. Yüce Allah: *“Biz insana, annesine babasına iyi davranmasını emrettik. Zira annesi onu nice zahmetlerle karnında taşımıştır. Sütten kesilmesi de iki yıl kadar sürer. İnsana buyurduk ki: ‘Hem Bana, hem de annene babana şükret, unutma ki sonunda Bana döneceksiniz. Eğer onlar seni, şerik olduğuna dair hiçbir bilgin olmadığı şeyleri, Bana ortak saymaya zorlarsa sakın onlara itaat etme! Ama o durumda da kendileriyle iyi geçin, makul bir tarzda onlara sahip çık! Bana yönelen olgun insanların yolunu tut! Sonunda hepinizin dönüşü Bana olacak ve Ben işlediklerinizi tek tek size bildirip karşılığını vereceğim.”*<sup>382</sup>

Bizler bazı gençlerin, iyi işlerle kötü işleri birbirine karıştıran insanlara yardım etmek konusunda tembellik yaptıklarını görmüşüz. Onların nazarında bu insanlar her hangi bir hizmeti hak etmedikleri gibi hoş bir sözü ve faydalı bir yardımı da hak etmiyorlar. Bu gençlerin yanında dostluk ve düşmanlık kavramları ve her birinin sınırları açığa kavuşmuş değildir. Onlara göre düşmanlık dostluğa baskın gelir. Onlar toplumsal hizmetlerin davetin başarılı vesilelerinden olduğunu unuttular. Çünkü toplumsal hizmetler eylemsel bir davettir. Dolayısıyla bu davet insanlar üzerinde sözlü davetten daha fazla etkilidir. Ayrıca onlar diyaloglardaki sertliğin ve yardımlaşmadan el çekmenin aralarındaki çukuru daha da derinleştirdiğini ve bu insanları

---

<sup>382</sup> Lokman, 31/14-15.



din düşmanı olan sapmışların safını ittiğini unuttular.

Aşırı zor kullanmanın göstergelerinden biri de bu gençlerden bazılarının sözlü sertliği aşarak öldürmeye ve kan dökmeye başvurmalarıdır, âlimleri, masum askerleri ve müdafaasız vatandaşları öldürmeleridir.

Son olarak bütün bunlardan sonra bu şiddet sahiplerinin çoğu zaman birbirlerinin aleyhine döndüklerini ve birbirlerine dil uzattıklarını hatta bazen el uzattıklarını öğrendiğin zaman hayret etmezsin. Kişi az da olsa; Allah'ın kitabını, Resûlünün sünnetini, Selef-i Salih'in metodunu bırakan fırkâların durumuna araştırdığı zaman bu tür hareketleri garipsemez. Çünkü bu tür gruplar kendi aralarında birbirlerini boğazladılar, birbirlerini sapmayla, kâfir olmakla suçladılar. Peygamberlerin sonuncusu Hz. Peygamber (s.a.v)'in getirdiği yolunu terk edenlerin durumu böyle olur.

Şüphesiz İslam'ın, davet ve insanlarla ilişki sırasında yapılacak şiddete ve zor kullanmayla ilgili tavrı net ve açıktır. Yüce Allah Hz. Musa ve Hz. Harun'a emrederek: “*Gidin. Firavun'a, zira o iyice azdı. Ona tatlı, yumuşak bir tarzda hitap edin. Olur ki aklını başına alır yahut hiç değilse biraz çekinir.*”<sup>383</sup> buyurdu. Hakkı açıklarken tatlı ve yumuşak söz; rabbimizin, Hz. Musa'nın ve Hz. Harun'un zorba Firavun'u imana davet ettiklerinde kendilerine yaptığı tâlimattır. Çünkü yumuşak söz öğüdün kabulü ve korkuyu salmak için en faydalı ve uygun yöntemdir. Ayrıca yüce Allah: “*İyilikle kötülük bir olmaz. O halde sen kötülüğü en güzel tarzda uzaklaştırmaya bak. Bir de bakarsın ki seninle kendisi arasında düşmanlık olan kişi candan, sıcak bir dost oluvermiş! Ama kötülüğe karşı iyilik hasleti, ancak*

---

<sup>383</sup> Taha, 20/43-44.

*sabredenlerin kâridir, faziletten yana nasibi bol olanların kâridir.”*<sup>384</sup> buyurmaktadır.

Şüphesiz davetçi, davet yolunda kendisini kızdıracak ve sıkacak durumlarla karşılaşır. Bu kaçınılmaz bir durumdur. Dolayısıyla davetçi kendisini sabra alıştırmalı, öfkesine hâkim olmakla ve insanları affetmekle kendisini güçlendirmelidir. Bu konuda cenabı Allah: “Evladım, namazı hakkıyla ifa et, iyiliği yay, kötülüğü de önlemeye çalış ve başına gelen sıkıntılara sabret. Çünkü bunlar azim ve kararlılık gerektiren işlerdendir.”<sup>385</sup> buyurmaktadır.

Davetçinin, kışkırtma ve provoke etme üslubundan sakınması gerekir. Dolayısıyla davetçi sövme ve küfretmeden sakınmalıdır. Yaratıcımız: “*Onların Allah’tan başka yalvardıkları tanrılarına hakaret etmeyin ki, onlar da câhillik ederek hadlerini aşıp Allah’a hakaret etmesinler.*”<sup>386</sup> buyurmaktadır.

Yumuşaklık metodunu üstlenmeyi, şiddetten ve zor kullanmaktan uzaklaşmayı vurgulayan ve bu konulara yoğunlaşan nebevi hadisler çoktur. Hz. Peygamber (s.a.v): “Şüphesiz yumuşaklık, bir şeyde bulunursa mutlaka onu süsler, bir şeyden çıkarsa da mutlaka onu çirkinleştirir.”<sup>387</sup> buyurdu.

Davette asıl olan yumuşaklıktır. Bu şiddetin tamamen raftan kaldırılması anlamına gelmez. Çünkü şiddet,

---

<sup>384</sup> Fussilet, 41/34.

<sup>385</sup> Lokman, 31/17.

<sup>386</sup> Enam, 6/108.

<sup>387</sup> *Müsned-u Ahmed*, 4/362.

yumuşaklık ve sabır vesileleri tükendikten sonra devreye girer. Başarılı kişi, yüce Allah'ın, yumuşaklık ve şiddetten her birini yerinde kullanmaya muvaffak kıldığı ve heveslerinden muhafaza ettiği kişidir.<sup>388</sup>

## 7. Tekfîr

Tekfîr aşırılığın zirvesidir. Tekfîr olgusu 1965 yılında başladı ve bazı sıkıntıların sonucunda 1967 yılıyla beraber yavaş yavaş genişlenmeye başladı. Bu fikir, belirgin bir olgu şeklini oluşturuncaya kadar yavaş yavaş yayıldı. İnsanları tekfîr etmek için öne çıkanların çoğunun önemli ilkeleri bilmediklerini görmekteyiz. Bu ilkelerden haberdar olmadıklarından düştükleri duruma düştüler.

### a. Bazı İlkeler

**1. Günahlar büyük günah ile küçük günah olarak ikiye ayrılırlar.** İbnu'l-Kayyim: “Günahlar, Kur'ân ve sünnetin nass ifadesi ile selefın icma' ve değerlendirme ile büyük ve küçük günah olarak ikiye ayrılır.<sup>389</sup> beyanında bulunmaktadır. Yüce Allah: “*Eğer yasaklanan günahların büyüklerinden kaçınırsanız, sizin öbür küçük günahlarınızı örtüp affederiz.*”<sup>390</sup> buyurmaktadır. Başka bir âyet-ı kerimede ise: “*O iyiler, ufak kusur ve günahlardan olmasa da, büyük günahlardan, aşikâr hayâsızlıklardan kaçınırlar.*”<sup>391</sup>

---

<sup>388</sup> Zahirü'l-Ğuluvv'i fi'd-Din, s. 231-237.

<sup>389</sup> Medaricü's-Sâlikin, 1/237.

<sup>390</sup> Nisa, 4/31.

<sup>391</sup> Necm, 53/32.

buyurmaktadır. Cumhur'a<sup>392</sup> göre âyetteki 'lemem' büyük günahların dışındaki günahlardır. Hz. Peygamber, kendisinden rivâyet edilen sahih bir hadiste: "Beş vakit namaz, bir Cuma öteki cumaya kadar ve bir ramazan öbür ramazana kadar büyük günahlardan uzak kalındıkça aralarındaki günahlara kefarete olurlar."<sup>393</sup> buyurmaktadır.

## 2. Küfür büyük ve küçük olmak üzere iki çeşittir.

Kur'ân ve sünnet delilleri küfrün iki çeşit olduğunu göstermektedir. Bunları birbirinden ayırt etmek gerekir. Büyük küfür: Rasûlüllah'ın getirmiş olduğu bir şeyi yalanlamak, bilerek inkâr etmek ve ondan yüz çevirmektir. Küçük günah ise; ebedî olmamak üzere azabı gerektiren günahlardır. Hz. Peygamber (s.a.v)'in şu hadisinde işaret ettiği gibi: "Benden sonra dönüp birbirinizin boynunu vuran kâfirler olmayın!"<sup>394</sup> Yüce Allah: *"Eğer müminlerden iki topluluk birbirleriyle vuruşursa, onların aralarını bulun."*<sup>395</sup> buyurmaktadır. Cenabı Hak vuruşan iki topluluğu iman ile nitelendirmiştir. Bu gösteriyor ki, bu şekildeki küfür dinden çıkarmaz. Bu küfür küçük küfürdür. İbnü'l-Kayyim: "Bütün günahlar, küçük küfür türündendir. Çünkü günahlar, itaat etmekten ibaret olan şükrün zıddıdır."<sup>396</sup> diyerek söz konusu ayetten amaç olanı açıklamaktadır.

---

<sup>392</sup> Cumhur terimi; İslâmî literatürde bir ilim dalındaki âlimlerin çoğunluğunu ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Ç.

<sup>393</sup> *Müslim*, 1/209, no: 233.

<sup>394</sup> *Müslim*, 1/82, no: 66.

<sup>395</sup> Hucurât, 49/ 9.

<sup>396</sup> *Medaricü's-Salikîn*, 1/253.

**3. Bidatlerin farklılığı.** İslâm bidatleri bütün türleriyle eleştirmiş ve bidatleri sahiplerine reddetmiştir. “Kim emrimiz olmayan bir ameli işlerse o reddolunur.”<sup>397</sup> Hz. Peygamber: “Şüphesiz sözün en güzeli Allah’ın kitabı, Hidâyetin en güzeli Muhammed’in hidâyetidir (gösterdiği yoldur). İşlerin en kötüsü (dinde olmadığı halde) sonradan icat edilenlerdir.”<sup>398</sup> buyurmaktadır. Ancak bazıları, hevesleri kendilerine baskın geldiğinden ve şüpheler kendilerine hâkim olduğundan bidat içinde kalmışlar. Dolayısıyla bu kınamaya müstahak olmuşlardır. Fakat bidatçıların günahları, bidatleri farklı olduğundan farklılık gösterirler. Örneğin tekfîr bidati Şaban ayının yarısında oruç bidati gibi değildir. Bu nedenle herhangi bir hüküm vermeden önce bidate bakmak gerekir. Davetçi bidat ehli ile câhil mukallit davetçi olmayan bidat ehli eşit olamazlar. Aynı zamanda bidatini açığa vuran bid’atçi ile gizleyen bid’atçi bir olmazlar.

**4. Tekfîrin bir takım koşul ve engelleri vardır.** Bu kural, birçok kişinin bilmediği kuralların en önemlisidir. Bu nedenle bu kurala dikkat çekmek ve her hükümde uygulamak gerekir. Bazen kişi, küfre götüren bir günah işler, bazen küfre götüren bir söz söyler, bazen küfre götüren bir inanca sahip olur. Peki, kişi sadece bu sözünden, bu eyleminden ve bu inancından kanı ve malı helal olan bir kâfir oluyor mu? Âlimler şöyle cevap verirler: “Yukarıdaki söz konusu kişide bir takım koşullar oluşmadan ve kendisinde bir takım engeller yok olmadan kanı ve malı helal olan bir kâfir olmaz. Kendisinde söz konusu şartlar bulunup söz konusu engeller

---

<sup>397</sup> *Buharî*, 3/2 no: 2697.

<sup>398</sup> *Buharî*, 7277.

yok olduğunda kâfir olduğuna hükmedilebilir. Koşullardan biri olmadığında veya engellerden biri var olduğunda ise kâfir olduğuna hükmedilemez. Bu o kişinin tamamen cezadan muaf tutmak anlamına da gelmez. Kendi durumuna göre cezalandırılır. Burada uygulanmaz olan, söz konusu kişiyi tekfîrdir, genel ceza değildir.”

### (1) Tekfirin Şartları

Lanetlemek ve küfre nispet etmek gibi cezalarla cezalandırmayı gerektiren bir eylemde bulunan kişide üç şartın bulunması gerekir. Bu üçünden biri olmazsa kişi lanetlenmez ve küfür ile suçlanmaz. Söz konusu şartlar şunlardır:

#### Birincisi: Bilmek

Küfre götüren bir eylem yaptığından veya köfre götüren bir söz söylediğinden ya da küfre götüren bir inanca sahip olduğundan kişiye kâfirlikle hükmetmek için bu hükümden önce bu kişinin, yaptığıнын küfre götürdüğünü ve yapılması gereken doğruya muhalif olduğunu bilmesinin kesinleştirmek gerekir. Söz konusu olan kişi doğruyu bilmiyorsa doğruyu yeterli bir şekilde açıklamadan önce cezalandırılmaz. Yüce Allah (c.c) delil getirmeden önce ceza vermemiştir.<sup>399</sup> Yüce Allah: *“Biz peygamber göndermediğimiz hiçbir halkı cezalandırmayız.”*<sup>400</sup> buyurmaktadır. Bir başka ayette ise: *“Biz o elçileri rahmetimizin müjdecileri, cezamızın habercileri olarak gönderdik. Ta ki resûllerden sonra, artık*

---

<sup>399</sup> *Zahirü'l-Ğuluuv'i fi'd-Din*, s. 265-267.

<sup>400</sup> İsra, 17/15.

insanların Allah'a karşı ileri sürebilecekleri bir bahaneleri kalmasın. Allah aziz ve hakîmdir (mutlak galiptir, tam hüküm ve hikmet sahibidir)”<sup>401</sup> diye konuyla ilgili bilgilendirmektedir. Başka bir âyette de: “Senin Rabbin ülkelerin anakentlerinde halka âyetlerimizi okuyan bir elçi göndermedikçe o ülkeleri imha etmez.”<sup>402</sup> buyurmaktadır.

Konuyla alakalı birkaç âyet-ı kerime ise şöyledir: “Cehennem, öfkesinden neredeyse çatlayacak haldedir. Ne zaman oraya yeni bir kafîle atılsa, oranın bekçileri: ‘Sizi uyaran bir peygamber daveti size ulaşmadı mı?’ diye sorarlar. Onlar şöyle cevap verirler: ‘Evet, bizi uyaran oldu, ama biz onu yalancı saydık ve Rahman hiçbir vahiy indirmede, siz besbelli bir sapıklık içindesiniz.’ dedik.”<sup>403</sup> “Şâyet Biz peygamber gelmeden kendilerini azab ile helâk edecek olsaydık onlar: ‘Ey Ulu Rabbimiz, ne olurdu bize bir elçi gönderseydin de, biz böyle rezil ve hakir olmadan önce senin âyetlerine uysaydık!’ derlerdi.”<sup>404</sup> Kur’ân’daki bu deliller, yüce Allah’ın delil ortaya çıktıktan ve doğruyu bildikten sonra kullarını cezalandırmadığını ifade etmektedir. Başka nasslarda sabit olmuştur ki yüce Allah bilmeyen kişiyi hata ettiğinden cezalandırmayacaktır. Bu bilgisizlik inanç konularında da olsa durum aynıdır.<sup>405</sup> Ebû Hureyre (r.a)’nin

---

<sup>401</sup> Nisa, 4/165.

<sup>402</sup> Kasas, 28/59.

<sup>403</sup> Mülk, 67/8-9.

<sup>404</sup> Taha, 20/134.

<sup>405</sup> *Zahirü'l-Ğuluuvv'i fi'd-Din*, s. 267.

Hız. Peygamber (s.a.v): “Kendi nefesine aşırıya giden bir adam var idi. Ölümlü yaklaşışında çocuklarına şöyle dedi: ‘öldüğümde beni yakıp öğütünüz, sonra rüzgârda savurunuz. Allah’a yemin ederim ki eğer Allah’ın gücü yeterse kimseye yapmadığı azabı bana yapar.’ Öldüğünde çocukları istediğini yerine getirdiler. Yüce Allah zemine: ‘adamın bütün parçalarını toplamayı’ emretti. Zemin dağılan parçalarını bir araya getirdi. Adam kendisini ayakta Allah’ın karşısında gördü. Yüce Allah: ‘Niçin böyle yaptın?’ diye sorunca şöyle dedi: ‘Ey rabbim! Senden korktuğum için yaptım.’ dedi bunun üzerine yüce Allah kendisini affetti.”<sup>406</sup> hadisini rivayet etmektedir. Bu hadis Hız. Peygamberden rivâyet edilmiş mütevatir bir hadistir. Hadisçiler bu hadisi, Ebû Said’in, Huzeyfe’nin, Ukbe b. Amr’ın ve başkaların hadisinden çok tariklerle, onlar da Hız. Peygamber (s.a.v) den rivâyet etmişlerdir. Bu hadis, yakînî bilgi ifade etme nedenleri konusunda hadisçilere katılmayanlara göre yakînî bilgi ifade etmese de hadisçilere göre yakînî bilgiyi ifade etmektedir. Hadiste anlatılan kişi; yüce Allah’ın, insanın yakılıp rüzgâra savrulduktan sonra tekrar diriltmesi ve haşre göndermesine dair kudretinde şüpheye ve bilgisizliğe ve cehalete düşmüştür. Burada iki büyük konu vardır: Birincisi, ki Allah’la ilgilidir,: Allah’ın her şeye gücü yettiğine inanmak.İkincisi, ki ahiretle ilgilidir,: Allah’ın ölüyü diriltip amelinin karşılığını vereceğine inanmak. Hadiste söz konusu olan şahıs, genel anlamıyla Allah’a, ölümden sonra yüce Allah’ın sevap ve azap vermesi şeklinde genel anlamıyla âhirete iman ettiğinden ve Allah’ın günahlarından kendisine azap edeceğinden korkarak Salih amel işlediğinden yüce

---

<sup>406</sup> *Buharî*, 3478.



Allah kendisini affetmiştir.<sup>407</sup> Bu konuda sünnetten deliller çoktur.

### İkincisi: Kasıt

Kişi, bilgi şartına sahip olup kendisine doğru delil açıklandıktan ve bu delili anlaması kesinleştikten sonra eğer küfürle suçlamasını veya lanetlenmesini gerektiren eylemine, sözüne ve inancına devam ederse ikinci şart olan kasıt şartı bulunmadan kâfir olmakla kendisine hükmedilmesi caiz olmaz. Çünkü kişinin, doğru bilgi kendisine ulaşmış izaha kavuştuktan sonra batıl söze destek çıkmayı ve hakka muhalefet etmeyi bilerek mi ya da kendisinde bazı şüpheler doğarak hatalı bir tevil mi yaptığına bakılır. Çünkü Yüce Allah günahı ve cezayı hatalı tevil edenden kaldırmıştır.<sup>408</sup>

Cenab-ı Allah: *“Yanılarak yaptığınız hatalardan ötürü size vebal yoktur, ama kalplerinizin kasten yaptıklarında vebal vardır.”*<sup>409</sup> buyurmaktadır. Konuyla ilgili bir başka âyet-i kerime ise: *“Ya Rabbenâ! Eğer unuttuk veya kasıtsız olarak yanlış yaptysak bundan dolayı bizi sorumlu tutma!”*<sup>410</sup> anlamındaki ayettir. Ebû Hüreyre (r.a)’nin Hz. Peygamber (s.a.v)den: *“Hz. Peygamber (s.a.v) ve mü’minler bu duayı yaptıklarında yüce Allah: ‘yaptım.’ dedi. Hadisini rivayet etmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v): ‘Fatiha suresi ve bakara suresinin sonları arşın altındaki bir*

---

<sup>407</sup> *el-Fetâvâ*, 21/491; *el-Fasl fi’l-Milel ve’l-Ehvâ ve’n-Nihal*, 3/296.

<sup>408</sup> *Zahirü’l-Ğuluvv’i fi’l-Din*, s. 270.

<sup>409</sup> Ahzap, 33/5.

<sup>410</sup> Bakara, 2/268.

hazineden bana verildi. Bunlardan okunan her bir harf için mutlaka sevap verilir”<sup>411</sup> buyurdu. Bir başka hadis şöyledir: “Şüphesiz yüce Allah hata ve unutmamanın günahını affetmiştir.”<sup>412</sup>

İbn Teymiyye: “Hadiste anlatılan hata, sözlü konulardaki hatayı kapsadığı gibi ameli konulardaki hatayı da kapsamaktadır. Selef bu konuların çoğunda hep ihtilaf ettiler buna rağmen onlardan hiç biri hiç birinin küfrüne, fışkına ve günahına tanıklık etmemiştir.”<sup>413</sup> Şeklinde hadisi yorumlamaktadır.

### Üçüncüsü: İrade ve güç

Kişi doğruyu bilip tersini söylerse bu söylediğini tevill etmiyorsa hakkında hüküm vermek için bunlar yeterli mi? Burada üçüncü şarta yöneliyoruz. Bu kişinin bu batıl sözü kendi iradesi ve gücüyle mi yoksa iradesi ve gücünün dışında mı söylediğine bakarız. Bu üçüncü şartın da olması gerekir. Çünkü delil ve hadisler yüce Allah’ın zorlanana ve seçmekten aciz olan kişiyi cezalandırmayacağını gösteriyor.<sup>414</sup> Yüce Allah: “*Kalbi imanla dolu olarak mutmain iken, dini inkâr etmeye mecbur bırakılıp da yalnız dilleriyle inkâr sözünü söyleyenler hariç, kim imanından sonra Allah’ı inkâr ederek gönlünü inkâra açar, göğsüne küfrü yerleştirirse, onlara*

---

<sup>411</sup> *Müslim*, 173,806.

<sup>412</sup> *Sahih-u İbn Mace*, 1/347. *Sünen İbn’i Mace*, 2043; el-Banî bu hadisi sahih bir hadis kabul eder.

<sup>413</sup> *el-Fetâvâ*, 3/229.

<sup>414</sup> *Zahirü’l-Ğuluvv’i fi’d-Din*, s. 274.

*Allah tarafından bir gazap, hem de müthiş bir azap vardır.*<sup>415</sup>buyurmaktadır.

**Belli bir kişiyi tekfir etmenin engelleri: Hata, bilmemek, acizlik ve zorlama**<sup>416</sup>

İbn Teymiyye (r.h) şöyle açıklamada bulunmuştur: “Cezanın belli kişiye ulaşmasının on tane engeli vardır:

1. Tövbe ve istiğfar.
2. Günahları affettiren iyilikler.
3. Müminlerin duası.
4. Ölüye yapılan hayır dua.
5. Kıyamet gününde günahkârlara peygamber (s.a.v)in ve başkaların şefaati.
6. Günahlara kefarete olan dünyadaki musibetler.
7. Kabir azabı; kabirdeki fitne, korku ve baskı. Bunlar Yüce Allah’ın günahlara keffaret yaptıklarındandır.
8. Kıyamet gününün korkuları, sıkıntıları ve şiddeti.
9. Allah’ın rahmeti.
10. Kullardan bir sebep olmadan Allah’ın af ve mağfireti.

Bunlar kişinin cezalandırmasını gerektiren bir hataya bulaştığında kişiye uygulanacak cezayı engelleyebilen on nedendir.<sup>417</sup> Bu sebeplerin hepsi yok olduğu zaman -ki bu sebepler hepsi ancak büyüklenen, inat eden ve sahibine isyan eden deve gibi rabbine isyan eden kişide yok olur-

---

<sup>415</sup> Nahl, 16/106.

<sup>416</sup> *Menhec İbn Teymiyye fi Meseleti't-Tekfir*, 2/230-266.

<sup>417</sup> *Zahirü'l-Ğuluuv'i fi'd-Din*, s. 270.

cezalandırılır.

Eğer “böyle bir durumda cezanın ne faydası vardır?” diye sorulursa cevap şöyle olur: “Doğrusu cezanın mahiyeti, bu eylemin bu azaba sebep olduğunu açıklamaktır. Bundan eylemin haram ve çirkin oluşu anlaşılmaktadır. Bu sebebin dayandığı her şahsın başına o sebebin sonucunun gelmesi anlamına asla gelmez. Çünkü o sonuç şartın varlığına ve bütün engellerin kalkmasına bağlıdır.

### **“Kâfiri tekfîr etmeyen kâfirdir.” Sözü'nün anlamı**

Bu söz, insanları tekfîr kamçılarıyla tahrik edenlerin dillerinde şöhret bulmuş sözlerden biridir. Onlar bu kuralı görüşlerine muhalefet edenleri tekfîr etmek için bir kolaylaştırıcı unsur kıldılar. Oysa gerçek şu ki; Bu insanlar bu sözü konumlandırırken güzel konumlandırmadılar ve çok iyi anlamadılar. Tekfîr edilmediğinde kâfir olunan kâfirden kasıt, Bahsi geçen şartlara haiz, tekfîrine engel olan engellerden hiçbir engel bulunmayan dolayısıyla küfrü kesinleşen kâfirdir, Firavun, Ebû Leheb<sup>418</sup> ve Marx gibi hiç İslam’a girmemiş ve baştan beri kâfir olan kâfirdir. İşte bunları ve emsallerini tekfîr etmeyen kişi onlar gibi kâfir olur.

Müslüman olduğunu gösterip, küfrünü ve İslam’ı sevmemesini gizleyen kişide olduğu gibi durumu gizli olan şahsa gelince böyle birisinin durumuna vakıf olan, kendisine yakın olduğu için özel meclislerde gerçeğini tanıyan ve tekfîr şartlarının kendisinde bulunduğu ve engellerinin olmadığı katında kesinleşen kişinin böyle bir şahsın küfrüne inanması gerekir. Söz konusu şahın durumuna vakıf olmadığından

---

<sup>418</sup> Hz. Peygamber’in amcası ve en azılı düşmanlarından biri. Ç.

onun Müslümanlığına şahitlik yapana günah yoktur. Çünkü kendisi bildiğine şahitlik etmiştir. Bize, görünene bakıp hareket etmek düşer. Ancak Allah kalpleri bilir ve yönetir. Münafıklar Müslümanların gördüğü muameleyi görüyorlar idi. Çünkü onlar Müslüman olduklarını gösterip kâfir olduklarını açığa vurmuyorlardı, gizliyorlardı.

Selef müçtehitlerinin uygulamaları, ‘bu sözde kâfirden kastedilenin kâfirliğinde ittifak bulunan kâfir olduğuna, kâfirliğinde ihtilaf olan kişi olmadığını’ göstermektedir. Çünkü küfründe ihtilaf olan birini tekfîr etmeyen kâfir olmaz. Bunun delili, İmam Ahmed, namaz kılmayanın kâfir olduğunu düşünürken diğer üç imam kâfir olduğunu düşünmedikleridir.. Bu konu etrafında imam Şâfiî ve İmam Ahmed arasında münakaşa cereyan etmiştir. Buna rağmen İmam Ahmed, Şâfiî’nin, namaz kılmayanı tekfîr etmediğinden küfrüne hükmetmemiştir.

İbn Teymiyye, biatçıyı tekfîr etmeyenin hükmü konusunda İmam Ahmed’e nisbet edilen görüş hakkında şöyle bir değerlendirmede bulunmuş: “Bid’atçıyı tekfîr etmeyi tekfîr etme konusunda İmam Ahmet’ten iki rivâyet nakledilir. Bu iki rivâyetin en doğrusu, onları tekfîr etmeyenin kâfir olmayacağı şeklinde gelen rivâyettir.”<sup>419</sup> Bu durum, küfründe ihtilaf bulunan kâfiri tekfîr etmeyen için geçerlidir, küfründe ihtilaf olmayan kâfiri tekfîr etmeyen için değildir.

Muhammed b. Abdulvehhab’a “Küfrü hak etmeyi tekfîr etti” diye nisbet edilene gelince işte size, davetteki metodunu açıklayan, kendisine yalan ve iftira olarak “Hak etmeyi tekfîr etti” diye nisbet edileni yalanlayan sözlerinden bir pasaj: Muhammed b. Abdulvehhab (ö.1206/1792) (r.a), Şerif’e

---

<sup>419</sup> *el-Fetâvâ*, 20/254-255.

gönderdiği risalesinde şöyle demektedir: “Yalan ve iftiralarına gelince örneğin: Biz herkesi tekfîr ediyormuşuz, dinini izhar edebilenin bize hicret etmesini gerekli kılıyormuşuz, tekfîr etmeyen ve savaşmayı tekfîr ediyormuşuz, bunun benzeri ve dahası. Bütün bunlar, insanları Allah’ın ve Resûlünün dininden alıkoymak için yapılan yalan ve iftiralar. Bizler eğer Abdulkadir Geylani’nin, Ahmed Bedevi’nin ve emsallerinin üzerindeki puta tapanları, bilmediklerinden ve uyarılmadıklarından tekfîr etmediyse Allah’a şirk koşmayı bize bağlanmadığı, tekfîr etmediği ve savaşmadığı zaman nasıl tekfîr ederiz.”<sup>420</sup>

Ayrıca Muhammed b. Abdulvehhab, Suveydî el-Bağdadî’ye reddiye olarak gönderdiği risalesinde ise şöyle demektedir: “Bana tabi olanların dışında herkesi tekfîr ettiğime ve bana tabi olanları kendi tekeline aldığımı dair söylenenler doğru değildir. Ne garip? Bu akıllı birinin aklına nasıl yatar? Bunu bir Müslüman veya bir kâfir veya bir âlim ya da bir deli söyler mi? Tekfîre gelince ben, İslâm dinini tanıdıktan sonra onu söven, insanları ondan sakındıran ve İslâm’ı yaşayanlara düşmanlık yapanı tekfîr ederim. Hamd olsun ümmetin çoğu böyle değildir.”<sup>421</sup>

Bu saydıklarımız, tekfîr konusunu düşünmeden önce riâyet edilmesi gereken önemli bir takım kurallardır. Bunlar, âlimlerin ittifak ettiği ve hükümlerinde itibar ettikleri kurallardır. Bu kurallar onları hatalardan ve tekfîr uçurumuna düşmekten korudu, onları doğru, sağlam, eğriliği ve sapması olmayan yol üzere sabit kıldı. Bu konuyu daha fazla

---

<sup>420</sup> *Misbahü’z-Zalâm*, Abdullatif b. Abdurrahman Alü’ş-Şeyh, s. 43.

<sup>421</sup> *Misbahü’z-Zalâm*, Abdullatif b. Abdurrahman Alü’ş-Şeyh, s. 43

araştırmak isteyen şu eserlere başvurabilir:

*Menhecü İbn Teymiyye fi Mes'eleti't-Tekfır*, Dr.  
Abdulmecit el-Maşabî.

*Zâhiredü't-Tekfır*, Emin Hac Muhammed Ahmed.

*Zâhiredü'l-Ğuluvv fi'd-Din fi*  
*Hayati'l-Müslimine'l-Muasıra*, Abdurrahman b. Mualla  
Lüveycif.

*Şübühât havle'l-fikri'l-İslamî el-Muasıra*, Sâlim  
Behnesavî.

*el-Hükmü ve Kadiyyetü Tekfiri'l-Müslim*, Sâlim  
Behnesavî.

## İkinci Bölüm

# HZ. ALİ’NİN SON GÜNLERİ VE ŞEHİT OLMASI

## Hiz. Ali’nin Son Günleri ve Şehit Olması

### A. NEHREVÂN’IN ARDINDAN

**M**ü’minlerin emiri Hz. Ali (r.a)’nin; bu karşı gelen ve dinden çıkan fırkâyla savaşıması, Şâm halkıyla savaşımasında doğru yaptığına ve onun Muâviye’den daha fazla haklı olduğuna dair güçlü ve açık kanıt idi. Nitekim Rasûlullah’tan rivâyet edilen bir hadis: “Müslümanlar arasına tefrika girdiği (iki fırkâya ayrıldıkları) zaman dinden çıkan bir tâife zuhur edecektir. Onları, iki tâifeden hakka en yakın olanı öldürecekler.”<sup>422</sup> şeklindedir.

Okuyucu, Hz. Ali ordusunun, kendilerince kesinleşen bu ve Ammâr b. Yâsir (r.a)’in öldürölmesi gibi daha önce bahsi

---

<sup>422</sup> Müslim, 2/745-746.



geçen delillerden Şâm halkıyla savaşımaya çok fazla istekli olacağını beklemektedir. Ancak buna rağmen gerçekleşen beklenenin aksine oldu. Emîrû'l-mü'minin Hz. Ali (r.a)'nin çizdiği plan, Hâricîlerle olan savaşı bitirdikten sonra Şâm'a gitmekti. Çünkü Şâm'ı hilâfetinin altına geçirmek, tekrar ümmetin birliğini sağlamak gerçekleştirilmesi gereken bir hedefti, ulaşılmak için gayret gösterilen sonuçtu. Hz. Ali'nin Hâricîlerle savaşmasının amacı, iç cepheyi güven altına almanın dışında başka bir şey değildi. Çünkü Hâricîlerle savaşmadan Şâm halkıyla savaşıması durumunda Hâricîler'in geride kalan kadın, çocuk ve yaşlılara zarar verme tehlikesi var idi. Ancak Hz. Ali çephesinde hedeflenen, istenildiği gibi gerçekleşmedi. Çünkü Hz. Ali Şâm halkıyla savaşımaya güç yetirmeden şehit düştü.<sup>423</sup>

Şüphesiz Hâricîler'in Emîrû'l-mü'minin Hz. Ali'ye karşı çıkmaları, Hz. Ali'nin ordusunu zayıflatmada etkili oldu. Ayrıca Cemel, Sıffîn ve Nehrevân'daki savaşlar Irak halkının savaştan usanmasına ve nefret etmesine sebep olmuştu. Özellikle Şâm halkı Sıffîn'de savaştan çok bıkmıştı. Çünkü Şâm halkının savaşı diğer savaşlara benzemiyordu. Çünkü çetin olan Sıffîn savaşı henüz hayallerinden çıkmamıştı. Nitekim onların amaçları gerçekleşmemesine rağmen nice çocuklar yetim, nice kadınlar yetim kalmıştı. Şâyet barış ve Emîrû'l-mü'minin Hz. Ali'nin ve birçok arkadaşının memnuniyetle kabul ettiği tahkîm olmasaydı bu savaş İslâm dünyasına etkilerini kimsenin hayal edemeyeceği bir musibet olurdu. Onlar Hz. Ali'nin hak üzere olduğunu bildikleri halde, Hz. Ali (r.a) ile beraber başka bir sefer Şâm'a

---

<sup>423</sup> *Hilâfetü Ali b.Ebî Talib*, Abdulhamid Ali, s. 345.

gitmemek onlara daha sevimli idi.<sup>424</sup>

Emîrû'l-mü'minin Hz. Ali (r.a)'nın cenahını zayıflatan problemlerden biri de, Hz. Ali'yi yüceltmede aşırı giden fırkânın çıkmasıdır. Nitekim onlar Hz. Ali'yi ulûhiyet makamına yükselttiler. Bazılar bu hareketi, Hz. Ali'den beri olduğunu söyleyen ve kendisini tekfîr eden Hâricîler'in eylemine tepki olduğunu düşündü.<sup>425</sup> Fakat bunların düşünceleri kötü idi. Onların düşünceleri; dini yıkmak için bozuk inançları Müslümanların içine sokmak, sadece Hz. Ali'nin ordusunu değil bütün Müslümanları zayıflatmaktı.<sup>426</sup>

Doğrusu Emîrû'l-mü'minin Hz. Ali (r.a), daha önce değindiğimiz gibi, kararlılıkla ve güçle onlara meydan okudu. Şüphesiz Hâricîler'in muhalefet etmeleri ve savaşmaları Hz. Ali'nin cenahını çok zayıflattı. Bunun peşinden Hz. Ali'nin aleyhine ihtilaflar ve çözümler peş peşe geldi. Hz. Ali'in Ehvâz valilerinden olan Hirrit b. Râşid, -İsminin Haris b. Raşid olduğu da söylenmektedir- kavmi olan Nâciye oğulları arasından çıkıp insanları Hz. Ali'yi halîfelikten azletmeye çağırdı. Birçok insan çağrısına icabet etti. Kendisi şehirleri kuşattı, vergileri tahsil etmeye başladı. Bunun üzerine Hz. Ali, Ma'kil b. Kays er-Riyahî'nin komutanlığında kendisinin üzerine bir ordu gönderdi. Ma'kil b. Kays, taraftarını mağlup edip kendisini öldürdü.<sup>427</sup>

Hz. Ali cenahından vergi verenler vergi vermek

---

<sup>424</sup> *Hilâfetü Ali b.Ebî Talib*, Abdulhamid Ali, s. 345.

<sup>425</sup> *Nizamü'l-Hilâfe fi'l-Fikri'l-İslamî*, Mustafa Hilmi, s. 15-16.

<sup>426</sup> *Hilâfetü Ali b.Ebî Talib*, Abdulhamid Ali, s. 350.

<sup>427</sup> Tarihü Taberî, 6/27-47.

istemediler. Ehvâz halkı Hz. Ali'den koptular. Bütün bu nedenlerden doğal olarak Hz. Ali bazı malî ve askerî sıkıntılarla karşılaştı. Bu konuda Şa'bî'nin: "Ali, Ehvâz halkını öldürdüğünde birçok grup kendisine muhalefet etti. Etrafındakiler kendisinden koptular. Nâciye oğulları kendisinden ayrıldılar. İbnü'l-Hadremî, Basra'ya vardı. Ehvâz halkı kendisinden ayrıldı. Vergi verenler vergi vermekten vazgeçtiler. Ali b. Ebî Tâlib'in valisi olan Sehl b. Hanîf'i Fars'tan çıkardılar."<sup>428</sup> Söylediği rivayet edilmektedir.

Diğer taraftan Muâviye (r.a) farklı vesileler ile gizliden ve açıktan Emîrû'l-mü'minin Hz. Ali (r.a)'nin cenahını zayıflatmaya çalışıyor idi. Muâviye (r.a), Hz. Ali'nin ordusundaki çözülme ve ihtilaftan yararlandı. Nitekim Muâviye (r.a) Amr b. Âs komutasında Mısır'a bir ordu gönderdi, Mısır'a hâkim oldu ve kendi hâkimiyetine ekledi. Bu konuda birkaç faktör kendisini destekledi. Bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

- Emîrû'l-mü'minin Hz. Ali (r.a)'nin Hâricîlerle uğraşması.
- Emîrû'l-mü'minin Hz. Ali (r.a)'nin Mısır valisi Muhammed b. Ebû Bekir selefi olan Kays b. Sa'd es-Sa'dî el-Ensârî kadar dahi değil idi. Nitekim o Hz. Osman'ın kanını isteyenlerle savaşa girdi, Önceki valinin yaptığı gibi onlarla iyi bir siyaset yapmadı, dolayısıyla onlar kendisini yendiler.
- Muâviye ile Mısır'da bulunan Hz. Osman'ın kanını isteyenlerin aynı görüşe sahip olmaları. Bu durum

---

<sup>428</sup> Tarihü Taberî, 6/27-47.

Muâviye'nin Mısır'a hâkim olmasına destek oldu.<sup>429</sup>

- Mısır'ın Emîrû'l-mü'minin Hz. Ali (r.a)'nin merkezine uzak olması, Şâm'a yakın olması.
- Mısır'ın coğrafi yapısı. Çünkü Mısır, Sînâ yolu üzerinden Şâm'ın toprağına bitişir ve doğal bir uzunluğa sahiptir. Mısır, Muâviye'ye büyük bir insan gücü ve iktisadî güç kattı.

Muâviye, ayrıca Arap yarım adasının kuzeyine, Mekke'ye, Medine'ye ve Yemen'e müfrezelerini gönderdi. Ancak Hz. Ali'nin onları alıkoyacak orduları göndermesiyle çok geçmeden Muâviye'nin müfrezeleri geldiği yere geri döndüler.<sup>430</sup> Muâviye (r.a), kabilelerin ileri gelenlerine ve Hz. Ali'nin valilerine kendisini beğendirmeye çalıştı. Nitekim Hz. Ali (r.a)'nin Mısır valisi olan Kays b. Sa'd (r.a)'i kendisine çekmeye çalışmıştı ama bunu becerememişti. Ancak Hz. Ali cenahının ve istişare heyetinin Kays b. Sa'd hakkında şübheye düşürme konusunda başarılı oldu. Bu şüpheden dolayı Hz. Ali, Kays b. Sa'd'ı valilikten azletti.<sup>431</sup>

- Sa'd b. Kays'ın azledilmesi, Muâviye için büyük bir kazanç oldu. Ayrıca Muâviye, Hz. Ali (r.a)'nin Fars valisi Ziyad b. Ebî Ziyad'ı kendisine çekmek istedi. Ancak bu konuda da başarılı olmadı.<sup>432</sup>

---

<sup>429</sup> *Musannaf-u Abdurrazzak*; *Tabâkât*, İbn Sa'd, 3/83; *Hilâfet'ü Ali b. Ebî Talib*, Abdulhamid Ali, s. 351, Sahih bir senedle.

<sup>430</sup> *Tarihü Halife*, s. 197, senedsiz...

<sup>431</sup> *Vulat-ü Mısır*, s. 45-46.

<sup>432</sup> *el-İstîâb*, 2/525-526.

Muâviye (r.a), kendilerine bazı umutlar verdiğiinden, bazı vaatlerde bulunduğundan, Muâviye'nin durumunu başarılı gördüklerinden ve Hz. Ali'nin durumunun dağınıklığından bazı ileri gelenleri etkileyebilmiş idi. Nitekim Hz. Ali bir hutbesinde: “Dikkat! Büsr b. Ertat Muâviye tarafından gönderilmiş. Ben bu topluluğun sizlere galip geleceğinin dışında başka bir şeyin olacağını görmüyorum. Çünkü onlar batıl davalarında ittifak ederken sizler hakkınızdan vazgeçerek ihtilafa düştünüz, onlar başlarına itaat ederken sizler başınıza isyan ettiniz, onlar emaneti eda ederken sizler hıyanet ettiniz. Ben falancayı vali yaptım, kendisi yararlandı, malı Muâviye'ye taşıdı. Ben falancayı vali seçtim, hıyanet etti, malı Muâviye'ye taşıdı. Hatta eğer ben onlardan birine bir bardağı emanet edersem Muâviye ile bir alakasının olmasından korkarım. Allah'ım! Ben bunlardan nefret ettim, onlar da benden nefret etti. Beni onlardan rahat et, onları da benden rahat et.”<sup>433</sup> buyurmuştu.

## **B. HZ. ALİ'NİN ORDUSUNUN AZMİNİ HAREKETE GEÇİRMESİ VE MUÂVİYE İLE ATEŞKES YAPMASI**

Hz. Ali (r.a) bu musibetlere, bu gerilemeye ve tembelliğe teslim olmadı. Nitekim Hz. Ali, kendisine verilen bütün ilimle, hüccetle, fesahatle ve hikmetle ordusunun azmini harekete geçirmek için gayret gösterdi. Hz. Ali'nin kendisinden nakledilen, meşhur, coşturucu ve kültür

---

<sup>433</sup> *Tarihü's-Sağir*, Buhârî,1/125, munkati' bir sened ile rivayet edilmiştir. Buna dair deliller vardır.

mirasının gözdelerinden sayılan hutbeleri boş ve hayal değil, bilakis o hutbeler Hz. Ali'nin yudumladığı, yaşadığı gerçek acılardır. Hz. Ali'nin, kendi cenahını cesaretlendirdiğinde irad ettiği hutbelerden biri şöyledir:

“Şüphesiz cihat, cennetin kapılarından bir kapıdır; Allah onu ancak özel kullarının yüzüne açmıştır. Cihat takvâ elbisesi, Allah'ın sağlam zırhı ve güvenilir kalkanıdır. Kim cihattan yüz çevirerek cihadı terk ederse, Allah ona zillet elbisesini giydirebilir, belalar çepeçevre bürür, kavrar onu, aşağılığa ve küçüklüğe mahkûm olur, Allah-u Teâlâ rahmetini kalbinden kaldırıncaya da akılsızlığa müptela olur (işlerinde şaşkınlığa düşer). Cihada gitmediği için de hak yoldan sapar, zillete düşer, adaletten ve insaftan mahrum kalır (zâlim ona musallat olur ve onun hakkında adalet ve insafa riâyet etmez).

Dikkat! Bildiğiniz gibi ben sizi, bu toplulukla gece-gündüz, gizli-aşikâr savaşa çağırdım ve size: “Onlar, sizle savaşmaya gelmeden, siz onlarla savaşmaya gidin. Allah'a andolsun ki kendi yurtlarında/vatanlarında savaşılan bir toplum zillete/aşağılığa düşer.”dedim. Ama sizler (bu önemli işi) birbirinize havale ettiniz, bıraktınız, birbirinize yardım etmediniz. Sonunda her yandan üzerinize saldırılıp yağmalandınız, yurdunuzda yenik düştiniz, alt edildiniz.

İşte Ğamid kavminden biri (Süfyan b. Avf) ordusuyla Enbâr<sup>434</sup> şehrine girmiş, Enbâr valisi Hassan b. Hassan el-Bekrî'yi öldürmüş, atlılarını o şehrin sınırlarından sürmüş, uzaklaştırmış. Ayrıca bana haber geldi ki onların bir adamı, bir Müslüman kadınla, zimmî bir kadının evine girmiş, halhallerini, bileziklerini, kolyelerini ve küpelerini

---

<sup>434</sup> Irak'ta Fırat'ın sol sahilinde bu gün harabeleri bulunan tarihî bir şehir. Ç.

almış, onlarsa ağlayıp sızlanmaktan başka bir şey yapamamışlardır. Düşman bu savaşta kayıp vermeden birçok ganimetle geri dönmüş, onlardan hiç biri yaralanmamış ve hiç birinin kanı dökülmemiştir. Eğer Müslüman bir insan bu olayı duyar da üzüntü ve kederinden ölürse asla kınanmaz. Hatta bana göre ölmesi daha iyidir, uygundur. Hayret ki hayret!

Vallâhi bu düşman toplum batılda birleşirken, sizin hak yolunda ayrılığa düşmeniz kalpleri öldürür ve gam-hüzün verir insana. Düşman oklarına hedef olurken yüzleriniz çirkin olsun, kalpleriniz gamla-hüzünle dolsun. Mallarınız yağmalanıyor, siz yağmalamıyor, savaşmıyorsunuz. Allah’a isyan ediyorlar, siz razı oluyorsunuz. Sıcak yaz günlerinde onların üstüne yürümenizi emrettiğim zaman ‘Şu anda hava sıcak, bize biraz mühlet- zaman ver de şu sıcak günler geçsin.’ dediniz. Kışın üzerlerine yürümenizi emrettiğimde ise, ‘Bugünler hava çok soğuk, bize biraz mühlet ver de şu soğuklar geçsin.’ dediniz. Sizler ki sıcak ve soğuktan (bu kadar özür ve bahanelerle) kaçırıyorsunuz; Allah’a yemin olsun ki savaş meydanlarında kılıçtan daha çok/hızlı kaçarsınız.

Ey mertlere benzeyen namertler, çocuklar gibi küçük akıllar, yeni zifafa giren kadınlar gibi her şeyi tozpembe gören akıllar! Keşke sizi görmeseydim, keşke sizi tanımasaydım. Vallâhi sizi tanıyışım pişmanlıkla, gamla ve hüznü sonuçlandı. Allah sizi öldürsün, kalbimi kanla, gönlümü- öfkeyle doldurdunuz, her nefeste/solukta bana yudum yudum dert/gam içirdiniz. Bana isyan ederek, beni yarımsız bırakarak tedbirimi bozdunuz. Sonunda Kureyş de Ali b. Ebî Tâlib hususunda ‘O cesur bir adamdır, ama savaş hususunda bilgisi yok.’ dedi. Allah babalarını affetsin.

Onlardan bir tek kişi var mı ki savaşta benden daha tecrübeli, daha ciddi olsun ve benden daha fazla ayak direten olsun. Henüz yirmi yaşıma gelmeden savaşa hazırlandım. şu anda altmış yaşımı aştım. Ama itaat edilmeyenin tedbiri bir şey ifade etmez.”<sup>435</sup>

Doğrusu bu hutbe, Hz. Ali (r.a)’nın, kendisini cihadın meyvelerinden koparmaktan ve hedeflediğı başarıyı gerçekteştirmekten mahrum eden topluluğun başlarına sıcak bombalar olarak döktüğü bir ateş kütesidir. Hz. Ali bu hutbeyi harika bir edebî üslupla biçimlendirmiştir. Hutbenin ifadeleriyle duygular titriyor, sözleriyle pusuda olan nefisler harekete geçiyor. Hutbe kapalılıktan ve yanıltmadan uzak olmakla beraber kafiyele sözlerden ve sözle ilgili sanattan da uzaktır.<sup>436</sup>

şüphesiz Hz. Ali (r.a)’nin hilâfetini konu edinen ve kendisinden nakledilen hutbeler, dış niteliğın dışında tarihi bir tabloyu yansıtmaktadır. Ayrıca bu hutbeler Hz. Ali (r.a)’nin, ordusunun Nehrevân savaşından sonra karşılaştığı tembelliğın ve takatsizliğın karşısındaki duygu ve düşüncelerini açığa kavuşturmaktadır. Ancak Hz. Ali (r.a)’ye nispet edilen hutbelerin büyük çoğunluğı doğru değıldir. Bir kısım âlimler, *Nehcü’l-Belağ’a adlı eserde yer alan Hz. Ali’nin hutbelerinin şerif er-Radî’nin derlemesi ve uydurması olduğunu söylerler.*<sup>437</sup> Dolayısıyla *Nehcü’l-Belağ’a adlı kitap tarihi bir kaynak olarak düşünöldüğünde eleştirel ince bir*

---

<sup>435</sup> *el-Beyan ve’t-Tebyin*, Cahız, s. 238-239.

<sup>436</sup> *el-Edebü’l İşlami*, Nayif Maruf, s. 59.

<sup>437</sup> *Mizanü’l İ’tidal*, 3/124, bu konuda iyi bir eleştirisi vardır; *Hilâfetü Ali b. Ebî Talib*, s. 355.



*metot uygulamak gerekir.*

*Diğer taraftan Hz. Ali (r.a), arkadaşlarına kendi fazilet, erdemlerini ve İslam'daki yüksek konumunu hatırlatmaya başladı. Bir kısım görgü tanıkları şunu anlatır: “Hz. Ali (r.a) Rahbe’de insanlara şöyle seslendi: ‘Ğadir hum<sup>438</sup> denilen yerde Rasûlullah (s.a.v)’ın şöyle söylediğini kim duydu: ‘Bilmez misiniz ben müminlere nefislerinden daha evlayım? Hazır olan sahabe ‘evet’ dedi. Ben kimin efendisiysem Ali onun efendisidir. Allah’ım Ali’yi seveni sev, kendisine düşman olana düşman ol.’ Bunun üzerine on iki adam -başka bir rivâyete göre on altı adam- kalkıp Hz. Peygamberin böyle söylediğine şahitlik ettiler.<sup>439</sup> Hz. Ali’nin bu uygulaması, aralarındaki alaka farklı olmakla beraber bize Hz. Osman’ı hatırlatıyor. Nitekim insan topluluğu kendisini ablukaya aldıkları zaman sahabenin erdem ve faziletlerine şahit etmelerini istemişti. Sanki: “İslam’a yaptığı hizmeti bunlar olan birinin mükâfatı böyle olur?!” diyordu*

Bütün bu çalışmalara ve yorucu gayretlere rağmen Hz. Ali (r.a) istediğini gerçekleştirmeye güç yetiremedi. Çünkü Hz. Ali ordusunun içinde meydana gelen bölünmeden, parçalanmadan, farklı düşüncelerin ortaya çıkmasından ve birlikleri bozulduğundan ötürü Şâm’la savaşıma güç yetiremedi. Bunun üzerine Emîrû’l-mü’minin Hz. Ali (r.a) hicretin kırkıncı yılında “İrak’ın kendisine, Şâm’ın ise Muâviye’ye ait olması, hiç birinin diğerinin işine orduyla, saldırıyla ve savaşla karışmayacağı hususunda Muâviye b.

---

<sup>438</sup> Mekke ile Medine arasındaki Cuhfe mevkiine 4 km. kadar uzaklıkta olup sık sık yağın yağmurlar sebebiyle bataklık ve sazlık haline gelmiş bir gölcük. Ç.

<sup>439</sup> *Fedailü’s-Sahabe*, 2/705, bu hadisin isnadı sahihtir.

Ebî Süfyan (r.a'')'la hemfikir olmak zorunda kaldı.<sup>440</sup>

Taberî *Tarihü Taberî* diye bilinen eserinde: “Hicretin kırkinci senesinde, aralarında savaşa son vermelerine dair gerçekleşen yazışmalardan sonra Ali ve Muâviye arasında bir ateşkes yapıldı. Irak'ın Ali'ye, Şâm'ın ise Muâviye'ye ait olması, hiç birinin diğerinin işine orduyla, saldırıyla ve savaşıla karışmayacağına dair bir anlaşma gerçekleşti.<sup>441</sup> notlarını düşmektedir.

### C. HZ. ALİ'NİN BİR AN ÖNCE ŞEHİT OLMAK İÇİN YÜCE ALLAH'A YAKARIŞI

Emîrû'l-mü'minin Hz. Ali (r.a) Muâviye ile ateşkes yaptı. Ancak görülüyor ki bu ateşkes uzun sürmemişti. Nitekim Muâviye, Hz. Ali (r.a)'nın şehit olduğu sene Büsr b. Ertât'ı Hicâz ve Yemen'e gönderdi.<sup>442</sup> Hz. Ali orduyu istediği şekilde donatma imkânını bulmayınca başarısızlıklarını öngördü, yaşâmak istemedi ve ölümü temenni etti. Hz. Ali dua ile Allah'a yöneliyor ve Yüce Allah'tan ölümünün erkenden olmasını istiyor idi. Kendisinden rivâyet edilen rivayetlerden birisi: “Hz. Ali bir gün hutbe irad ederken şöyle dua etti: ‘Allah'ım ben onları, onlar beni usandırdı. Beni onlardan, onları benden rahatla. Ellerini sakalının üzerine koyarak bunun kana bulanmasına engel olmayacaktır.’”<sup>443</sup>

---

<sup>440</sup> *Hilâfetü Ali b. Ebî Talib*, Abdulhamid, s. 356.

<sup>441</sup> *Tarihü Taberî*, 6/65.

<sup>442</sup> *et-Tarihü's-Sağir*, Buharî, 1/41; *Hilâfetü Ali b. Ebî Talib*, Abdulhamid, s. 431.

<sup>443</sup> *Musannef-u Abdurrazzak*, 10/154, sahih bir isnadla; *Tabâkât*, 3/4, sahih

şeklindedir.

Hız. Ali (r.a) son günlerinde dua etmekte ısrar etti. Nitekim Cündüp'ten şöyle dediğı rivâyet edilir: “Hız. Ali'nin ayağına basacak kadar insanlar üstüne toplandılar. Hız. Ali şöyle buyurdu: “Allah'ım ben onları, onlar beni usandırdı, ben onları, onlar da beni sevmedi, beni onlardan onları da benden rahatlat.”<sup>444</sup>

Ebû Salih'ten rivâyet edilen başka bir rivâyet ise şöyledir: “Hız. Ali'yi Kur'ân'ı başına koyduğuna şahit oldum, hatta Kur'ân yapraklarının sesini duydum, şöyle dedi: ‘Allah'ım ben onlardan Kur'ân'da olan bir şey istedim, onlar yapmadılar. Allah'ım ben onları usandırdım onlar da beni usandırdı, ben onları sevmedim onlar da beni sevmedi. Onlar beni huyum olmayan bir şeye sevkettiler. Bunlara benim yerime benden daha kötü birini musallat et. Beni bunlardan daha hayırlı olanlarla buluştur. Tuzun suda eridiğı gibi onların kalplerini erit.”<sup>445</sup>

Bir başka rivâyette ise: “Hız. Ali (r.a) bu duasının ardından sadece üç gün veya üç güne yakın zaman geçmeden öldürüldü.”<sup>446</sup> şeklinde bir bilgi yer almaktadır. Hız. Hasan b. Ali şöyle buyurmaktadır: “Hız. Ali (r.a) bana şöyle dedi: ‘Rasûlullah (s.a.v) bu gece rüyamda bana göründü. Kendisine şöyle dedim: ‘Ey Allah'ın Rasulü

---

bir isnadla.

<sup>444</sup> *el-Âhâd ve'l-Mesanî*, İbnü Ebî Âsım, 1/37, hasen bir isnad ile; *Hilâfetü Ali*, s. 432.

<sup>445</sup> *Siyerü A'lâmü'n-Nübela*, 3/144.

<sup>446</sup> *el-Mihen, Ebû'l Arap*, s. 99; *Hilâfetü Ali b. Ebî Talib*, Abdulhamid, s. 432.

ümmetinin karşılaştığı eğrilik ve düşmanlık neyin nesi? Hz. Peygamber ‘Onlara beddua et.’ dedi. Ben de şöyle dedim: ‘Bunlara benim yerime benden daha kötü birini musallat et. Beni bunlardan daha hayırlı olanlarla buluşturun.’ Hz. Hasan (r.a) derki: ‘Hz. Ali bu anlattıklarından sonra sabah namazına çıktı adam onu vurdu.’<sup>447</sup>

#### **D. HZ. ALİ’NİN ŞEHİT OLACAĞINI BİLMESİ**

Hz. Peygamber (s.a.v)’in peygamberliğinin delillerinden sayılan bazı hadisleri, Hz. Ali’nin şehitler zümresinden olacağını ifade etmektedir. Nitekim Müslim’in *sahih* adlı eserinde yer alan, Ebû Hüreyre’den rivâyet edilen bir hadis: “Rasûlullah (s.a.v), Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali, Talha ve Zübeyr Hira mağarasının üstündeydiler. O sırada kaya hareket etmeye başladı. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v): ‘Sakin ol Hira! Senin üzerinde ancak bir peygamber veya bir siddîk veya bir şehit vardır’ buyurdu”<sup>448</sup> şeklindedir.

Konuyla ilgili bu hadisten daha özel olan hadisler söz konusudur. Bu hadisler Hz. Ali’nin Irak topraklarında şehit olacağını haber verdiği gibi öldürölme şeklini de açıklamaktadır. Bütün bunlar, Hz. Muhammed (s.a.v)’in peygamberliğinin doğruluğunu, Hz. Peygamberin kendi hevesine göre konuşmadığını ve sadece yüce Allah’ın kendisine vahiy yoluyla bildirdiklerini haber verdiğini ortaya koymaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v) Hz. Ali’yi başına gelecekleri konusunda bilgilendirmişti. Hz. Ali Hz. Peygamberin verdiği haberlere iman etmişti. Nitekim Hz. Ali

---

<sup>447</sup> *Tarihü’l-İslam*, Ahdü’l-Hülefâ-ı er-Râşidîn, s. 649.

<sup>448</sup> *Müslim*, 4/1880.

bunları insanlara anlatıyordu; Hz. Ali'nin anlattıklarından birisi Irak'ta anlattığı ve Ebû Esved ed-Düelî <sup>449</sup> (ö.69/688)'nin şu sözleriyle rivâyet ettiği hadistirdir: “Hz. Ali'nin şöyle söylediğini duydum: ‘Ben ayağımı üzengiye geçirirken Abdullah b. Selam bana gelip nereye gitmek istediğimi sordu. Irak’a gideceğimi söyledim. Bana şöyle dedi: ‘Şayet Irak’a gelersen Irak’ta sana kılıçların ucu isabet edecektir.’ Hz. Ali dede ki: Vallâhi Abdullah B. Selam söylemeden önce onun söylediklerini Hz. Peygamberden işittim.” Hadisin ravisi Ebû'l-Esved: ‘Ben bundan hayret ettim, kendi içimde şöyle: ‘savaşan bir adam kendisiyle ilgili bu sözü söylemektedir!’ dedim” demektedir. <sup>450</sup>

Ayrıca Hz. Ali bu hadisi halîfe olmadan önce hastayken kendisini ziyaret eden, Bedir savaşına katılmış sahabelerden, Ebû Fudâle el-Ensârî (r.a)'ye Yenbû'da anlatmış ve: “Ben bu hastalığımda ölecek değilim. Çünkü Hz. Peygamber ‘başımdan başlayarak sakâlim kana bulanmadıkça ölmeyeceğimi’ bana bildirdi.” demiştir. <sup>451</sup> Hz. Ali bu durumu Hâricîlere ve arkadaşlarına da anlatmıştır. Beyhakî bu ve benzeri hadisleri *Delailü'n-Nübüvve* adlı kitabında toplamıştır. <sup>452</sup> Ayrıca hafız <sup>453</sup> İbn Kesir de bu hadisleri *el-Bidaye ve'n-Nihaye* adlı

---

<sup>449</sup> Ebû'l-Esved Zâlim b. Amr b. Süfyân b. Cendel ed-Düelî Kur'ân-ı Kerîm'e hareke sistemini getiren ve Arap nahvinin ilk esaslarını tesbit eden âlim, şair. Ç.

<sup>450</sup> *Tarihü'z-Zehebî*, Ahdü'l-Hülefa'r-Raşidîn, s. 648.

<sup>451</sup> *Hilâfetü Ali b. Ebî Talib*, Abdulhamid, s. 433. Rivâyetlerin senetleri genel itibarıyla sahihtir.

<sup>452</sup> *Delailü'n-Nübüvve*, 6/438-441, Thk: Abdul Mu'tî Kal'âcî.

<sup>453</sup> Hadis nakil ve rivayetini meslek edinip çok miktarda hadisi ezbere bilen

kitabında bir araya getirerek değinmiştir.<sup>454</sup>

Abdullah b. Davut anlatır: “A’meş’ten işittim o da Seleme b. Sehl’den o da Sâlim b. Ebî Ca’de’den o da Abdullah b. Sab’den rivâyet ederek şöyle der: ‘Hz. Ali (r.a) minberdeyken şöyle söylediğini işittim. “Kötü birinin dışında kimseyi beklemiyoruz. Rasûlullah (s.a.v) bunun, (sakalımın) bunun (başımın) kanına bulanacağını bildirdi. Hazır olanlar: ‘Katilini bize söyle zürriyetini yok edelim.’ dediklerinde kendisi şöyle dedi: ‘Beni öldürmeyen birinin benim için öldürülmesinden Allah’a sığınırım.’”<sup>455</sup> dedi ve şiirin şu iki beytini okudu:

“Ölüm için kemerini kuşan sen; doğrusu ölüm sana gelecektir,

Ölüm mahallene konduğu zaman, öldürülmeden sızlanma, dayan.”<sup>456</sup>

Bazı rivâyetler bunlardan daha öte bilgilere yer vermektedir. Çünkü o rivâyetler Hz. Ali (r.a)’nin kendisini öldürecek bedbahtı tanıdığını ifade etmektedir. Nitekim Ubeyde es-Selmanî kendisine ulaşan sahih bir senetle: “Hz. Ali, İbn Mülcem’i gördüğünde:

“Ben onun yaşâmını isterken o beni öldürmek istiyor,  
O, Senden özür dileyen Murad kabilesinden dostundur.”  
beytlerini söylediğini rivayet etmektedir.<sup>457</sup>

---

kimse. Ç.

<sup>454</sup> *el-Bidaye ve’n-Nihaye*, 7/323-325.

<sup>455</sup> *Kitabü’ş-Şariâ*, Acırî, 4/2105, thk: Demicî, isnadı sahih bir isnattır.

<sup>456</sup> *Tarihü’z-Zehebî*, Ahdü’l-Hülefa’r-Râşidîn, s. 648.

<sup>457</sup> *Tabâkât İbn Sa’d*, 3/33-34, hadisin isnadı sahihtir.

Başka bir rivâyete ise Hz. Ali (r.a) Abdurraman b. Mülcem’le ilgili olarak: “Bu beni öldürecek kişidir.” dediğinde ‘seni ondan ne engelleyecek?’ denildi. Bunun üzerine Hz. Ali: “Doğrusu şimdiye kadar beni öldürmedi.” dedi.<sup>458</sup>

Hz. Ali öldürüleceğini insanlara bildirdiğinde insanlar, kendisinden halîfe atamasını istedi. Hz. Ali mazeret göstererek halîfe atamadı. Nitekim Abdullah b. Seb’ şöyle rivâyet eder: “Hz. Ali’den şöyle dediğini işittim: ‘Kesinlikle bu sakalım başımın kanına bulanacaktır, bu bedbaht benden ne bekliyor? Hazır olanlar şöyle dediler: ‘Ey müminlerin emiri! Kim olduğunu bize söyle soyunu yok edelim.’ Hz. Ali şöyle dedi: ‘Öldürürseniz, benim için beni öldürmeyen birisini öldürmüş olursunuz.’ Hazır olanlar ‘O halde bir halîfe ata.’ şeklindeki taleplerini Hz. Ali şöyle yanıtladı: ‘Hayır Atamam ancak Rasûlullah’ın sizi kendisiyle baş başa bıraktığı şeyle baş başa bırakırım.’ Hazır olanlar: ‘Sen rabbinin huzuruna geldiğinde ne diyeceksin?’ diye sorularına şöyle yanıt verdi Hz. Ali: ‘Şöyle diyeceğim: ‘Allah’ım sen istediğin kadar beni onların arasında bıraktın, sonra sen onların içindeyken ruhumu alıp yanına aldın. Eğer istersen onları düzeltirsin, istersen onları fesat içinde kılarısın.’”<sup>459</sup>

Diğer taraftan Hz. Ali (r.a)’den şöyle dediği rivâyet edilir: “sözünde doğru olan ve doğruluğu tescillenmiş Hz. peygamberden şunu işittim: ‘şurandan bir darbeyle vurulacaksın, Elleriyle şakaklarına işaret etti, sakalın kana

---

<sup>458</sup> *el-İstî’âb*, 3/127.

<sup>459</sup> *Müsned Ahmed*, el-Mevsuatü’l-Hadisiyye, 2/325, bu hadis, hasan liğayrih bir hadistir.

bulanıncaya kadar şakakların kanı akacaktır. Bu darbenin sahibi, deveyi boğazlayan kişinin Semûd kavminin en bedbahtı olduğu gibi o da kendi kavminin en bedbahtıdır.”<sup>460</sup>

## E. HZ. ALİ (R.A)’NİN ŞEHİT OLUŞU VE ŞEHİT OLUŞUNDAKİ DERSLER

Nehrevân savaşı Hâricîler’de derin bir yara bıraktı. Zaman o yaraya sadece hasret ve acı kattı. Nitekim Hâricîler’den bir grup Hz. Ali (r.a)’yi öldürmek ve Nehrevân’da öldürülen kardeşlerinin intikamını almak konusunda ittifak ettiler. Ehl-i siyer ve tarihçiler, meşhur bir rivâyete değinme konusunda ittifak ettiler.<sup>461</sup> Söz konusu rivâyet eleştiri ve tenkitlerden asla nasipsiz değildir. Çünkü bu rivâyet birbirlerine zıt unsurları ihtiva etmektedir. Bizler bu önemli hadisenin de diğer hadiseler gibi sonraki dönemlerde bazı eklemelere maruz kaldığını uzak görmemekteyiz. Hz. Ali’nin öldürülme faaliyetinin Nehrevân savaşının kurbanlarının intikamı için Hâricî unsurların elleriyle gerçekleşmesi konusunda görüş birliği vardır. Kaynak ve araştırmalar bunu göstermektedirler. İbnü Mülcem<sup>462</sup> ile Katâmi adındaki bir kadın arasındaki sevgi ile Eş’âs el-Kindî’nin ileri sürülen rolü, -Allah’ın izniyle daha sonra Eş’âs el-Kindî’nin olaydan uzak

---

<sup>460</sup> *Hasaisü Ali b. Ebî Talib*, s. 163-164, thk. Ahmed Mîrîn el-Belûşî (r.h), bu hadisin sahih olduğunu kabul etmektedir.

<sup>461</sup> *Tabâkât*, İbn Sa’d, 3/35; *Tarihü Taberî*, 6/50-66 kopuk bir sened ile; *Mervecü’z-Zeheb*, 2/423; *et-Taberanüyyü’l-Kebîr*, 1/55-58; *Mecmeü’z-Zevaid*, 6/249; *Tarihü’l-İslam, el-Hülefâür-Raşidûn*, Zehebî, s. 649; *Vefîyyatü’l A’yân*, 7/218; *el-Bidaye ve’n-Nihaye*, 7/325.

<sup>462</sup> Abdurrahmân b. Amr b. Mülcem el-Murâdî el-Himyerî el-Kindî (ö.40/661), Hz. Ali’nin katili. Ç.



olduğunun açıklaması gelecektir- ve benzeri hikâyeler gibi öldürölme faaliyetine özgü geri kalan bilgileri kabul etmek ve doğrulamak zordur. İşte Hz. Ali (r.a)'nin öldürölmesinin detayları:

### 1. Gizli Karar Alanların Toplanmaları

İbn Mülcem ve Arkadaşlarının hikâyeleri şöyledir: İbn-i Mülcem, Burek b. Abdullah ve Amr b. Bekr et-temîmî bir araya toplandılar, insanların durumlarını müzakere ettiler, yöneticilerini kötilediler, sonra Nehrevân savaşında öldürölünenleri andılar, onlara rahmet dilediler ve şöyle konuştular: “Onlardan sonra hayatta kalmakla bir şey yapacak değiliz. Onlar, insanları rablerinin ibadetine çağırın kardeşlerimiz idi. Onlar Allah yolunda olduklarında kınayıcının kınamasından korkmayanlar idi. Bizler nefislerimizi satın almalıyız, sapmış yöneticilere gidip onları öldürmeyi istemeliyiz. Böylece şehirleri onlardan kurtardığımız gibi kardeşlerimizin öcünü de almış oluruz.” Bunun üzerine İbn Mülcem, -Mısırlı idi- “Ali b. Ebî Tâlib'i öldürmek bana ait.” dedi. Burak b. Abdullah da “Muâviye'yi öldürmek bana ait.” dedi. Amr b. Bekr ise “Amr b. As'ı öldürmek bana ait.” dedi. Böylece sözleştiler. Her üçü, her birinin öldürmeyi düşündüğü kişiyi öldürmeden veya öldürmesi uğrunda ölmeden o kişiyi öldürmekten caymayacaklarına dair birbirlerine güven verip yemin ettiler, kılıçlarını alıp zehirlediler, Ramazan ayının onyedinci gününde her birinin öldürmesini düşündüğü kişi için hamle yapmada görüş birliğine vardılar, her biri aradığı kişinin bulunduğı şehre doğru yola koyuldu.<sup>463</sup>

---

<sup>463</sup> *Tarihü Taberî*, 6/59.

## 2. İbn Mülcem'in Yola Çıkması ve Katâmi Bint Şicne ile Karşılaşması

İbn Mülcem el-Muradî'nin suikast hazırlığı, Kinde kabilesinde planlandı. Çıkıp Kûfe <sup>464</sup> 'de arkadaşlarıyla karşılaştı. Ancak sır vermelerinden korktuğundan amacını onlardan gizledi. İbn Mülcem bir gün Teymü'r-Ribab kabilesinden, -Hz. Ali Nehrevân savaşında onlardan on kişiyi öldürmüştü, bazı arkadaşlarını gördü- beraber ölülerini hatırladılar. İbn Mülcem aynı gün içinde, Nehrevân'da babası ve kardeşi öldürülen, Katâmi Bint Şicne adında Teymü'r-Ribab kabilesinden olan bir kadınla karşılaştı. İbn Mülcem, son derece güzelliği olan bu kadını görünce aklı karıştı, ne için geldiğini bile unuttu ve kadına evlenme teklifinde bulundu. Kadın: “sen bana şifa vermedikçe senle evlenmem” dedi. İbn Mülcem: “Sana şifa veren nedir? diye sorduğunda kadın: “üç bin dinar, bir köle, bir hizmetçi ve Ali b. Ebî Tâlib'i öldürmek” dedi. İbn Mülcem: “ilk üçü senin mehrindir. Ali b. Ebî Tâlib'in ölümü ise sen benimle evlenmek istiyorsan o işi olmuş bil.” dedi. İbni Mülcem'in bu sözü üzerine kadın: “Evet, onun izini takip et eğer onu öldürürsen kendine de bana da şifa verirsin, benimle mutlu yaşarsın, eğer öldürülürsen Allah katındaki mükâfat dünya ve dünya ehlinin süsünden daha hayırlıdır.” İbn Mülcem: “Vallâhi beni bu şehre Ali'yi öldürmenin dışında başka bir şey getirmedi. İstediğin bu olsun.” dedi. Kadın: “Bu konuda sana yardımcı olacak birini çağıracağım.” dedi. kendi kabilesinden Verdân adında birine haber göndererek bu konuyu kendisiyle konuştu. Adam kadına olumlu cevap verdi.

---

<sup>464</sup> Güney Irak'ta Hz. Ömer'in emriyle Sa'd b. Ebû Vakkas tarafından kurulan şehir. Ç.

İbn Mülcem, Eşce' kabilesinden Şebib b. Becre adında bir adama giderek kendisine: “Dünya ve âhiret şerefini arzular mısın?” diye sordu. Adam: “Dünya ve âhiret şerefi nedir?” diye sorduğunda İbn Mülcem: “Ali b. Ebî Tâlib'i öldürmektir.” dedi. Adam: “Allah belanı versin, doğrusu ortaya çok çirkin bir şey attın, Ali'ye nasıl güç yetirirsin?” dedi. İbn Mülcem Adama planını şöyle anlattı: “Onu öldürmek için mescitte saklanacağım, sabah namazı için çıktığında kendisini sıkıştırıp öldüreceğiz. Adam: “Maalesef! Şâyet Ali'nin dışında biri olsaydı bana daha kolay olurdu, sen onun İslam'daki konumunu, lütfünü ve Hz. Peygamber (s.a.v)le olan önceliliğini biliyorsun. Ben kendimi bu işle mutlu olan biri olarak bulamıyorum. İbn Mülcem: “Bilmiyor musun Ali Salih kullar olan Nehrevân halkını öldürdü? diyerek adamı ikna etmeye çalıştı. Bunun üzerine adam ikna oldu, İbn Mülcem'in teklifini kabul ederek: “Evet biz de öldürdüğümüz kardeşlerimizin yerine onu öldürürüz.” dedi.

İbn Mülcem iki arkadaşıyla büyük mescitte itikâfta olan Katamî adındaki kadına gelip kendisine: “Ali'yi öldürme konusunda görüş birliğine vardık.” dedi. Kadın: “Öldürmek istediğinizde yanıma gelin.” dedi. Sonra İbn Mülcem, hicretin kırkinci yılında Hz. Ali'nin sabahında öldürüldüğü Cuma gecesinde bu kadına uğrayıp “bu gece arkadaşlarımla her birimizin belirlediği kişiyi öldürmeye söz verdiğimiz gecedir.” dedi. Kadın ipek isteyip her üçünün göğüslerine ipek sardı. Üçü kılıçlarını alıp Hz. Ali'nin çıktığı kapının karşısında oturdular. Hz. Ali çıktığında Şebib kendisine kılıcıyla vurmaya çalışınca kılıcı kapının yan dilmesine geldi. İbn Mülcem Hz. Ali'nin başının yukarısına kılıcıyla vurdu. Verdân ise kaçıp evine girip saklandı. Ebî Verdân oğullarından bir adam Verdân'ın evine gitti, Verdân

göğsündeki ipeği çıkardığı sırada kendisini gördüğünde Verdân'a: "Ne bu ipek ve kılıç?" diye sorduğunda Verdân durumu anlattı. Adam oradan dönüp kılıcını alıp geldi. Fakat Verdân kendisine galip geldi ve kendisini öldürdü.

Şebib ise tan zamanının loşluğunda Kinde kapıları tarafına doğru çıkıp insanlara çılgılık atmaya başladı. Hadremevt'ten, Uveymir adında bir adam Şebib'e yetişip elindeki kılıcı ondan aldı ve üstüne çöktü. Ancak Şebib'in kılıcı elinde bulunan Uveymir, insanların Şebib'i aramak için yöneldiğini görünce kendisine bir zarar vermeleri korkusu kendisini sardı. Bu nedenle Şebib'i bıraktı. Böylece Şebib insanların izdihamından yararlanarak kurtuldu. Buna müteakiben insanlar İbn Mülcem'i kısıtılarak kendisini tuttular. Bu sırada Hemdân kabilesinden Ebû Edmâ kılıcını alıp İbn Mülcem'i ayağından vurdu ve kendisini yere serdi.

Hz. Ali namaza gecikince Ca'de b. Hübeyre b. Ebû Vehb Sabah namazını kıldırdı. Hz. Ali İbn Mülcem'in getirilmesini istedi. İbn Mülcem getirilince Hz. Ali kendisine: "Ey Allah'ın düşmanı! Ben sana iyilikte bulunmadım mı?" İbn Mülcem: "Evet ." dedi. Hz. Ali: "Peki seni bu yaptığına iten nedir?" dediğinde İbn Mülcem: "Kırk sabah kılıcımı biledim, Allah'tan onunla yaratıklarının en kötüsünü öldürmesini istedim." dedi. Bunun üzerine Hz. Ali: "Seni bu kılıçla öldürüleceğinden başka bir durum görmüyorum senin için ve seni Allah'ın yaratıklarının en kötülerinden biri olmaktan başka düşünmüyorum."<sup>465</sup> dedi.

### **3. Muhammed b. Hanefiyye Hz. Ali'nin Öldürülme Hikâyesini Anlatıyor**

---

<sup>465</sup> *Tarihü Taberî*, 6/62.

Muhammed b. Hanefiyye söz konusu hadiseyi şöyle anlatıyor: “Vallâhi Ali’nin vurulduğu gece büyük mescitte birçok Mısırlıyla beraber namaz kılıyor idim. İnsanlar kapıya yakın namaz kılıyorlar idi, kimisi kıyamda kimisi rûkûda kimisi de secdede idi, gecenin başından sonuna kadar bir umutsuzluk içinde değil idiler. Tam bu sıralarda Hz. Ali sabah namazı için çıktı, “Ey insanlar! Namaza namaza.” diye çağırmaya başladı. Bu sözleri söylerken kapıdan çıktı mı yoksa çıkmadı mı bunu bilmedim. Pırlıtya baktığımda: ‘Ey Ali! Hüküm Allah’ındır, senin ve arkadaşlarının değildir.’ sözünü işittim. O sırada bir kılıç gördüm, Sonra Hz. Ali’nin ‘Adamı kaçırmayın!’ sözlerini duydum. İnsanlar her taraftan adamı kıştırdılar. İbn Mülcem yakalanıp Hz. Ali’nin huzuruna getirilinceye kadar yerimden kalkmadım. Sonra ben de insanlarla beraber Hz. Ali’nin yanına girdim. Hz. Ali’nin şöyle dediğini duydum: ‘Can canla kısâs edilir. Şayet ben öldüysem beni öldürdüğü gibi onu öldürün, eğer yaşadıysam onunla ilgili kararımı ben vereceğim.’<sup>466</sup>

Ayrıca Muhammed b. Hanefiyye şunu da anlatır: “Hz. Ali’nin vurulduğundan insanlar Hz. Hüseyin’in yanına endişeli olarak girdiler. İnsanlar Hz. Hüseyin’in yanındayken İbn Mülcem de elleri bağlı bir şekilde Hz. Hüseyin’in önünde duruyordu. O sırada Hz. Ali’nin kızı Ümmü Gülsüm Ağlayarak İbn Mülcem’e: “Ey Allah’ın düşmanı babama bir şey olacak değil ama Allah seni mahrum edecektir.” diye seslendi. İbn Mülcem ise: “Sen kime ağlıyorsun, vallâhi kılıcı bin dirheme aldım bin dirheme zehirledim. O kılıçla vurduğum darbe bütün mısır halkına da vurulsaydı hiç birisi

---

<sup>466</sup> *Tarihü Taberî*, 6/62.

kurtulmazdı.”<sup>467</sup> dedi.

#### 4. Doktorun Hz. Ali’ye Vasiyeti ve Hz. Ali’nin Şurâ Taraftarı Olması

Abdullah b. Malik’in şöyle dediği rivâyet edilir: “Hz. Ali (r.a) yaralandığı gün doktorlar kendisi için çağrıldı. Doktorlar arasında tıpta en iyi uzman Useyr b. Amr es-Sekünî idi. Useyr b. Amr Kısra’nın<sup>468</sup> arkadaşı idi, onu tedavi ediyor idi. Useyr bir koyunun sıcak akciğerini alıp damarlarını inceledikten sonra bir damarını çıkartıp Hz. Ali’nin yarasına koydu, ardından damara üfledi, sonra bu damarı çıkartı, baktığında, damarın üstünde beynin beyazlığını gördü. Bu sayede darbenin beyine ulaştığını anladı. Bunun üzerine Useyr, Hz. Ali’ye: “Ey Müminlerin emiri! Vasiyetini yap sen öleceksin!” dedi.<sup>469</sup> Rivayet edilir ki: “Cündüp b. Abdullah Hz. Ali’nin yanına girip kendisine şöyle sordu: ‘Ey müminlerin emiri eğer seni kaybedersek, İnşaallah kaybetmeyiz, Hasan’a biat edelim mi?’ Hz. Ali şöyle yanıtladı sorusunu: ‘Hasan’a biat etmenizi emretmediğim gibi ona biat etmenizi yasaklamam da. Sizler daha iyi bilirsiniz.’”<sup>470</sup>

#### 5. Hz. Ali’nin Çocukları Hz. Hasan’a ve Hz. Hüseyin’e (r.a) Vasiyeti

---

<sup>467</sup> *Tarihü Taberî*, 6/62.

<sup>468</sup> Araplar’ın Sâsânî hükümdarları için kullandıkları unvan. Ç.

<sup>469</sup> *el-İstî’â’b*, 3/1128.

<sup>470</sup> *Tarihü Taberî*, 6/62.

Hız. Ali, Hasan ve Hüseyni çağırıp kendilerine şöyle dedi: “Size Allah’a karşı takvâ sahibi olmanızı tavsiye ediyorum. O size yönelse dahi siz dünyaya yönelmeyin. Kaybettiğiniz hiç bir şeye ağlamayın. Her zaman hakkı ve hakikati söyleyin. Yetime merhamet edin. Yardım isteyenin yardımına koşun. Âhiret için hazırlanın. Zâlimin hasmı, mazlumun yardımcısı olun. Kuran’dakiyle amel edin. Allah yolunda kınayıcının kınamasından çekinmeyin.” Muhammed b. Hanefiyye’e bakan Hız. Ali: ‘Onlara söylediklerimi aklında tuttu mu?’ diye sordu.<sup>471</sup> O: ‘Evet’ dedi. Hız. Ali: ‘Onlara tavsiye ettiğim şeyleri sana da tavsiye ediyorum. Kardeşlerine saygıda kusur etme. Çünkü onların üzerindeki hakları büyüktür. Onların emirlerini yerine getir. Onlardan habersiz bir iş yapmaya kalkışma!’ dedi. Sonra şöyle dedi: “Muhammed b. Hanifiye’e iyi davranmanızı tavsiye ederim. Çünkü o babalarınızın oğludur. Babanızın onu seviyor olduğunu biliyorsunuz. Sonra Hız. Hasan’a döndü. “Ey oğlum! Sana takvâyı, namazı vaktinde kılmanı, yeri geldiğinde zekâtını vermeni, abdesti güzel bir şekilde almanı tavsiye ediyorum. Çünkü abdestsiz namaz olmadığı gibi zekâtı engelleyenin namazı da kabul edilmez. Kızgınlığını yenip sana karşı yapılan haksızlıkları bağışlamayı, sıla-i rahmi, câhilce hareket yapanlara karşı yumuşak davranmayı, dinde anlayışlı olmayı, kararında sebatı, Kur’ân’ı rehber etmeyi, güzel komşuluğu, iyiliği emredip kötülükten sakındırmayı ve kötülüklerden sakınmayı tavsiye ediyorum.” dedi.<sup>472</sup>

---

<sup>471</sup> *Tarihü Taberî*, 6/63.

<sup>472</sup> *Tarihü Taberî*, 6/63.

### **a. Hz. Ali'nin Vefatından önce Vasiyeti**

“Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla. Bu Ali b. Ebî Tâlib'in vasiyetidir ki o, Allah'tan başka ilah olmadığına, onun tek ve ortaksız olduğuna, Hz. Muhammed'in onun kulu ve Resûlü olduğuna şahitlik eder. Müşrikler hoşnut olmasalar da dinini bütün dinlerden üstün kılmak üzere peygamberini doğru yol ve hak din ile gönderen Allah'tır. Sonra bilinsin ki şüphesiz benim namazım, ibadetlerim hayatım ve ölümüm Âlemlerin rabbi olan Allah içindir. Onun hiçbir ortağı yoktur. Ben bununla emrolundum ve ben Müslümanların ilkiyim. Ey Hasan, ey bütün oğullarım ve ailem! Rabbiniz olan Allah'a karşı takvâ sahibi olmanızı ve ancak Müslüman olarak ölmenizi size tavsiye ediyorum. Hepiniz topluca Allah'ın ipine sımsıkı sarılın, dağılmayın. Çünkü ben Ebü'l-Kasım<sup>473</sup> (s.a.v)'ın: “İnsanların arasını bulmak, onları barıştırmak genel namazdan ve oruçtan daha faziletlidir.” söylediğini işittim. Akrabalarınıza bakıp, akrabalık bağlarını koparmayınız ki, Allah hesabınızı kolaylaştırsın. Yetimler hakkında Allah'tan korkun. Onları dinlemezlik yapmayın. Huzurunuzda onların hakları zayi edilmesin. Komşularınız hakkında Allah'tan korkunuz. Çünkü onlar peygamberinizin size emanetidir. Peygamber (s.a.v) onlar hakkında o kadar vasiyette bulundu ki, biz onları mirasçı kılacağımızı sanmıştık. Kur'ân hakkında Allah'tan korkunuz. Sizden başkaları sizden önce kur'ân'la amel etmesin. Namaz hakkında Allah'tan korkunuz. Çünkü o dininizin direğidir. Rabbinizin evi konusunda Allah'tan korkunuz. Yaşadığınız sürece onu yalnız bırakmayınız. Eğer onu yalnız bırakırsanız size rahmet nazarıyla bakılmaz. Mallarınız ve canlarınızla Allah yolunda cihat etme

---

<sup>473</sup> Hz. Peygamber'in künyesi. Ç.



konusunda Allah'tan korkunuz. Zekât konusunda Allah'tan korkunuz. Çünkü zekât rabbin öfkesini sündürüyor. Peygamberinizi kollama konusunda Allah'tan korkunuz, peygamberiniz aranızda zulme uğramasın. Peygamberinizin sahabelerini kollama konusunda Allah'tan korkunuz. Çünkü Rasûlullah onlara iyilik yapılmasını vasiyet etti. Fakir ve miskinler konusunda Allah'tan korkunuz. Onları geçiminize ortak ediniz. Köle ve cariyeleriniz hakkında Allah'tan korkunuz. Namaza dikkat edin. Allah yolunda kınayıcının kınamasından korkmayınız. Allah, size kötülük ve haksızlık yapmak isteyenlere karşı sizin için yeterlidir. İnsanlara Allah'ın emrettiği şekilde güzel söz söyleyin. İyiliği emretmeyi, Kötülüğten sakındırmayı terk etmeyiniz. Aksi takdirde kötüleriniz işin başına geçerler. Sonra siz dua edersiniz duanıza icabet edilmez. Birbirlerinize iletişim içinde olmaya ve birbirinize yardım etmeye sınıksız sarılırsınız. Birbirinize sırt vermekten, birbirinizden ilişkileri kesmekten ve bölünmekten sakınırsınız. İyilikte ve takvâda yardımlaşın. Günahta ve düşmanlıkta yardımlaşmayın. Allah'a karşı gelmekten sakının. Çünkü Allah, azabı şiddetli olandır. Allah sizi ehl-i beytin şikâyetinden muhafaza etsin. Peygamberinizi içinizde muhafaza etsin. Sizi Allah'a emanet ediyor, sizi selamlıyorum Allah'ın selam ve rahmeti üzerinize olsun.”

Hız. Ali bu vasiyetinden sonra ‘La İlahe İllallah’ sözünden başka bir şey konuşmadan hicretin kırkuncı yılının ramazan ayında vefat etti.<sup>474</sup> Bir rivâyette ‘Hız. Ali Ramazan ayının yirmi birinci gününün sabahında öldürüldüğü’ bilgisi yer almaktadır.<sup>475</sup> Hız. Ali, o bedbahtın öldürmesinden üç gün

---

<sup>474</sup> *Tarihü Taberî*, 6/64.

<sup>475</sup> *et-Tarihü 'l-Kebîr*; *Buharî*, 1/99, sahih bir sened ile.

sonraya kadar yaşadığı için bu rivâyette söz konusu olan gün dünyadan ayrıldığı gün olarak yorumlanmaktadır.<sup>476</sup>

## 6. Hz. Ali'nin Katiline İbretlik Azabın Yapılmasını Yasaklaması

Hz. Ali. Katili ile ilgili: “Adamı (İbn Mülcem’i) tutun. Eğer öldüysem onu öldürün. Eğer yaşarsam bütün yaralamalar birbirine kısâs edilir.”<sup>477</sup> Konuyla ilgili başka bir rivâyet: “Onu yedirin, içirin ve esiriniz olduğu sürece iyi davranın. İyileştiysem ben kanımın sahibiyim. İstersem affederim istersem kısâs uygularım.”<sup>478</sup> şeklindedir. Hadisin başka bir tarikinde: “Eğer öldüysem benim öldürülüşüm gibi dürün, haddi aşmayın çünkü Allah haddi aşanları sevmez.” İlave vardır.<sup>479</sup>

Hz. Ali Hz. Hasan’a, öldürüldükten sonra katilinin azalarına zarar vermesini yasaklayıp şöyle buyurdu: “Ey Muttalib oğulları ‘*Müminlerin emiri öldürüldü müminleri emiri öldürüldü.*’ diyerek Müslümanların kanlarına daldığınızı görmeyeyim. Dikkat Müslümanlar öldürülmeyecektir.! Bak ey Hasan! Onun bu darbesinden ölürsem sen de onu bir kılıçta öldür. Adamın azalarına zarar verip ibret olacak bir şekilde öldürme. Çünkü ben Rasûlullah (s.a.v)’tan: “işkenceden sakının, kudurmuş köpek bile olsa

---

<sup>476</sup> *Hilâfetü Ali b. Ebî Talib*, Abdulhamid, s. 439.

<sup>477</sup> *Fedailü's-Sahabe*, 2/560.

<sup>478</sup> *el-Mihen*, Ebü'l Arab, s. 94; *Hilâfetü Ali b. Ebî Talib*, s. 439.

<sup>479</sup> *et-Tabâkât*, 3/35; *Tarihül İslam*.

eziyetle öldürmeyiniz!” söylediğini duydum. <sup>480</sup>

Hız. Ali'nin katilinin öldürölmesine dair vasiyetiyle ilgili birbirinden farklı birçok rivâyet söz konusudur. Hız. Ali (r.a)'nin, öldüröldükten sonra o bedbahtın yakılmasını emrettiğine dair gelen rivâyetlerin isnadı zayıftır. Diğer rivâyetler ise aynı yönde seyredler. Nitekim diğer bütün rivâyetlerde Hız. Ali (r.a)'nin onun darbesiyle ölmesi durumunda adamın öldürölmesini emretmesi yer almaktadır, bunun dışındaki eylemler yasaklanmaktadır. Bu rivâyetler birbirlerini destekleyen delil olarak gösterilmeye uygun delillerdir.

Ayrıca Hız. Ali katilini mürtet görmediğinden öldürölmesini emretmemiştir. Bilakis bazı Müslömanlar katilini öldürmek istediklerinde Hız. Ali onları engellemiş ve: “Adamı öldürmeyiniz, eğer iyileşirsem yaralamalar kısısladır, eğer ölürsem onu öldürün.” <sup>481</sup> buyurmuştu. Bu konuda meşhur tarihi şu rivâyet zikredilir: “Hız. Ali vefat ettiğinde Hız. Hasan, İbn Mülcemi yanına çağırđı. İbn Mülcem Hız. Hasan'a şöyle dedi: “Bir güzellik yapmaz mısın? Ben sadece Rabbime verdiğim ahdi yerine getirdim. Ben Hatîm'in” <sup>482</sup> yanında Yüce Allah'a Ali'yi ve Muâviye'yi öldürmeyi ya da onları öldürme uğruna öldüröleceğim diye ahdetmiştim. İstersen beni Muâviye ile baş başa bırak. Onu öldürörüm. Eğer onu öldürmezsem Allah belamı versin. Bunu

---

<sup>480</sup> *Tarihü Taberî*, 6/64.

<sup>481</sup> *Minhacü's-Sünne*, 5/245, 7/4.5-4.6; *Menhecü İbn Teymiyye fi Meseleti't-tekfir*, s. 309.

<sup>482</sup> Hicrin sınırını gösteren hafîm, iki ucu da Kâbe duvarına bitişmeyen yarım daire şeklinde bir duvardır. Ç.

yapamazsam gelir sana biat ederim.” Hazreti Hasan ise Hazreti Muâviye ile değil, cehennem ateşi ile baş başa bırakacağını söyleyerek onu öldürdü.<sup>483</sup> Sonra insanlar kendisini alıp ateşle yaktılar. Ancak bu rivâyet munkatı’<sup>484</sup> bir rivayettir.<sup>485</sup> Rivâyetler arasından sahih olan; Hz. Hasan’a, Hz. Hüseyin’e ve ehli beytin çocuklarına layık olan, Hz. Ali’nin İbn Mülcemle yapacakları muamele konusundaki vasiyetine bağlı kalmalarıdır.

Şu ifadelere yer veren rivâyet sabit olmuyor: “Hz. Ali defnedilince İbn Mülcem’i getirdiler. İnsanlar toplandı, neftyağı ve kamıştan yapılmış hasır getirdiler. Muhammed b. el-Hanefiyye, Hz. Hüseyin ve Abdullah b. Ca’fer b. Ebî Talib şöyle dediler: “Bırakın bizi onu parçalıyalım. Abdullah, İbn Mülcem’in ellerini ve ayaklarını kesti, o ne endişelendi ne de konuştu. Hemen sonra gözlerini oydu, yine direnme göstermedi. İbn Mülcem ‘Sen amcanın gözlerini oyuyorsun’ dedi ve gözlerinden yaşlar akarken, Alak sûresini bitirinceye kadar okumaya başladı. Sonra dilinin kesilmesi emredildi, kesilmesi için diliyle uğraşıldığında direnmeye başladı. Direniş nedeni sorulduğunda şöyle dedi İbn Mülcem: “Bu direniş değil fakat ben hıçkırık hastalığına müptela olarak Allah’ı zikretmeden kalmak istemiyorum.” dedi, dilini kesip kendisini yaktılar. İbn Mülcem esmer, güzel yüzlü, seyrek dişli, saçları kulak memelerine kadar uzun, alnında secde izi

---

<sup>483</sup> *Tarihü Taberî*, 6/64.

<sup>484</sup> Senedin sahabîden sonra gelen kısmında bir veya daha çok râvisi atlanarak rivâyet edilen hadistir. Ç.

<sup>485</sup> *Hilâfetü Ali b. Ebî Talib*, Abdulhamid, s. 440.

var idi.”<sup>486</sup> ifadelerin yer aldığı rivayet mevzu<sup>487</sup> bir rivayettir.

Zehebî, Abdurrahman b. Mülcem’i şöyle anlatır: “Hz. Ali (r.a)’nin katili Mısır’ın fethine şahit olan, iftiracı bir Hâricî’dir, Mısır’da ileri gelenlerle proje yaptı. Kendisi Kur’ân ve fıkıh okuyanlardan idi. Tüdvêl oğullarından olup onların Mısır’daki süvarilerinden biridir, Kur’ân’ı Muaz b. Cebel (r.a)’den öğrenmiş idi. Kendisi abidlerden idi. Rivâyete göre Kuran’da acemce kelime var mı yok mu meselesini sorması için Sebîğ et-Temîmî’yi Hz. Ömer’e İbnu Mülcem yollamış idi.” Zehebi, daha başka taraflarını da anlattıktan sonra şöyle tamamlar sözlerini: “Sonra kaderde yazılanlar kendisine yetiştî ve yaptığını yaptı.”

İbn Mülcem Hâricîlere göre ümmetin en faziletlielerindendir. Abdurrahman b. Mülcem hakkında İmrân b. Hattan denen Hâricî şu mersiye-yi yazdı:

Ey takvâ sahibi birinden meydana gelen darbe! Onun bu darbe ile Arş’in sahibinin rızasına ulaşmaktan başka bir arzusu olmadı.

Doğrusu ben onu uzun zamandır anıyorum. Sanıyorum ki, o Allah katında herkesten daha iyi şekilde sevap terazisini dolduran kişidir.

İbn Mülcem Rafızîlere göre, âhirette insanların en bedbahtıdır. Biz ehli-sünnete göre ise: Kendisinin cehenneme gideceğini umarız, ancak Allah’ın onun günahlarından vazgeçmesini de caiz görmekteyiz. Bu konuda kendisi için ne Hâricîler gibi ne de Rafiziler gibi düşünmeyiz. Hz. Ali’nin

---

<sup>486</sup> *Tabâkât İbn Sa’d*, 3/37; *el-Ahbarü’t-Tivâl*, s. 210.

<sup>487</sup> Hadis diye uydurulan söz. Ç.

katilinin hükmü aynen Hz. Osman'ın, Zübeyr'in, Talha'nın, Said b. Cübeyr'in, Ammar'ın Hârice'nin ve Hz. Hüseyin'in katilinin hükmü gibidir. Biz bunları öldürenlerden uzak durur ve Allah için onlardan nefret ederiz. Ama onların yargılamasını Allah'a havale ederiz.<sup>488</sup>

Burak b. Abdullah ise Hz. Ali'nin vurulduğu gece Muâviye'yi öldürmek için pusuya yattı. Burak, Muâviye sabah namazını kılmak için çıkınca kılıcıyla kendisine hamle yaptı. Kılıç Muâviye'nin kalçasına düştü, kılıcı alıp Muâviye'ye: "Seni sevindirecek bir haberim var, sana söylersem bu söylememin senin katında bana bir faydası olacak mı?" dedi. Muâviye: "Evet." dedi. Burak: "Arkadaşlarımdan biri, bu gece Ali'yi öldürdü." dedi. Muâviye: "sanmıyorum buna güç yetirmiş olsun" dediğinde ise Burak: "Buna güç yetirebilir, çünkü Ali korumasız çıkıyor." dedi. Muâviye öldürülmesini emretti ve öldürüldü.

Muâviye, doktor olan Saidî'yi, çağırdı. Saidî yarasına bakınca kendisine: "İki seçenekten birini seç. Ya bir demiri ateşte ısıtıp kılıcın yardığı yeri dağlayacağım ya da seni kısırlaştıracak bir içecek sana içiririm ve sen bundan kurtulursun. Çünkü sana yapılan darbe zehirlidir." deyince Muâviye: "Dağlamaya dayanamam, kısırlaşmaya razıyım. Çünkü Yezit'te ve Abdullah'ta kendisiyle rahatlayacağım şey var." şeklinde kararını verdi. Doktor Muâviyeye düşündüğü içeceği içirdi, Muâviye iyileşti. Bu olaydan sonra Muâviye, caminin içinde maksuranın<sup>489</sup> yapılmasını, gece güvenlikçilerin, namaz kılarken başında bekleyecek

---

<sup>488</sup> *Tarihü'l-İslam*, Ahdü'l-Hülefâü'r-Râşidîn, s. 654.

<sup>489</sup> Maksura; camide mihrabın yanında hükümdar için ayrılmış odacıktır. Ç.

korumaların bulunmasını emretti.

Amr b. Bekr ise Mısır valisi Amr b. Âs'ı öldürmek için o gece pusuya yattı. Amr b. Âs karnının ağrısından o gün sabah namazı için çıkmadı, Amr'ın polis şefi olan Hârice b. Huzafe'ye sabah namazının imamlığı için çıkmasını emretti. Harice b. Huzafe Amir b. Luey oğullarından idi. Harice b. Huzafe namaza çıkınca Amr b. Bekr onu Amr b. Âs sanarak kendisine hamle yaparak vurup öldürdü. İnsanlar Amr b. Bekr'i alıp onu amr b. As'ın yanına götürdüler, yanına vardıklarında "Selamün aleyküm ey müminlerin emiri!" dediklerinde Amr b. Bekr 'bu kim?' dedi, "bu Amr b. As'tır." dediler. Amr, "Öyleyse ben kimi öldürdüm?" dedi, Hazırda olanlar: "Harice b. Huzâfe'yi öldürdün." dediklerinde Amr şöyle dedi: "Vallâhi ey fasık! Sensin sandım." Amr b. Âs ise şöyle söze girdi: "Sen beni öldürmek istedin, Allah ise Hârice'nin ölmesini istedi." Amr b. Âs Hârice'nin katilini önüne alıp öldürdü.<sup>490</sup>

## 7. Hz. Ali'nin Halîfelik Süresi Kabri ve Öldürüldüğünde Yaşı

Halîfe b. Hayyat'ın dediğine göre Hz. Ali'nin halîfelik süresi dört yıl dokuz ay ve altı gün idi. Gün sayısı konusunda üç gün ve on dört gün olduğu da söylenmektedir.<sup>491</sup> Ancak doğru olan üç gün olduğudur. Çünkü Hz. Ali'ye hicretin otuz beşinci yılında Zilhicce ayının on sekizinde halîfe olmak üzere kendisine biat yapıldı, şehit olarak ölmesi de hicretin kırkuncı yılının ramazan ayının yirmi birinci gününde

---

<sup>490</sup> *Tarihü Taberî*, 6/65.

<sup>491</sup> *et-Tarih*, s. 199.

gerçekleşti.<sup>492</sup>

Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Abdullah b. Ca'fer (r.a) Hz. Ali (r.a)'nin yıkanmasını üstlendiler. Hz. Ali içinde gümlek bulunmayan üç kefen içinde kefenlendi.<sup>493</sup> Hz. Hasan, Hz. Ali (r.a)'nin namazını dört tekbirle kıldı.<sup>494</sup> İsnatsız gelen bir rivâyet ise: “dokuz tekbirle kıldırdı.” şeklindedir.<sup>495</sup>

Hz. Ali'nin kabrinin yeri konusunda ise farklı görüşler vardır. İbnü'l-Cevzî bu konuda birçok rivâyeti zikrettikten sonra: “Hangi sözün daha doğru olduğunu Allah daha fazla bilir.” demektedir.<sup>496</sup> Konuyla ilgili bazı rivâyetler şöyledir: “Hz. Hasan, Hz. Ali'yi insanlar sabah namazından dönmeden önce Mescidü'l- cema'a'nın yanında Rahbetü'l-Kûfe denilen yerde Kinde kapıları tarafında defnetti.”<sup>497</sup> “Hz. Ali, Kûfe'de mescidin yanında başkanlık köşkünün yanında gece defnedildi.”<sup>498</sup> “Hz. Ali'nin cesedini oğlu Hz. Hasan Medine'ye nakletti.”<sup>499</sup> “Kûfe'nin dışında bulunan Necef'teki türbe Hz. Ali (r.a)'nin kabridir. Kûfe kadısı Şerik b. Abdullah

---

<sup>492</sup> *et-Tarihü 'l-Kebîr*, Buharî,1/99, senedi sahihtir.

<sup>493</sup> *el-Muntazam*, 5/175; *Tabâkât*, 3/337.

<sup>494</sup> *Tabâkât*, 3/337-338.

<sup>495</sup> *el-Muntazam*, 5/175.

<sup>496</sup> *el-Muntazam*, 5/175.

<sup>497</sup> *Tabâkât*, 3/38; *Hilâfetü Ali b. Ebî Talib*, Abdulhamid, s. 441.

<sup>498</sup> *el-Muntazam*, 5/177; *Tarihü 'l-İslam*, Ahdü'l-Hülefâü'r-Râşidîn, s. 651.

<sup>499</sup> *Tarihü Bağdat*,1/137.



en-Neha'î (ö. 178.H.) ve Muhammed b. Süleyman el-Hadremî (ö.297.H.) gibi bazı ilim erbabı bu rivâyeti kabul etmemektedirler.<sup>500</sup>

Gerçek şu ki, Necef'te Hz. Ali türbesi diye isimlendirme bidatı Abbâsi devleti döneminde Buveyh oğulları zamanında oldu. Buveyh oğulları ise Şîa'dan idiler. Şîa bu bidatı dördüncü asırdaki adetlerine göre uydurdular.

İbn Teymiyye şöyle der: “Necef'teki türbenin Hz. Ali'nin kabri olmadığı konusunda Marifet ehli ittifak etmişlerdir. Aksine oradaki kabrin Muğire b. Şu'be'ye ait olduğu söylenmektedir. Ehli beytten, Şîa'dan ve başkalarından oluşan Müslümanların çoğunluğunun Kûfe'de hüküm sürmelerine rağmen üç yüz seneden beri hiç kimse bu kabrin Ali'nin kabri olduğunu anlatmamış ve bu amaçla ziyaret etmemiştir. Burası Buveyh oğullarının hâkimiyeti döneminde Hz. Ali'nin vefatından üç yüz yıldan fazla bir zaman sonra türbe yapıldı.”<sup>501</sup> İbn Teymiyye şöyle tamamlar sözlerini: “Hz. Ali'nin türbesi konusuna gelince âlimlerinin çoğuna göre onun kabri olmadığıdır. Aksine oradaki kabir Müğire b. Şube'nin kabridir. Nitekim bu türbe Hz. Ali'nin vefatından yaklaşık üç yüz sene sonra Buveyh oğullarının hâkimiyeti döneminde ortaya çıkmıştır.”<sup>502</sup>

Hz. Ali öldürüldüğü günkü yaşı konusunda da itilaf söz konusudur. Bu konudaki farklı görüşler şöyledir: Birincisi: Elli dokuz yaşında idi. İkincisi: Altmış beş yaşında idi. Üçüncüsü: Altmış üç yaşında idi. Bu konudaki en doğru

---

<sup>500</sup> *Hilâfetü Ali b. Ebî Talib*, Abdulhamid, s. 441.

<sup>501</sup> *el-Fetâvâ*, 27/446; *Dirasatün fi 'l-Ehvâi ve 'l-Firak vel-Bid'a*, s. 280.

<sup>502</sup> *el-Fetâvâ*, 4/502.

görüş son görüştür.<sup>503</sup>

## 8. Hz. Hasan'ın Babasının Vefatından Sonraki Hutbesi

Amr b. Hubşî'den şöyle dediği rivâyet edilir: “Hz. Hasan Hz. Ali (r.a.)'nin öldürülmesinden sonra şöyle bir hutbe irad etti: ‘Vallâhi dün, öncekilerin ilmi konuda geçemediği, sonrakilerin onun gibi birini idrak edemeyeceği bir adam ayrıldı aranızdan. Zamanında Hz. Peygamber onu savaşımlara gönderir ve sancağı kendisine verirlerdi. O gittiği yerlerden Allah Teâlâ'nın fethi onun elleriyle müyesser etmedikçe dönmezdi.’<sup>504</sup> Miras olarak yalnızca yedi yüz dirhem para bırakmıştır. Kendisi bu parayla bir hizmetçi satın almak istiyordu.”<sup>505</sup>

## 9. Sa'd b. Ebî Vakkâs Hz. Ali'yi Övüyor

Rabia el-Cürşî şöyle rivâyet ediyor: “Sa'd b. Ebî Vakkas'ın da yanında bulunduğu bir adamın yanında Hz. Ali anıldı. Sa'd b. Ebî Vakkâs adama şöyle dedi: “Ali'yi hatırlıyor musun? Onun dört tane erdemli meziyeti vardır. Bu erdemlerden birinin bende olması falanca filanca şeylerden bana daha sevimlidir, filancalar arasında kızıl develeri de saydı, Bu dört erdemlikler şunlardır: Birincisi: Hz. Peygamber (s.a.v)'in şu sözüdür: ‘Yarın sancağı öyle birisine vereceğim ki, Allah ve Resûlü onu sever, o da Allah ve Resûlünü sever. Allah, onun eliyle fethi gerçekleştirecektir.’ İkincisi: Hz. Peygamber (s.a.v)'in şu

---

<sup>503</sup> *Tarihü Taberî*, 6/67.

<sup>504</sup> *Fedâilü's-Sahabe*, 2/737, Bu rivâyetin isnadı sahihtir.

<sup>505</sup> *Fedâilü's-Sahabe*, 2/798, isnadı sahihtir.

sözüdür: ‘Sen bana göre Harun’un Musa’ya olan konumundasın.’ Üçüncüsü ise: Hz. Peygamber (s.a.v)’in şu sözüdür: ‘Ben kimin efendisiysem Ali de onun efendisidir.’<sup>506</sup> Süfyan dördüncüsünü unutmıştır.

### **10. Abdullah b. Ömer Hz. Ali (r.a)’yi Övüyor**

Sa’d b. Ubâde’nin şöyle dediği rivâyet edilir: “Bir adam Abdullah b. Ömer’e geldi. Gelir gelmez hemen Hz. Osman’ın nasıl biri olduğunu Abdullah b. Ömer’e sordu. Abdullah b. Ömer Hz. Osman’ın bazı erdemlerini saydıktan sonra şöyle dedi: “sanıyorum hoşuna gitmedi öğle mi? Adam: ‘Evet’ dedi. Abdullah b. Ömer ‘Allah burnunu toprağa sürtsün!’ dedi. Sonra Hz. Ali’nin nasıl biri olduğunu Abdullah b. Ömer’e sordu. Abdullah b. Ömer Hz. Ali’nin bazı erdemlerini saydıktan sonra şöyle dedi: ‘o dediğim gibidir, onun ailesi Hz. Peygamber (s.a.v)’in ailelerinin en ideal ailesidir. Sonra şöyle dedi: ‘sanıyorum hoşuna gitmedi öğle mi? Adam: ‘Evet’ dedi. Abdullah b. Ömer ‘Allah burnunu toprağa sürtsün! Ali anlattığım gibidir. Git benim hakkımda ne düşünüyorsan düşün.’ dedi.”<sup>507</sup>

### **11. Muâviye’nin Hz. Ali (r.a)’nin Öldürülme Haberini Alması**

Hz. Ali’nin öldürülme haberi Muâviye’ye geldiğinde ağlamaya başladı. Bunun üzerine eşi kendisine: “Ali için ağlar mısın? Oysaki sen onunla savaştın.” dedi. Muâviye şöyle karşılık verdi: “Yazıklar olsun sana! Sen, insanların

---

<sup>506</sup> *Fedâilü’s-Sahabe*, 2/798, isnadı sahihtir.

<sup>507</sup> *es-Sahihü’l-Müsned Min fedâilü’s-Sahabe*, Adevî, s. 140.

kaybettiği erdemi, fıkıhı ve ilmi bilmiyorsun.”<sup>508</sup>

Muâviye, başına gelenle ilgili Hz. Ali (r.a)’ye mektup yazıp kendisinden bunun sebebinı soruyor idi. Hz. Ali’nin öldürölme haberi kendisine ulaştığında: “Ebû Talib’in oğlunun öldürölmesiyle fıkıh ve ilim yok oldu.” dedi. Muâviye’nin bu sözü üzerine kardeşı Utbe kendisine: “Şâm halkı bunu senden duymasın.” dedi. Muâviye ise “Beni bana bırak.” dedi.<sup>509</sup>

Muâviye (r.a) halîfeliğı döneminde Dirar es-südâi’den Hz. Ali’yi nitelemesini istemişti. Dirar: “Ey müminlerin emiri beni mazur gör.” dediğinde Muâviye: “Vallâhi onu niteleyeceksin.” dedi. Bunun üzerine Dirar “İlla da niteliklerini söyleyeceksem, şöyle diyeyim.” diyerek Hz. Ali’yi şöyle nitelemeye başladı: “Onun yüceliğine bir son, ululuğuna bir sınır yoktu. Gücü kuvveti çetindi; sözü kesindi.<sup>510</sup> Adaletle hükmederdi. Her yanından bilgi fıskırırdı. Sözünden hikmet dile gelir, coşardı. Dünyadan, dünya süsünden çekinirdi. Gece ve gecenin yalnızlığıyla esenleşirdi. Çok ağlardı, uzun düşünürdü. Elbiselerden En değersiz elbiseleri beğenirdi. Yemeklerden katı olanı beğenirdi. İçimizden birisi gibiydi; kendisine bir şey sorduğumuzda yanıtlardı. O kadar yakındık ona; yine de heybetinden söz söyleyemezdik. Din ehlini ağırlar, yoksullarla düşer kalkardı. Kuvvetli, o varken kötölük edemezdi. Zayıf adaletinden umutsuz olmazdı. Allah şahittir ki onu bir defasında gördüm; Gece karanlığı çöküp, yıldızlar batınca sakalını avuçlayarak, tedirgin bir halde, üzgün birisinin

---

<sup>508</sup> *el-Bidaye ve ’n-Nihaye*, 8/133.

<sup>509</sup> *el-İsti ’âb*, 3/1108.

<sup>510</sup> *el-İsti ’âb*, 3/1107.

ağlaması gibi ağlayarak şöyle dedi: “Ey dünya benden başkasını aldat; beni mi göze aldın! Benim mi yolumu gözledin! Heyhat heyhat! Seni dönüşü bir daha olmayan üç talakla boşadım. Ömrün kısadır senin, değer az. Âh âh, azığın azlığından, yolculuğun uzunluğundan, yolun vahşetinden” Bu sözleri dinleyen Muâviye ağlayarak şöyle dedi: “İşte Ebû'l-Hasan vallâhi böyleydi. Allah ona rahmet eylesin. Ey Dırâr! Onun için duyduğun üzüntünün derecesi ne?” diye sordu. Dırâr: “Tek çocuğu kucağında kesilmiş, gözyaşları bir türlü durmaz, üzüntüsü bir türlü sükûn bulmaz bir kadının üzüntüsü gibidir” dedi.<sup>511</sup>

Ömer b. Abdülaziz'in: “Resûlullah'ı rüyamda gördüm. Ebû Bekir ile Ömer de yanında oturuyorlardı. Rasûlullah'a selam verip yanlarına oturdum. Ben oturmaktayken Ali ile Muâviye getirildi. İkisi bir odaya kapatıldılar. Odanın kapısı da üzerlerinden kilitlendi. Ben ne olacağını seyrediyordum. Çok geçmeden Ali “Kâbe'nin rabbine yemin ederim ki benim lehime hüküm verildi” diyerek odadan çıktı. Kısa bir zaman sonra Muâviye de “Kâbe'nin rabbine yemin ederim ki ben bağışlandım” diyerek odadan çıktı.” dediği rivayet edilmektedir.<sup>512</sup>

İbn Asâkir, Ebû Züra' er-Razî'dan: “Ebû Zür'a'ya bir adam geldi. Konuşma sırasında “Muâviye'ye kinim var” dedi. Amcam “Niçin?” diye sorunca, “Haksız yere Ali ile savaştı ve adam öldürdü” demesi üzerine amcam şöyle cevap verdi: “Sana yazıklar olsun Muâviye'nin rabbi çok rahmet sahibidir. Ayrıca Muârızı da kerem sahibi olan biridir. Sana

---

<sup>511</sup> *el-İsti'âb*, 3/1108.

<sup>512</sup> *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, 8/133.

ne oluyor ki ikisi arasına giriyorsun?” diye rivayet etmektedir.<sup>513</sup>

## 12. Hasan el-Basrî (r.h)’nin Dilinden Hz. Ali

Hasan el-Basri’den Hz. Ali (r.a) sorulduğunda: “Ali Allah’ın, düşmanları üzerine atılan, hedefini şaşmayan oklarından biri idi, Bu ümmetin rabbanîsi, faziletlisi, önceliklisi ve Rasûlullah (s.a.v)’a yakın olanı, Allah’ın emrini ihmal etmeyen, Allah’ın dininde ayıplanmayan, Allah’ın malından çalmayan idi, Kur’ân’ın hakkını verdi. Bu vesile ile güzel cennetleri kazandı.” diye yanıt vermektedir.<sup>514</sup>

## 13. Ahmed b. Hanbel’e Göre Hz. Ali (r.a)’nin Hilâfeti

Abdullah b. Amed b. Hanbel (r.h) anlattı: “Bir gün babamın ününde oturuyorken kerhlilerden bir grup geldi, Ebûbekr’in, Ömer b. Hattab’ın ve Osman’ın hilâfetinden söz açıp bu konuyu çok konuştular. Ardından Ali b. Ebû Tâlib’in hilâfetinden söz açtılar ama bunu çok konuşup uzattılar o sırada babam onlara doğru başını yükselterek: “Ey insanlar! Bakıyorum Ali ve hilâfeti hakkında çok uzattınız. Sizler hilâfetin Ali’yi süslediğini mi sanıyorsunuz? <sup>515</sup> Hayır, bilakis Ali hilâfeti süsledi.” dedi.<sup>516</sup>

## 14. Eş’as b. Kays’ın Hz. Ali (r.a)’nin Kanından Uzak Oluşu

---

<sup>513</sup> *el-Bidaye ve’n-Nihaye*, 8/133.

el-İsti’âb, 3/1110.

<sup>514</sup>

<sup>515</sup> *Tarihü Medinetü’s-Selam*, 1/462.

<sup>516</sup> *Tarihü Medinetü’s-Selam*, 1/462

Bazı rivâyetler, Eş'âs b. Kays'ı Hz. Ali'yi öldürmekle itham etme görüşündedir. Ya'kubî şöyle dedi: “Abdurrahman b. Mülcem Eş'âs b. Kays'a konuk oldu, bir ay yanında kalıp kılıcını bileti.”<sup>517</sup> İbn Sa'd *Tabakât* adlı eserinde şöyle anlatır: “Abdurrahman b. Mülcem sabahında Ali'yi öldürmeye karar verdiği gece fecrin doğuşuna kadar namaz kıldığı yerde Eş'âs b. Kays'a gizlice planını söylüyordu. Eş'âs b. Kays kendisine “Sabah kirli çamaşırlarını açığa çıkarırsın.” dedi. Hemen ardından Abdurrahman b. Mülcem ve Şebib b. Becre kalkıp kılıçlarını aldılar sonra Ali'nin çıktığı kapının karşısında oturdular.”<sup>518</sup> Bu tür rivayetler, zayıf rivâyetlerdir.<sup>519</sup>

Eş'as'ı itham etmeyi gerektiren hiçbir delil yoktur. Çünkü Eş'âs b. Kays'ın Hz. Ali (r.a)'nin hilâfetindeki rolünü gözümüzün önüne getirdiğimizde kendisini samimi ve güvenilir buluruz. Nitekim o denizde yapılan savaş sırasında Şâm halkıyla ilk savaşıyan kişidir. O Hâricîlere, ortaya çıktıkları günden itibaren onlara düşmanlığını açığa vurmuştur. Ayrıca Hz. Ali (r.a)'ye Hâricîler'in “Ali hatasından döndü, tahkîmden vazgeçti.” sözünü ulaştırandan kendisinden başkası değildir. Eş'as, Hz. Ali ve ailesi ile bağını güçlendirmeye son derece düşküncü. Nitekim kızını Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan'la evlendirdi. Hz. Hasan zifafa girmek istediğinde Kinde kabilesi ridalarını halı yapıp Hz. Hasan'ın kapısından Eşas'ın kapısına kadar serdiler.”<sup>520</sup> Eş'as,

---

<sup>517</sup> *Tarihü Ya'kubî*, 2/212.

<sup>518</sup> *et-Tabakât*, 3/36.

<sup>519</sup> *Hilâfetü Ali b. Ebî Talib*, Abdulhamid, s. 353.

<sup>520</sup> *Tehzibü'l-Kemal*, 3/393-394; *et-Tabakât*, 6/23.

Hız. Ali'nin öldürölmesinden kırk gün sonra vefat etti. Damadı olan Hız. Hasan<sup>521</sup> onun cenaze namazını kıldı.<sup>522</sup> Hız. Ali (r.a)'nin hiçbir aile ferdinden Eş'as'ı bu ithamla itham ettikleri veya Eş'as'ın ailesinden birisine bu sebebi açtıkları nakledilmemiştir. Hız. Ali'nin öldürölmesi Hâricîler'in düzenlediğı bir eylemdir. Kabul gören görüşe göre Nehrevân'da öldürölün Hâricîler'in intikamı amacıyla gerçekleşmiştir.<sup>523</sup>

### 15. Haktan Sapmış Fırkâların Müslümanlar İçin Riski

Doğrusu haktan sapmış fırkâlar İslâm ülkelerinde yayıldığında Müslümanları tehlikeye maruz bırakıyorlar, güven ve istikrarı tehdit ediyorlar, insanları, inançlarında şüphe etmeye itiyorlar ve yeryüzünde bozgunculuk yapıyorlar. Dinden çıkan Hâricîler'in durumları da zaten bundan ibaret idi. Çünkü onlar Hız. Ali (r.a)'ye karşı çıkıp kendisini tekfîr ettiler. Daha önce değindiğimiz gibi onlardan bir grup ansızın Hız. Ali'yi öldürdü. Onlar bunları yaparlarken Allah'ın rızasını istediklerinden bu eylemle kendilerini sattıklarını iddia ederler idi. Oysaki bu konuda bir dayanak ve delilleri yok idi. Bu iddiaları heveslere uymaktan ve şeytana boyun eğmekten başka bir şey değildi.

Bu anlatılanlardan Hız. Ali (r.a)'nin öldürölmesine sebep olanların Hâricîler olduğunu anladığımız gibi onların bozuk metotlarını da öğrenmiş olduk. Dolayısıyla İslâm ümmetinin

---

<sup>521</sup> *el-Kâmil fit-Tarih*, 3/444.

<sup>522</sup> *Tehzibü 't-Tehzib*, 2/300.

<sup>523</sup> *Dirasetün fi 't-Tarihi 'l-Hülefâi 'l-Emevîyyîn*, s. 52.



onlardan sakınmaları, onların metotlarına savaş açmaları ve güvenin yerleşmesi, sünnet nurunun ortaya çıkması, bidat ateşinin sünmesi için âlim ve davetçilerin ehli-sünnet inancını yerleştirecek, bidat ve bid'atçı ile mücadele edecek en ideal bir şekilde görevlerini ifa etmeleri gerekir. Bütün bunlar toplumların kalkınma faktörlerindendir. Bunlar gücü birleştirmenin ve saffı birlemenin en ideal yoludur. Uzun İslâm tarihini inceleyen kişi görecektir ki, sünnet üzere kurulan devletler, Müslümanların gücünü bir araya toplayan, cihat geleneğini sürdüren, marufu emretme münkerden sakındırma esasını devam ettiren ve İslam'ın eski ve yeni döneminde güçlendiği ülkelerdir. Bidat üzere kurulan; kaos, ayrılık ve bidatleri yayan, birlik gücünü parçalayan devletlerin durumu ise bunun aksine olur. Böyle devletler en kısa zamanda tarihe gömülür.<sup>524</sup>

## **16. Hâricîler'in Kalplerini Dolduran Sadık Müslümanlara Karşı Gizli Kin**

Kindar Hâricîler'in sadık müminlere karşı kalplerini doldurdukları gizli kinlerini açığa çıkaran İbn Mülcem'in: "Vallâhi kılıcı bin dirheme aldım bin dirheme zehirledim. O kılıçla vurduğum darbe bütün mısır halkına da vurulsaydı hiç birisi kurtulmazdı." sözüdür.<sup>525</sup>

Şüphesiz İbn Mülcem'in bu sözleri, Hâricîler'in gizlediği bariz düşmanlıklarını göstermektedir. Onların düşmanlığı sadece genel Müslümanlara değil idi, aynı zamanda Hz. Ali (r.a) gibi, en yüce erdemlerin şahsında toplandığı büyük

---

<sup>524</sup> *Siyerü 'ş-Şühedâ Durusün ve İber*, Abdulhamid es-Sehibanî, s. 77.

<sup>525</sup> *Tarihü Taberî*, 6/62.

önderlere idi. Bak!, Allah seni korusun, batıl yöntemler ve sapık düşünceler sahiplerini sefalet ve bedbahtlık gibi en alçak basamaklara nasıl götürüyor. Bu ögle bir bedbahtlık ki, onlar müminlere suikast düzenlerken putperestlere dokunmuyorlardı.<sup>526</sup>

### 17. Kötü Çevrenin Sahiplerine Etkisi

Şüphesiz kötü çevre sahiplerini etkiliyor. Kötü çevreye sahip olanlar adaleti sevip adalete doğru bir gayret içinde olsa bile kötü çevreden olumsuz etkilenir. İşte Abdurrahman b. Mülcem Şebib b. Becre ile karşı karşıya gelip kendisine şöyle der: “Dünya ve âhiret şerefini arzular mısın?” Şebib “Dünya ve âhiret şerefi nedir?” diye sorduğu soruyu İbn Mülcem şöyle yanıtladı: “Ali b. Ebî Tâlib’i öldürmektir.” Adam: “Allah belanı versin, doğrusu ortaya çok çirkin bir şey attın, Ali’ye nasıl güç yetirirsin?” dedi. İbn Mülcem planını şöyle anlattı: “Onu öldürmek için mescitte saklanacağım, sabah namazı için çıktığında kendisini sıkıştırıp öldüreceğiz. Adam: “Maalesef! Şâyet Ali’nin dışında biri olsaydı bana daha kolay olurdu, sen onun İslam’daki konumunu, lütfünü ve Hz. Peygamber (s.a.v)le olan önceliliğini biliyorsun. Ben kendimi bu işe mutlu olan biri olarak bulamıyorum. İbn Mülcem şöyle diyerek adamı ikna etmeye çalıştı: “Bilmiyor musun Ali, Salih kullar olan Nehrevân halkını öldürdü? Bunun üzerine adam ikna oldu, İbn Mülcem’in teklifini kabul ederek şöyle dedi: “Evet biz de öldürdüğümüz kardeşlerimizin yerine onu öldürürüz.”<sup>527</sup>

---

<sup>526</sup> *Siyerü’ş-Şühedâ Durusün ve İber*, Abdulhamid es-Sehibanî, s. 78.

<sup>527</sup> *Tarihü Taberî*, 6/62.

Bak, Allah seni muhafaza etsin, sapık görüş ve düşüncelerin sahipleri kendileriyle oturup kalktıkları insanları nasıl etkiliyor! Şebib'in gönlü, İslam'daki konumunu ve Hz. Peygamber (s.a.v)le olan önceliliğini bildiğinden Hz. Ali'nin öldürülmesine razı olmamasına rağmen Şebib, İbn Mülcem'in isteğine icabet edip kendisine boyun eğdi. Çünkü İbn Mülcem Hz. Ali (r.a)'nin dinden çıkan Hâricî kardeşlerini öldürdüğünü hatırlattığı zaman kendisinde oluşturduğu şüphe ile kendisini etkilemişti ve Şebib'in Hâricî akrabalarına olan duygularını uyandırmıştı. Oysaki onlar haksız yere öldürülmemişlerdi. Böylece bu kötü çevrenin neticesi düşünceleri bozmak, namı kirletmek ve açık ziyan oldu. İşte bu gerçek, her Müslüman'ı bunların yolunda olan bozuk inanç ve kirli düşünce sahiplerinin arkadaşlığından sakınmaya ve rabbanî âlimlerin meclislerine koşmaya davet ediyor. Çünkü rabbani âlimler hakkı bilir, kendisiyle amel eder ve insanları dünya ve ahirette faydalarının bulunduğu yollara irşat ederler. Şâyet kişi bu doğru yola razı olmaz ve inançlarında sapanlarla arkadaşlık yaparsa, pişmanlık zamanı olmayan bir zamanda pişmanlık parmaklarını ısıracaktır.<sup>528</sup>

Yüce Allah'ın şu âyetinde bildirdiği gibi: *“O gün zâlim, parmaklarını ısıtır “Eyvah! der, keşke o Peygamberle birlikte yol tutsaydım. Eyvah! Keşke falanı dost edinmeseydim! Vallâhi bana gelen öğütten (Kur’ân’dan) beni o uzaklaştırdı. Zaten şeytan, insanı (işte böyle uçuruma sürükleyip sonra da) yüzüstü, yalnız bırakır.”*<sup>529</sup>

Şu değindiklerimiz, rabbanî âlim, bütün ömrünü Allah'tan

---

<sup>528</sup> *Siyerü 'ş-Şühedâ Durusün ve İber*, Abdulhamid es-Sehibanî, s. 79.

<sup>529</sup> Furkan, 25/27-29.

korkarak ve Allah’a yönelerek tüketen ve kendisine uymamız için bizlere mübarek bir yol çizen müminlerin halîfesi Hz. Ali b. Ebî Tâlib (r.a)’ın öldürölme hadisesinden alınacak bir takım dersler, ibretler ve faydalardır.

## **F. HZ. ALİ İÇİN SÖYLENİMİŞ MERSİYELER**

### **1. Ebû Esved ed-Düeli’nin Söylediğı Mersiye**

Ey göz, yazıklar olsun sana! Bize yardım et. Emîrû’l-mü’minin için ağlamaz mısın?

Ümmü Gülsüm ölümü görerek gözyaşlarıyla ona ağlıyor.

Dikkat! Hâricîlere de ki, nerede olurlarsa alay edenler rahatlık görmesinler.

Ramazan ayında mı bütün insanların en hayırlısını öldürmekle bizlere acı verdiniz?

Binek hayvanlarına binip onlara boyun eğdirenlerin ve gemiye binenlerin en hayırlısını öldürdünüz.

Ayakkabı giyenlerin, Fatiha ve uzun (miun) surelerini okuyanların en hayırlısını öldürdünüz.

Hayırların bütün erdemleri ve âlemlerin rabbinin sevgisi ondadır.

Vallâhi Kureyş biliyor ki sen soy ve din açısından onların en hayırlısısın.

Hasan’ın babasının yüzünü karşıladığın zaman bakanların üstünde bir ay görürsün.

Onun öldürölmesinden önce iyiydik, Rasûlullah’ın halîfesini aramızda görüyorduk.

Hakkı ayakta tutar hakta şüphe etmez, düşmanlar ve yakınlar hakkında adaletle hükmeder.

Yanındaki bir bilgiyi gizlemez ve büyülenenlerden biri olarak yaratılmamıştır.

İnsanlar Ali'yi kaybettikleri zaman sanki yıllar boyu ülkede şaşırmış devekuşu gibidir.<sup>530</sup>

## 2. İsmail b. Muhammed el-Himyerî'nin Söylediği Mersiye

“Eğer onu bilmiyorsan Kureyş’e sor: ‘Kureyş’in içinde en çok kazığının dinde sabit kılan kimdir?

Kureyş’in ilk Müslüman olanı, en bilgini ve aile ve çocukları açısından en pak olanları kimdir?’ diye,

Yalanlayanlar Allah’la beraber put ve ortakları çağırırken Allah’ı birleyen kimdir?

Kureyş, savaştan geri kalırken savaşta ilerleyen kimdir? Onlar kıtlıkta cimrilik yaparken cömertlik yapan kimdir?

Hükmü en adil, İlmi en geniş, sözü ve tehdidi en doğru olanları kimdir?’

Eğer sana doğru söylerlerse Hasan’ın babasını geçmemişlerdir.

Eğer erdemli şahsiyetleri kıskananlarla karşılaşmazsan, eğer kendini beğenen, inatçı ve Allah’ın hakkını inkâr edenlerle karşılaşmazsan hakkı söylerler.”<sup>531</sup>

## 3. Bekr b. Hammâd et-Tahertî'nin Söylediği Mersiye

Daha önce değindiğimiz gibi Haricilerin Şâiri İmrân b. Hattân<sup>532</sup> şu sözleriyle İbn Mülcem’i övmüştü:

“Ey takvâ sahibi birinden meydana gelen darbe! Onun bu

---

<sup>530</sup> *el-İstî’âb*, 3/1132. İbn Abdilberr şöyle der: Bu mersiyeği çoğu âlim, Ümmü’l-Heysem Bintü’l Uryan en-Nehaiyye’ye ait olarak rivâyet ederler.

<sup>531</sup> *el-İstî’âb*, 3/1133.

<sup>532</sup> *el-İsabe*, 3/177. İmrân b. Hattân ed-Devsî el-Basrî, Hâriciler’in ileri gelenlerinden ve şairlerden idi. H.84’te öldü.

darbe ile Arş'ın sahibinin rızasına ulaşmaktan başka bir arzusu olmadı.

Doğrusu ben onu uzun zamandır anıyorum. Sanıyorum ki, o Allah katında herkesten daha iyi şekilde terazisini dolduran kişidir.”

Bekr b. Hammad et-Tahertî<sup>533</sup> Haricilerin şairlerine karşılık olarak şöyle söylemiştir:

“Kaderler galip gelendir. İbn Mülcem’e deyin ki: ‘sana yazıklar olsun! İslam’ın köşe direklerini yıktın.

Yürüyenlerin en faziletlisini, insanların ilk iman edip Müslüman olanını öldürdün.

Kur’ân’ı ve Rasûl’ün bize din ve açıklama olarak kanunlaştırdığı esasları en çok bilen öldürdün.

Peygamberin damadını, amcaoğlunu ve yardımcısını öldürdün’ onun erdemleri nur ve delil oldu.

O akrânlar karşılaştıklarında savaşta keskin kılıç, yiğit ve aslan idi.

Onun katilini hatırladım, gözlerimden yaşlar akıyor dedim ki: ‘Ey insanların rabbi sen ne paksın.

Doğrusu sanırım ki, İbn Mülcem ceza gününden korkan bir beşer değildi. Fakat o bir şeytan idi.

O, kabileler sayıldığında Muradoğuları kabilesini sıkıntıya sokan yüz karası idi. O Allah katında terazisi en çok zarar eden kişidir.

İbn Mülcem Hicr toprağında Semûd kavmine ziyan celbeden ilk deveyi kesen kişi gibidir.

---

<sup>533</sup> *el-İsabe*, 3/177. Bekr b. Hammad et-Tahertî (Mağripteği Tahert’e nisbetle) Dimeşk’ gitti, burada ibn Müsedded b. Müserhed’ten Müsned’ini dinledi. Mağrıpta Müsned’i kendisinden rivâyet etti. Buharî’nin muasırı ve şairdir.

Deyeyi kesen kişi, ölümden uzun zaman önce deveyi kana bulacağını onlara haber veriyor idi.

Taşıdığı günahları Allah affetmesin. İmrân b. Hattan'nın kabrini de sulamasın.

Çünkü o cânî olan, zülümle ve düşmanlıkla kastettiğine ulaşan birinin hakkında şöyle dedi:

‘Ey takvâ sahibi birinden meydana gelen darbe! Onun bu darbe ile Arş'ın sahibinin rızasına ulaşmaktan başka bir arzusu olmadı.’

Aksine derim ki: ‘Ey bedbaht birinden gelen ve onu ateşe götüren darbe! O ilerde rahman ona kızginken o darbe ile rahmanla karşılaşacak.

İbn Mülcem sanki bu darbesinden ebedî azap olan cehennem ateşine girmekten başka bir amaç edinmemiştir.<sup>534</sup>

İşte bu şekilde büyük bir cihadı yaptıktan sonra Emîrû'l-mü'minin Ali b. Ebû Talib (r.a) bu dünyadan göçtü. Onun vefatıyla tarihin en saf ve temiz sayfalarından bir sayfa kapandı. Tarih; bu sayfalarda benzersiz bir sınıfın eşsiz yiğidini, niyeti yüce Allah'ın rızasında, bütün derdi İslam'ın zaferi, en büyük arzusu Allah'ın kanunlarının insanların dünyasında hâkim olması ve yönetimindeki fertlerin arasında adaleti gerçekleştirmek olan bir şahsiyeti tanıdı.

Şüphesiz hülefâ-ı râşidîn dönemini araştırmak, geçmiş güzel günlerin ihtişamını ve güzelliğini hayata katan kararlarını gelecek nesle kazandırmaktadır. Nesillere bu işin sonlarının sağlamlığının ancak ilklerinin kendisiyle sağlam olduğu ilkelerle sağlanacağını öğretiyor; onların dönemine uyma konusunda özelliklerini, öğretilerini, liderlerinin ve neslinin niteliklerini hükmünün nizamını ve insanların dünya

---

<sup>534</sup> *el-İstî'âb*, 3/1129.

seyrindeki metodunu tanımada davetçilere, âlimlere ve ilim taliblerine katkıda bulunmaktadır. Bu ise ümmetin çocuklarının medenî rollerini yeniden yenilemeyi desteklemektedir.

## Kaynakça

*Ahbarü'l-Havâric mine'l-Kamil*, Müberrid.

*Akîdetü ehli's-Sünne fi's-Sahabeti'l-Kiram*. Nasır b. Ali.

*el-Câmi'u's-Sahîh*, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî (ö.256/870)

*Cami-u Beyani'l-İlmi ve Fazlih*, ibn Abdul Ber. Thk. Ebü'l Eşbal Ez-Züheyri.

*Camiü'l-Ulumi ve'l-Hikem*. İbn Receb.

*Delailü'n-Nübüvve*, Ahmed b. Hüseyin el-Beyhekî, Thk: Abdul Mu'tî Kal'âcî.

*Dirasetün fi'l-Ehvâi ve'l-Firak vel-Bid'a*, Nasirü'l Akl.

*Dirasetün fi't-Tarihi'l-Hülefâi'l-Emevîyyîn*, Muhammed el-Bitayine.

*ed-Demokratiyye fi'l-İslam*, Abbas Mahmud el-Akkad.

*el-Âhâd ve'l-Mesanî*, İbnü Ebî Âsım.

*el-Ahbarü't-Tivâl*, Ebû Hanife Ahmed b. Davud.

*el-Ahkâmü's-Sültaniyye*, Ebû Ya'la.

*el-Ahkâmü's-Sültâniyye*, Maverdî.



*el-Batiniyye.*

*el-Beyan ve 't-Tebyin*, Cahız.

*el-Bidaye ve 'n-Nihaye*, İbn Kesir.

*el-Edebü 'l İslamî*, Nayif Maruf.

*el-Fakîh ve 'l-Mutafakkih*, Hatib Bağdâdî.

*el-Fark Beyne 'l-Firak*, Bağdâdî.

*el-Fetâvâ*, İbn Teymiyye.

*el-Fasl fi 'l-Milel ve 'l-ehvâ ve 'n-Nihal*, İbn 'i Hazm.

*el-Havâric*, Nasirü 'l-Akl,

*el-Havâric*, Sea'vî.

*el-Hilafe evi 'l-İmametü 'l-Uzma*, Muhammed Reşit Rıza.

*el-Hilâfe Tevliyetühü ve Azluh*, Salahüddin Debbus.

*el-Hülefâür-Raşidûn*, Zehebî.

*el-İ'tisâm*, İbrahim b. Musa eş-Şatibî.

*el-İbadiyye fi Mevkibi 't-Tarih*, Ali Ma'mer.

*el-İmâmetü 'l-Uzma*, Demicî.

*el-İnsaf*, Bakillanî.

*el-İsabe*, İbn Hacer el-Askalânî (ö.852/1449).

*el-İslam ve 'l-Hilâfe*, Dr. Ali Hüsni el-Harputli.

*el-İstî'â'b*, Yusuf b. Abdullah el-Kurtubî.

*el-Kâmil fit-Tarih*, Ali b. Muhammed el-Cezerî.

*el-Marife ve 't-Tarih*, Yakup b. Süfyan el-Farisî EL-Fesevî.

*el-Mevakif*, Ahmed bç Yahya el-Belazurî.

*el-Mezahibü 'l-İslamiyye.*

*el-Mihen*, Ebü'l Arab.

*el-Milel ve 'n-Nihal*, Şehristanî.

*el-Mukaddime*, İbn Haldûn (ö. 808/1406).

*el-Muntazam.*

*el-Müğnî*, İbn Kudâme.

*el-Müstedrek*, Hakim.

*el-Ümm*, Şâfiî.

*el-Vazifetü 'l akdiyye li 'd-Devle İslamiyye*, Hamid Abdulmacid.

*en-Nihaye fi Ğaribi 'l-Hadis*. İbnü'l Esir.

*Ensabu 'l-Eşraf*, Ahmed b. Yahya el-Belazurî.

*es-Sahihü 'l-Müsned Min fedâilü 's-Sahabe*, Adevî.

*es-Sahvetü 'l-İslamiyye*.

*es-Siyasetü 'ş-Şer'iyye*, İbn Teymiyye.

*es-Sünenü 'l-Kübrâ*, Beyhekî.

*es-Sünne*, İbn Ebî Asım, thk. el-Banî.

*et-Taberanüyyü 'l-Kebîr*.

*et-Tarihü 'l-Kebîr*, Buharî.

*et-Tekfir Cuzuruhu ve Esbabuh*.

*et-Temhid*, Ebû Amr Yusuf b. Abdullah el-Kurtubî.

*et-Tenbih ve 'r-red alâ ehli 'l-ehvâ-ı ve 'l-bid'a*.

*Fedailü 's-Sahabe*, Ahmed b. Hanbel, thk. Vasiyyüllah b. Muhammed.

*Fethü 'l Barî*, İbni Hacer.

*Fethü 'l-Kadir*, Şevkanî.

*Fethü 'r-Rabbanî Âlâ Müsned-i İmam Ahmed*.

*Feyzü 'l-Kadîr*, Menâvî

*fi 'İrvail Ğalil*, el-Banî.

*Firak Muâsıra*, Avâcî.

*Ğiyasü 'l-İmam*, Cüveynî.

*Hasaisü Ali b. Ebî Talib*, thk. Ahmed Mîrîn el-Belûşî

*Hasâisü Emiri 'l-Mü'minin Ali b. Ebî Talib*, Nesaî.

*Hedyü 's-Sârî Fi Mukaddimeti Fethi 'l-Barî*.

*Hilâfetü Ali b. Ebî Talib*, Abdulhamid.

*İ'lamü 'l Muvakkîn*, İbn Kayyim el-Cevziyy (ö.751/1350)

*Kavâ'id fi 't-Taâmüli maa 'l-Ulemâ*.

*Kitabü 'ş-Şariâ*, Acurî, thk: Demicî.

*Mecmeü 'z-Zevaid*. Ali b. Ebûbekr el-Heysemî.

*Mecmu 'l-Fetâvâ*, İbn Teymiyye.

*Medaricü 's-Sâlikin*, İbn Kayyım el-Cevzi.

*Mekâlâtü 'l-İslâmiyin*, Ebü'l-Hasen Alî b. İsmâîl b. Ebî Bişr İshâk b. Sâlim el-Eş'arî el-Basrî (ö.324/935-36)

*Menhec İbn Teymiyye fî Meseleti 't-Tekfir*.

*Menhecü Ali b. Ebî Talib fî 'd-da've ilellah*.

*Mervecû 'z-Zeheb*, Ebî'L Hasan b. Ali el-Mesudî.

*Merviyatü Ebî Mihnef fî Tarih-i Taberî*.

*Minhacü 's-Sünne*, İbn Teymiyye.

*Misbahü 'z-Zalâm*, Abdullatif b. Abdurrahman Alü'ş-Şeyh.

*Mizanü 'l-İ'tidal*, Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî.

*Musanna'f-u Abdurrazzak*.

*Musanna'f-u İbn Ebî Şeybe*.

*el-Câmi 'u's-Sahih*, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (ö.261/875)

*Müsnedü 'l-İmami Ahmed b. Hanbel*, Ahmed b. Hanbel.

*Nasbü 'r-Raye*, Abdullah b. Yusuf ez-Zeyleî.

*Nevadirü 'l-Usul*, Muhammed Hakîm et-Tirmizî.

*Neylü 'l-Evtar*, Muhammed b. Ali, eş-Şevkanî.

*Nizamü 'l-Hilâfe fî 'l-Fikri 'l-İslamî*, Mustafa Hilmi.

*Sahih 'ü Sünen*, İbn Mace.

*Siyerü A'lâmü'n-Nübela*, Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, thk. Şüayb Arnavuut.

*Siyerü 'ş-Şühedâ Durusün ve İber*, Abdulhamid es-Sehibanî.

*Sünen-u İbn Mace*.

*Sünenü 'd-Dârukutnî*.

*Sünenü 'l-Kübrâ*, Beyhekî.

*Şarhü 'l-Akidetü 't-Tahâviyye*.

*Şerhü 'n-Nevevî Âla Sahih'i Müslim*.

*Tabâkât*, İbn Sa'd.

*Tahkîkû Mevakîfî 's-Sahabe fî 'l-Fitne.*

*Tarihü Bağdâd,* Hatib el-Bağdadî.

*Tarihü Halife.*

*Tarihü Medinetü's-Selam.*

*Tarihü Taberî.*

*Tarihü Ya 'kubî,* Ahmed b. Ebî Yakubî.

*Tarihü 'l-Hilâfetu 'r-Râşide,* Muhammed Kenan.

*Tarihü 'l-İslam,* Ahdü'l-Hülefâü'r-Râşidîn.

*Tarihü 'l-Mezahibi 'l-İslamiyye,* Muhammed Ebû Zehra.

*Tarihü 's-Sağır,* Buharî.

*Tefsirü 'l Kur 'ani 'l Azim,* İbn Kesir.

*Tefsürü 's-Sa 'dî.*

*Tehzibü 'l-Kemal,* Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî (ö.742/1341).

*Tehzibü 't-Tehzib,* Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b.Hacer  
el-Askalanî.

*Telbîsü 'l-İblîs,* Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî (ö.597/1201).

*Telhisü 'l-Habir,* Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b.Hacer  
el-Askalanî.

*Temhid,* Bakillanî.

*Tezkiretü 's-Samî'i ve 'l-Mütekellimi fî Adabî 'l-Âlimi ve 'l-Mütteallim.*

*Usulü 'd-Din,* Bağdâdî.

*Veñyyatü 'l A 'yân,* Ahmed b. Muhammed.

*Vullat-ü Mısr,* Muhammed b. Yusuf el-Kindî.

*Zâhiretü 'l-Ğuluvvi fî 'd-Din,* Muhammed Abdulhakim.

*Zâhiretü 'r-Tekfir,* el-Emin el-Hac Muhammed Ahmed.